

UNIVERZITA KARLOVA
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA TRESTNÍHO PRÁVA

DIPLOMOVÁ PRÁCE

KONTROLA KRIMINALITY MLÁDEŽE

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. Josef Zapletal, CSc.

Diplomant: Marie Pícková

5. ročník

Katovická 408/10

Praha 8, 181 00

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým.“

Seznam použitých zkratk:

MS	Ministerstvo spravedlnosti
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
NNO	Nestátní nezisková organizace
NZDM	Nízkoprahové zařízení pro děti a mladistvé
OPP	Obecně prospěšné práce
OZ	Z.č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
PMS	Probační a mediační služba ČR
ŘVT	Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů
SVČDM	Středisko pro volný čas dětí a mládeže
TŘ	Z.č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů
TZ	Z.č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů
VS ČR z.č. 109/2002 Sb.	Vězeňská služba ČR Z.č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů
ZSVM	Z.č.218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů
ZUŠ	Základní umělecká škola
ZVTOS	Z.č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

ÚVOD

Práce si dává za cíl ukázat postupy a možnosti předcházení a zamezování nejzávažnějším deliktům páchaným mládeží, ať už jsou nazývány trestnými činy nebo je zvoleno jiné pojmenování. Mládeží se rozumí nejen děti a mladiství, ale i tzv. mladí dospělí. (Po dohodě s vedoucím diplomové práce se však dále nebudu zaměřovat na problematiku mladých dospělých.) V rámci práce má být reflektováno specifické postavení těchto osob ve společnosti a zvláštní pozornost, která by jim měla být pro jejich věk a s ním spojený stupeň rozumové a duševní vyspělosti, věnována a poskytována. Předmětem práce není analýza přístupů (ať preventivních nebo represivních) ke konkrétním skutkům, soustředí se obecně na kriminální chování dětí a mladistvých. Tyto problémy budou sledovány v rámci ČR a na situaci v ČR také zobrazeny. Je zohledněn právní stav ke dni 31.10.2006. Na některých místech odkazuji i na vládní návrh trestního zákoníku, ačkoli tento nebyl přijat, jelikož se jedná o moderní kodifikaci trestního práva hmotného, která zakotvuje řadu podnětných institutů.

V posledních letech je problematika kriminality mládeže častým předmětem zájmu médií a následně diskuzí v rámci politické scény i veřejnosti. Setkáváme se s tendencí mluvit o „novém problému“. Ve skutečnosti je ovšem otázka kriminality mládeže jen nově „objeveným“, resp. „znovuobjeveným“) tématem. Kauzy zdůrazněné jednorázově médii a zájem vyvolaný na základě několika ojedinělých „šokujících“ a „alarmujících“ případů vzbuzuje následnou překotnou aktivitu politiků, kteří avizují nutnost nových opatření. Tím nechci říct, že případy kriminality mládeže spolu s její brutalitou a bezohledností nejsou zarážející. Naopak, jejich závažnost je značná. Je však nutné si, uvědomit jejich skutečnou strukturu a charakter, bez ohledu na to, co je v centru zájmu médií. Kriminalita mládeže skutečně není

ojedinělá. Ani reakce na ni nemohou být jednorázové a ojedinělé, ale musí vycházet ze systematicky propracovaných návrhů.

Začátek 90.let je spojen s výrazným nárůstem kriminality. Až do roku 1996 stoupá křivka kriminality mládeže (způsobeno zejména nárůstem kriminality mladistvých pachatelů) dokonce strměji než je tomu u dospělých pachatelů. Ačkoli v dalších letech má kriminalita mládeže klesající tendenci (u dětských pachatelů můžeme mluvit spíše o stagnaci, pokles je výraznější až od roku 2001) a v současnosti ukazují statistiky příznivější čísla než tomu bylo na počátku 90.let, není na místě spokojit se se stávající situací. Je zapotřebí aktivní přístup k zachování klesající tendence kriminality mládeže.¹

Kriminalita mládeže má specifický charakter, často je označována za předobraz kriminality dospělých.² Na delikventní jednání nedospělých je nahlíženo jako na možné startovní pole budoucí „kariéry zločince“.³ Zároveň je působení na takové jedince s cílem odvrátit je od kriminální kariéry účelné i vzhledem k povaze vývojových charakteristik člověka ve věku, kdy ještě není zcela utvořenou osobností, a podléhá okolním vlivům (jak pozitivním, tak negativním) mnohem výrazněji, než kdykoli v budoucnu.⁴

I.Zoubková⁵ poukazuje, že „podle aktuálně prováděných průzkumů veřejného mínění patří kriminalita mládeže mezi hlavní ukazatele, které občany znepokojují.“

¹ Viz grafy č. 1 a 2 v příloze.

² Petr Sak upozorňuje na skutečnost, že veškeré jednání mládeže (tedy i kriminalita) je zároveň „výpovědí o celé společnosti.“ Kriminalita mládeže, jednotlivé kriminální skutky „by proto neměly být chápány jako něco jedinečného, izolovaného, ale jako vážný, varovný signál o stavu a vývoji společnosti.“ (Sak, P.: Proměny české mládeže, Petrklíč, Praha 2000, str. 18.)

³ Tabulka č. 1 a graf č. 3 v příloze porovnávají vývoj kriminality dospělých s kriminalitou dětí a mladistvých v ČR.

⁴ K tomu Marešová, A.: Vývoj kriminality mládeže a kriminality páchané na mládeži od roku 1990 do konce roku 1997. In Musil, J., Vanduchová, M. (eds.): Pocta Otovi Novotnému, CODEX, Praha 1998, str.34; Marešová, A.: Pachatel trestného činu. In Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str.115-116; Bednářová, Z., Pelech, L.: Sociální práce na ulici (streetwork), Doplněk, Brno 1999, str. 74 a n.; Graham, J., Bennett, T.: Strategie prevence kriminality v Evropě a Severní Americe, IKSP, Praha 1996, str. 33.

⁵ Zoubková, I.: Kontrola kriminality mládeže, Aleš Čeněk, Dobrá Voda u Pelhřimova 2002, str. 5

Otázky kriminality mládeže a zejména pak její kontroly jsou vzhledem k výše uvedenému podstatnou součástí boje s kriminalitou ve společnosti vůbec. Přístup zohledňující předmětnou věkovou skupinu, je pro takový boj klíčový.

Můj zájem o problematiku delikventního chování mládeže a jeho kontrolu pramení i z několikaleté účasti na táborech a víkendových pobytech zaměřených mj. na práci s dětmi s ADHD,⁶ které jsou pořádány Podkrkonošskou společností a Pedagogicko-psychologickou poradnou v Semilech. Tyto projekty nejsou prováděny jako programy kontroly kriminality, nejedná se v žádném případě o represivní akce a nejsou primárně zaměřeny ani na prevenci. Monitorují především chování dětí, které má sociálně nonkonformní, asociální.⁷ Získané poznatky jsou předpokladem a počátkem zejména sekundární prevence ve smyslu prevence zaměřené na rizikové skupiny.

Hned v úvodu práce bych ráda ujasnila základní výchozí pojmy. V dalším textu pak budou dále rozvíjeny a upřesňovány.

Předmětem této práce je kontrole kriminality mládeže, tedy oblast, která je jedním z hlavních předmětů zájmu vědního oboru zvaného kriminologie. Zcela v souladu s vymezením, podle něž je kriminologie empirická věda, která „zkoumá kriminalitu, její pachatele a oběti a její kontrolu.“^{8,9} Klíčový je v uvedené definici pojem kriminalita, ten však není vykládán zcela jednoznačně. Bezpochyby „kriminalita patří mezi sociálněpatologické jevy.“^{10,11} Další zpřesnění pak záleží na konkrétním pojetí. V této práci se přikláním k trestněprávnímu pojetí, jež „rozumí kriminalitou

⁶ Popisné označení „ADHD (attention deficit hyperactivity disorder) označuje poruchu pozornosti s hyperaktivitou.“ (Hartl, P., Hartlová, H.: Psychologický slovník, Portál, Praha 2000, str. 17.)

⁷ „Asociální chování je v rozporu se společenskou morálkou, nedosahuje ještě intenzity ničení hodnot, jedinec se vylučuje ze společnosti (záškoláctví, alkoholismus, drogová závislost).“ Černíková, V., Makariusová, V.: Sociální Ochrana, PA ČR, Praha 1996, str. 83.

⁸ Novotný, O., Zapletal, J.: Pojem, předmět a úkoly kriminologie. In Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str. 14.

⁹ Obdobně Kaiser, G.: Kriminologie, C.H.Beck, Praha 1994, str. 1.

¹⁰ Novotný, O., Zapletal, J.: Pojem, předmět a úkoly kriminologie. In Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str. 15.

¹¹ Sociálněpatologické jevy je možno vykládat obdobně jako pojem asociální chování (viz výše).

souhrn jednání, která trestní právo posuzuje jako trestné činy.“^{12,13} Samotný předmět práce však vyžaduje rozšíření. Předně bude pojem kriminalita v dalším textu zahrnovat i jednání, které není posuzováno jako trestný čin, ale jako provinění ve smyslu § 6 odst. 1 ZSVM. Dále bude zahrnuto i tzv. prekriminální jednání (prekriminalita), tedy „činy jinak trestné, kterých se dopouštějí děti před dosažením trestní odpovědnosti a které, pokud by ji spáchaly osoby starší, by byly považovány za trestné činy.“¹⁴ Ústřední pojem celé práce, kontrolu kriminality, můžeme definovat jako „úsilí státu i společnosti o udržení kriminality v určitých přijatelných mezích nebo její omezování.“¹⁵ Kontrola kriminality, její druhy, principy, cíle, používané metody i zúčastněné instituce jsou předmětem dalších kapitol.

¹² Novotný, O., Zapletal, J.: Pojem, předmět a úkoly kriminologie. In Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str. 15.

¹³ Stejně jako zločiny či přečiny podle minulé či budoucí terminologie.

¹⁴ Zoubková, I.: Kontrola kriminality mládeže, Aleš Čeněk, Dobrá Voda u Pelhřimova 2002, str. 11.

¹⁵ Novotný, O., Zapletal, J.: Pojem, předmět a úkoly kriminologie. In Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str. 19.

1. MLÁDEŽ A KRIMINALITA MLÁDEŽE

1.1 POSTAVENÍ DĚTÍ VE SPOLEČNOSTI

Dítě je v různých dobách i v různých kulturních společnostech chápáno odlišně od dospělého jedince. Je tu jednota v přiznání určité výjimečnosti dítěte pramenící z fyzické i duševní nezralosti. A to i přes rozmanité určení období dětského věku, věkové hranice mezi dětstvím a dospělostí. Či přes různorodé pojmání charakteru dětství, od pouhého konstatování nedostatečnosti a z toho vyplývajících omezení až po respektování dítěte jako vyvíjející se, tvárné bytosti se svou potřebou zvláštní péče a pozornosti.

Ačkoli se tedy setkáváme s odlišným přiznáním společenského statusu u dětí a dospělých, ne vždy reflektují takový postoj i právní předpisy. Až do 19. století zpravidla právní úpravy v rámci trestního práva „s mladými pachateli zacházely v podstatě stejně jako s dospělými. Normy chování dospělých se uplatňovaly i na děti, které ještě nemají rozvinuté logické myšlenkové operace.“¹⁶ Nedospělost, zjišťovaná většinou pouze fyzickým ohledáním, byla maximálně považována za polehčující okolnost.

Se zakotvením v zákonných normách se setkáváme výrazněji právě až koncem 19. a především pak v průběhu 20. století. V této době narůstá zájem o problematiku postavení dětí a mladistvých ve společnosti, o pedagogické otázky vůbec, dochází k právním úpravám možnosti využívání dětí jako pracovní síly, stát poskytuje sociálně právní pomoc rodinám s dětmi atd.¹⁷

¹⁶ Zoubková, I., Nikl, J., Černíková, V.: Kriminalita mládeže, PA ČR, Praha 2001, str.62

¹⁷ Tamtéž.

1.2 OBDOBÍ DĚTSTVÍ A DOSPÍVÁNÍ

1.2.1 Vymezení jednotlivých věkových skupin

V souladu se ZSVM lze rozlišit mládež na dvě skupiny, děti mladší patnácti let a mladistvé.¹⁸ Kriminologická teorie zpravidla přiřazuje ještě specifickou skupinu tzv. mladých dospělých.¹⁹

Dítětem rozumíme jedince do 15 let věku.²⁰ Vzhledem k tématu práce, která pojednává, o asociálním a antisociálním²¹ jednání, je nutno konstatovat i určitou spodní věkovou hranici. Můžeme ji stanovit na věk zhruba 6 let. „U věkové kategorie 6 – 15 let je spodní věková hranice určena počátečním obdobím v němž jsou registrovány první příznaky jednání dětí, které jsou v rozporu se společenskými pravidly a normami a které mají charakter určitého provinění. Již mezi 6 – 8 rokem jsou však registrovány i případy jednání, které, kdyby byly páčány po dovršení 15 let, byly by hodnoceny jako trestné činy.“²²

Pojem mladiství zahrnuje osoby, které dovršily patnáctý rok a nepřekročily osmnáctý rok svého věku.²³

Ve věku 18 let jedinec zpravidla nabývá zletilosti ve smyslu §8 OZ a spolu s ní i nejrůznější oprávnění²⁴. Ačkoli tyto osoby jsou označeny za dospělé, jejich sociální postavení pojmu dospělý

¹⁸ § 2 písm. b) ZSVM.

¹⁹ K možným vymezením pojmu mládež viz Zoubková, I.: Kontrola kriminality mládeže, Aleš Čeněk, Dobrá Voda u Pelhřimova 2002, str. 12; Sak, P.: Sociální vývoj mládeže, SPN, Praha 1985; Ondrejko, P.: Socializácia mládeže ako východisková kategória sociológie výchovy a sociológie mládeže, Veda, Bratislava 1997, str. 204

²⁰ § 2 písm. c) ZSVM zavádí pojem dítě mladší patnácti let, který vymezuje jako osobu, která „v době spáchání činu jinak trestného nedovršila patnáctý rok věku.“

²¹ Vysvětlení pojmů asociální a antisociální chování podává Černíková, V., Makariusová, V.: Sociální ochrana, PA ČR, Praha 1996, str. 83: „Asociální chování často přerůstá v antisociální. Antisociální (protispolečenské) chování je nepřátelsky zaměřeno vůči okolí. Projevuje se kriminálními sklony v chování, přijímáním kriminálních norem a identifikací s kriminální populací, kterému předchází identifikace se závadovými či kriminálně orientovanými partami.“ K definici asociálního chování výše. Viz též Němec, J.: Mladiství delikventi, trest odnětí svobody a resocializace. In Jedlička, R. a kol.: Děti a mládež v obtížných životních situacích, Themis, Praha 2004, str. 325.

²² Nikl, J. Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci, PA ČR, Praha 2000, str.87 a n.

²³ Tak i § 2 písm. d) ZSVM.

²⁴ Dosažení věku 18 let dále znamená vznik aktivního volebního práva v souladu s čl.18 odst.3 úst.z.č.1/1993 Sb., Ústavy České republiky; je také jednou z všeobecných podmínek provozování živnosti podle z.č.455/1991 Sb., o živnostenském podnikání, ve znění pozdějších předpisů atd.

ve smyslu plné samostatnosti a soběstačnosti, doplněné rozvinutým pocitem odpovědnosti ne vždy plně odpovídá. Nelze opomíjet poznatky psychologie a pedagogiky, které poukazují na to, že proces dospívání je zcela individuální, je závislý na mnoha faktorech a nelze ho vymezit uměle vytvořenými hranicemi. Na druhou stranu je určení jisté formální hranice z praktického hlediska nezbytné. K překonání tohoto rozporu vymezuje kriminologická teorie zvláštní kategorii tzv. mladých dospělých,²⁵ osob, které dovršily 18 rok svého věku, ale s přihlédnutím k jejich sociální zralosti (resp. nezralosti) jsou posuzovány jinak (zpravidla mírněji) než dospělí. Právní úprava toto respektuje. Osoba, jež dovršila 18 rok svého věku je plně trestně odpovědná, ale přesto se na ni TZ i TŘ vztahuje s určitými odchylkami.²⁶ TZ mluví o „osobě blízké věku mladistvých“, tento pojem je zpravidla vykládán tak, že zahrnuje osoby do 19 let věku.²⁷ Výklad TZ se ne vždy shoduje s kriminologickým nahlížením na kategorii mladých dospělých. Horní věková hranice podle autorů kriminologických prací často přesahuje zmíněných 19 let.^{28,29}

Reakce státu na spáchaný skutek se odvíjí právě od zařazení osoby delikventa do konkrétní věkové skupiny. Klíčová je právním řádem pevně stanovená (i když ne nepřekročitelně³⁰) hranice trestní odpovědnosti. Konkrétní věková hranice není, ani objektivně nemůže být, určena pouze na základě stupně vyspělosti osobnosti (jde o individuální a těžko určitelnou hodnotu). Ačkoli právní řád vytváří tuto hranici v podstatě uměle, nejde o určení

²⁵ K problematice mladých dospělých viz Zoubková, I.: *Kontrola kriminality mládeže*, Aleš Čeněk, Dobrá Voda u Pelhřimova 2002, str. 119; Nikl, J.: *Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci*, PA ČR, Praha 2000, str. 87 a n.

²⁶ § 26 odst. 5 TZ, § 33 písm. b) TZ, § 40 odst. 5 TZ apod.

²⁷ viz Zoubková, I.: *Kontrola kriminality mládeže*, Aleš Čeněk, Dobrá Voda u Pelhřimova 2002, str. 13

²⁸ Kategorie mladých dospělých je vymezena různě. Spodní hranicí je v působnosti českého právního řádu vždy věk 18 let, kdy nabývá člověk plnou trestní odpovědnosti, ale horní hranice se u různých autorů liší. Pohybuje se zpravidla od 21 do 26, ale i až 30 let.

²⁹ Černíková, V., Makariusová, V.: *Sociální ochrana*, PA ČR, Praha 1996, str. 124; Večerka, K.: *Kriminalita mládeže a proti mládeži*. In Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: *Kriminologie*, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str.356; Zoubková, I.: *Kontrola kriminality mládeže*, Aleš Čeněk, Dobrá Voda u Pelhřimova 2002, str. 13; Nikl, J.: *Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci*, PA ČR, Praha 2000, str. 72

³⁰ Tzv. relativní trestní odpovědnost podle ZSVM, viz § 5 odst. 1 ZSVM.

zcela náhodné. Vychází z širších souvislostí, které musí nezbytně respektovat.³¹

V posledních letech je opakovaně zmiňováno a zvažováno snížení věkové hranice trestní odpovědnosti.³² Takové opatření je diskutabilní. Je stále vznášeno mnoho argumentů pro i proti.

Zdůrazňováno je dřívější vyvrávání, dospívání dětí. Obecně je snad možné souhlasit, ale lze zpochybnit komplexnost takového pohledu. Dospívají děti dříve po všech stránkách? Takovému pohledu ani neodpovídá prodloužení povinné školní docházky z 8 na 9 let nebo častější nástup do školy až v 7 letech.³³

Poukazuje se také na srovnání se zahraničními úpravami, které přiznávají trestní odpovědnosti již dětem mladšího věku.^{34,35}

Jako další argument je zdůrazňován fakt, že děti mladší 15 let páchají činy jinak trestné, při vědomí toho, že nejsou trestně odpovědné. Této skutečnosti využívají nejen děti samé, ale co hůř - i lidé trestně odpovědní, kteří tak zneužívají děti při páchání vlastní trestné činnosti. Na tuto výtku je však zcela oprávněně reagováno tím, že taková situace se nevyřeší snížením hranice trestní odpovědnosti, naopak je víc než pravděpodobné, že by došlo k pouhému posunu. Navíc je třeba přihlédnout i k tomu, že ZSVM umožňuje a upravuje přiměřenou reakci na čin jinak trestný spáchaný osobou mladší 15 let.

Můžeme obecně shrnout, že bez ohledu na konkrétní věk, který zákon určí za počátek trestní odpovědnosti, podstatná je především úprava opatření, která by měla po spáchání konkrétního skutku následovat. Je možno připustit i velmi nízkou

³¹ Je možno zmínit např. v souvislosti s návrhem nového trestního zákona zdůrazňovanou otázku přípustnosti prvního pohlavního styku. Tato spojitost nepochybně není tou nejpodstatnější. Svůj význam má i trvání povinné školní docházky a s ní spojená možnost působení školy na žáky.

³² V rámci vládního návrhu trestního zákoníku se takové snížení prosadilo.

³³ Dosud nejvyššího procenta zastoupení dětí starších 6 let v 1. třídách ZŠ bylo dosaženo v roce 2000 (29%). V tomto roce upozornilo MŠMT na rostoucí zájem o odklad povinné školní docházky ve své tiskové zprávě z 18. 1. Ačkoliv od roku 2000 dochází k postupnému poklesu počtu dětí starších 6 let v 1. třídách ZŠ, je toto číslo stále poměrně vysoké. Viz graf č. 4 v příloze.

³⁴ Tabulka č. 2 v příloze obsahuje srovnání počátku trestní odpovědnosti v evropských státech.

³⁵ Srovnání se zahraničními úpravami a přehled výzkumů veřejného mínění k danému tématu viz též Zoubková, I.: Kontrola kriminality mládeže, Aleš Čeněk, Dobrá Voda u Pelhřimova 2002, str. 105 a n.

věkovou hranici, ale právní úprava pak musí umožnit následný postihu odpovídající tomuto věku. Ve některých státech s úpravou nízké věkové hranice počátku trestní odpovědnosti, je s delikventem zacházeno v rámci specializované netrestní justice.

Rozlišování jednotlivých věkových kategorií není bez významu a pro aplikování platného práva je nezbytné.³⁶ Z pohledu kriminologie je však třeba zvlášť zdůraznit, že dělení nemůže být nikdy zcela striktní. Ani tato práce proto ne vždy přísně odlišuje jednotlivé věkové kategorie, ačkoli se je nesnaží nijak zpochybnit a jejich význam plně respektuje.

1.2.2 Socializace

Období dětství a dospívání je etapou lidského života, v níž člověk poznává svět kolem sebe, seznamuje se s ním. „Proces, kterým se jedinec začleňuje do sociální skupiny, přičemž si osvojuje normy ve skupině panující, její hodnoty, učí se sociálním rolím spojeným s určitými pozicemi a dalším dovednostem“ je nazýván socializací.^{37,38} Ačkoli během života člověk neustává v procesu poznávání a neustále se mění a přetváří působením okolních vlivů, nejdůležitější je právě počáteční etapa života zahrnující období dětství a dospívání.³⁹

Psychickým vývojem jedince od narození, resp. od vývoje plodu, po stáří se zabývá vědní obor zvaný vývojová psychologie.⁴⁰ Podle Milana Nakonečného se „za základní faktory psychického vývoje pokládají zrání a učení, dědičnost a výchova, vrozené tendence a učení, přičemž rozhodující význam se

³⁶ Klíčový zde bude zejména princip právní jistoty, ale i např. volba a efektivita uplatňovaných opatření.

³⁷ Jandourek, J.: Sociologický slovník, Portál, Praha 2001, str. 220. K pojmu socializace viz též Hartl, P., Hartlová, H.: Psychologický slovník, Portál, Praha 2000, str. 548; Hartl, P.: Psychologický slovník, Jiří Budka, Praha 1993, str. 194; Koča, J.: Socializace. In Jedlička, R. a kol.: Děti a mládež v obtížných životních situacích, Themis, Praha 2004, str. 15.

³⁸ Petr Sak v této souvislosti uvádí pojem sociální zrání. Sak, P.: Proměny české mládeže, Petrklíč, Praha 2000, str. 35.

³⁹ K tomu i Osmančík, O., Karabec, Z.: Kriminologie a nové dimenze zločinnosti. In Musil, J., Vanduchová, M. (eds.): Pocta Otovi Novotnému, CODEX, Praha 1998, str. 127; Jandourek, J.: Sociologický slovník, Portál, Praha 2001, str. 220; Směkal, V.: Vývoj osobnosti dítěte. In Směkal, V., Macek, P. (eds.): Utváření a vývoj osobnosti. Psychologické, sociální a pedagogické aspekty. Barrister & Principal, Brno 2002, str. 12.

⁴⁰ Hartl, P., Hartlová, H.: Psychologický slovník, Portál, Praha 2000, str. 486.

přisuzuje učení.“⁴¹ Mluvíme o tzv. sociálním učení.⁴² Pro sociální učení je vždy podstatné prostředí, v němž se jedinec pohybuje. V prvních letech života je člověk zpravidla obklopen především rodinou. Skrz ni poznává okolní svět, ona je pro dítě jeho představitelem a nositelem. Proto je vliv rodiny v prvních letech života ještě důležitější než kdykoli později.⁴³

V pozdějším věku, zejména v období nástupu do školy, nabývají na významu faktory vně rodiny. V první řadě jsou to škola a mimoškolní aktivity.⁴⁴

Puberta, či pubescence bývá označována jako závěrečná fáze dětského věku. Počátek puberty je spojován s výskytem sekundárních pohlavních znaků, ale vedle oblasti fyziologické se promítá i v mnoha psychických projevech.⁴⁵ Plynule pak navazuje období adolescence, jakýsi přechod mezi dětstvím a dospělostí.⁴⁶ Tyto kategorie jsou někdy souhrnně označeny jako dospívání.⁴⁷

Dospívání je velmi specifickým obdobím života. Jedinec už není dítětem, ale není ještě dospělou osobou. Z této nejasnosti jeho sociálního postavení, neurčitosti jeho role ve společnosti

⁴¹ Nakonečný, M.: Encyklopedie obecné psychologie, Academia Praha, 1997, str. 409.

⁴² Rozlišujeme různé formy sociálního učení (nápodoba; sociální posilování, tzv. zpevňování založené na užití odměn a trestů; učení observační, pozorovací; anticipační, reagující na očekávání druhých; učení na základě identifikace, které je hodnoceno jako vyšší forma napodobování zahrnující i přijetí vnějších norem za své, zvnitřnění pravidel chování. K formám sociálního učení Černíková, V., Makariusová, V.: Sociální ochrana, PA ČR, Praha 1996, str. 86. K sociálnímu učení dále Nakonečný, M.: Encyklopedie obecné psychologie, Academia Praha, 1997, str. 372.

⁴³ Takový názor je obsažen v mnoha publikacích, mj. Zoubková, I.: Kontrola kriminality mládeže, Aleš Čeněk, Dobrá Voda u Pelhřimova 2002, str. 119, Pöthe, P.: Dítě v ohrožení, G plus G, Praha 1996, str. 77, Sak, P.: Proměny české mládeže, Petrklíč, Praha 2000, str. 19.

⁴⁴ To zdůrazňuje mimo jiné i J.Níkl: Níkl, J.: Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci, PA ČR, Praha 2000 str. 19-21.

⁴⁵ Období puberty nelze určit jednoznačným věkovým ohraničením, jeho vymezení je velmi individuální. U různých autorů se setkáme s rozdílným a vždy přibližným vymezením. Období puberty lze určit jako „věkový interval od 10-11 let až do 13.-15 let“ (Čírtková, L.: Policejní psychologie, Portál, Praha 2000, str. 69); Jaroslav Níkl vymezuje období pubescence 11-15 lety (Níkl J.: Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci, PA ČR, Praha 2000, str. 22 a n.); podle Vladimíra Labátha nastupuje období puberty mezi 10-12 rokem života a končí mezi 15-16 rokem (Labáth, V. a kol.: Riziková mládež, SocioLogické Nakladatelství, Praha 2001, str.14 a n.).

⁴⁶ Obdobně jako u období puberty, i věk adolescence lze určit pouze přibližně. Ludmila Čírtková označuje za adolescenci „věkový interval od 13-15 let do 18-21 let, případně období rané dospělosti 21-30 let.“ (Čírtková, L.: Policejní psychologie, Portál, Praha 2000, str. 69); podle Petra Macka lze datovat období adolescence od 15 do 20 (22) let (Macek, P.: Adolescence, Portál, Praha 2003, Str.9).

⁴⁷ Viz Níkl, J.: Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci, PA ČR, Praha 2000, str. 22 a n.

pramení i neurčitost jeho postojů, nestabilita a citová labilita. Na dospívající je v každodenním životě kladeno mnoho nároků, setkávají se s novými právy, ale s nimi i povinnostmi.⁴⁸ Pubescenti a adolescenti kladou velký důraz na možnost vlastního rozhodování, bouří se proti všem druhům omezení, současně je jim volnost v mnoha oblastech skutečně poskytována víc než kdykoli předtím. Nejsou už přece děti. Svoboda v tomto smyslu však vždy má i svou druhou stranu, jíž je odpovědnost. Odpovědnost vůči společnosti i vůči sobě samému, se kterou se dospívající doposud v takovéto míře nesetkali a ne vždy si plně uvědomují, že s přijímanou svobodou souvisí.⁴⁹

Dospívající revoltuje proti svému dosavadnímu postavení ve společnosti, proti své pozici v jednotlivých společenských jednotkách (primárně, proti své do jisté míry podřízené roli v rodině).⁵⁰ Celý tento proces je veden snahou najít si odpovídající sociální roli, místo v budoucím životě. Dospívající se odpoutává od rodiny v níž vyrůstal a hledá nové pole působnosti. Svě vlastní, v němž bude hrát sám za sebe a nikoli jen jako člen rodiny. V jeho hledání ho stále ještě výrazně usměrňují rodiče.⁵¹ Ačkoli jejich vliv je s přibývajícím věkem dětí stále méně výrazný.⁵²

Na významu naopak nabývá společnost vrstevníků. „Není sporu o tom, že většina dospívajících preferuje trávení alespoň

⁴⁸ Změny spojené s přechodem na střední školu, často doprovázené dojížděním do jiného města, případně i bydlením na internátě; v tomto věku také nabývají výraznějších rozměrů partnerské vztahy a vztah k opačnému pohlaví vůbec atd.

⁴⁹ O dospívání jako období proměn pojednává mj. Labáth, V. a kol.: Riziková mládež, SocioLOGické Nakladatelství, Praha 2001, str. 14 a n.

⁵⁰ „Je to období vzpoury, vzdoru, revolty, ale také touhy uplatnit se, najít osobní smysl svého života, perspektivu budoucnosti. Složitost této vývojové etapy a nároky kladené na mladého člověka na jedné straně a na druhé straně připravenost tyto nároky zvládat a integrovat se do společnosti je zdrojem sociálního selhávání častěji se vyskytujícího u dospívajících než u dospělých.“ (Zoubková, I.: Kontrola kriminality mládeže, Aleš Čeněk, Dobrá Voda u Pelhřimova 2002, str. 119.) Otdřich Matoušek pojednává o období vzdoru jako o přípravě na odchod z rodiny. (Matoušek, O. a kol.: Práce s rizikovou mládeží. Projekt LATA a další alternativy věznění mládeže. Portál, Praha 1996.) Jaroslav Nikl pojednává o revoltě dospívajících ve vztahu k rodině v protikladu k utváření nových vlastních vztahů. (Nikl, J.: Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci, PA ČR, Praha 2000, str. 22 a n.)

⁵¹ K tomu Macek, P.: Adolescence, Portál, Praha 2003, str. 73-74.

⁵² Viz Šafářová, M.: Rizikové chování v adolescenci. In Smékal, V., Macek, P. (eds.): Utváření a vývoj osobnosti. Psychologické, sociální a pedagogické aspekty. Barrister & Principal, Brno 2002, str. 198.

části svého volna ve společnosti svých vrstevníků. Nic na tom nemění ani stále se rozšiřující fenomén počítačových her a dalších způsobů „individuální zábavy“. Především u adolescentů je referenční skupina vrstevníků důležitou normotvornou proměnnou, které dotyčný nezřídka přikládá větší význam, než rodičům, pedagogům a dalším autoritám ze světa dospělých.“⁵³

„Čím více jednotlivec hodnotí, že je akceptován svou skupinou vrstevníků, tím ochotněji přijímá i tlak této skupiny. Často mladý člověk anticipuje, jak bude skupina reagovat na jeho chování a již předem se přizpůsobuje. Z této pozice může skupina vrstevníků dosahovat dalekosáhlé konformity svých členů. Dochází vlastně k určité paradoxní situaci. Jedinec je nejefektivněji kontrolován v té skupině, kde se cítí nejsvobodněji.“⁵⁴

Z dalších faktorů ovlivňujících vývoj osobnosti jedince (a to nejen v období dospívání) můžeme označit školní prostředí (vedle vrstevníků se na utváření názorů, zvyků a dalšího rozvoje a směřování jedince podílejí i pedagogové a vzdělání samé), kulturní základ té které společnosti, zdravotní stránku jedince. Nezanedbatelným hlediskem je i příslušnost k etnické skupině, zejména s přihlédnutím k postavení etnických menšin ve společnosti a jejich specifikům. Často diskutovaným fenoménem, který se zcela zřejmě odráží ve vývoji jedince, jsou média.

⁵³ Večerka, K., Holas, J.: Úspěšnost preventivní práce, IKSP, Praha 2001, str. 39.

⁵⁴ Skalková, J.: Pojetí a vztahy socializace a resocializace. In Sak, P., Semrád, J. (eds.): Diagnóza, prognóza a resocializace skupin mládeže ohrožených sociálně negativním vývojem. PA ČR, Praha 1997, str. 26.

1.3 FENOMENOLOGIE KRIMINALITY MLÁDEŽE⁵⁵

1.3.1 Specifika kriminality mládeže a její struktura

Kriminalita mládeže je určitým předobrazem celkové kriminality ve společnosti. Přesto má určitá specifika, oblasti a znaky, které jsou rozdílné od kriminality dospělých.

Odlišnost kriminality mládeže od kriminality páchané dospělými je dána především charakteristikami osobnosti této věkové kategorie, která se promítá v jejich chování. U nedospělého člověka se setkáváme s typickými rysy pramenícími ze stupně jeho psychické i fyzické vyspělosti. Je nutné přihlídnout k nedostatku životních zkušeností. Můžeme tak například zmínit impulzivitu v obecném smyslu, vycházející z jisté netrpělivosti, neochoty a „neschopnosti odložit uspokojení svých potřeb na pozdější dobu nebo se některých potřeb vzdát.“⁵⁶ „Nad rozumovou motivací převládají motivace emotivní, impulzivní pod vlivem momentální situace.“⁵⁷ Z nedostatku zkušeností a zároveň z příznačné zbrklosti v jednání vyplývá i skutečnost, že delikventní činnost dětí a mladistvých je často nedostatečně naplánovaná, s nedokonalou přípravou, či vůbec neplánovaná.

U mladých lidí je také význačná tendence řešit situace způsobem, který se jeví v dané chvíli nejjednodušší a nejúčelnější, bez promyšlení důsledků.

Velmi výrazným prvkem, s kterým se u kriminality páchané mládeží setkáváme je fenomén spolupachatelství.⁵⁸ Zvláštním případem je pak kriminální činnost probíhající v partách mladých

⁵⁵ „Kriminální fenomenologie se zaměřuje na zjišťování a popis jevových podob kriminality a jejích hlavních aktérů.“ Kuchta, J., Válková, H. a kol.: Základy kriminologie a trestní politiky, C.H.Beck, Praha 2005, str. 4.

⁵⁶ Večerka, K., Zoubková, I.: Kriminalita mládeže a proti mládeži. In Novotný, O., Zapletal, J. a kol. Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str. 359.

⁵⁷ Zoubková, I.: Kontrola kriminality mládeže, Aleš Čeněk, Dobrá Voda u Pelhřimova 2002, str. 16

⁵⁸ „Pro věkovou kategorii dětí a mladistvých je při páchání trestné činnosti dlouhodobě potvrzováno spolupachatelství (u majetkové trestné činnosti až stoprocentní).“ (Zoubková, I.: Kontrola kriminality mládeže, Aleš Čeněk, Dobrá Voda u Pelhřimova 2002, str. 16.) Obdobně Zoubková, I., Nikl, J., Černíková, V.: Kriminalita mládeže, PA ČR, Praha 2001, str. 22; Večerka, K., Zoubková, I.: Kriminalita mládeže a proti mládeži. In Novotný, O., Zapletal, J. a kol. Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str. 362.

lidí. Charakter činnosti, kterou bude taková skupina vyvíjet je dále směřován samotným fenoménem party. Konání skupiny není pouze výslednicí, součtem jednání jejich členů. Má zcela specifickou podobu. Parta vytváří určitou „zed“ mezi jedincem a společností. Tlumí vliv vnějšího světa (včetně tlaků sociální kontroly) a nahrazuje ho vlivem skupiny. „Trestná činnost jedince probíhá v delikventní skupině kvalitativně odlišně než při individuálním páchaní trestného činu. Skupina zmnohonásobuje možnosti jedince, odpovědnost za činy se přesouvá na vůdce či inspirátora nebo zcela zaniká pod vlivem „kolektivního“ rozhodnutí, zábrany vůči sociálněpatologickým činnostem se rozplývají.“⁵⁹ Náhlé nápady jsou podněcovány soutěživostí, snahou dokázat odvalu nejen sám sobě, ale i ostatním. S přihlédnutím k osobnostem jednotlivých členů takové skupiny, její struktuře a k fenoménu party samé není za daných podmínek asociální chování nijak výjimečné a nezřídka sklouzne k více či méně závažnému a častému chování delikventnímu.

U kriminality mládeže se setkáváme poměrně často s „použitím brutálního násilí, ať už vůči osobě či věci.“⁶⁰ Použití násilí v těchto případech nezřídka pokračuje i po dosažení cíle, případně je zcela samoučelné. Jedním z druhů násilí vůči věci jsou i projevy tzv. vandalismu. K násilí se tu ovšem připojuje také neúcta k cizímu majetku (ačkoli u současné mládeže jde spíš o neúctu k majetku obecně, včetně vlastního), předmětům kulturní hodnoty atd.⁶¹

Příznačná je i potřeba se pochlubit se svým činem, se svou odvahou mezi vrstevníky, která může mít význam pro snazší dopadení pachatele. Konečně je možné v této souvislosti zmínit i

⁵⁹ Večerka, K., Zoubková, I.: Kriminalita mládeže a proti mládeži. In Novotný, O., Zapletal, J. a kol. Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str. 363.

⁶⁰ Tamtéž str. 360.

⁶¹ Blíže viz např. Večerka, K., Zoubková, I.: Kriminalita mládeže a proti mládeži. In Novotný, O., Zapletal, J. a kol. Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str. 361.

chování mladistvých pachatelů při výslechu, kdy se převážná většina přiznává.⁶²

Delikventi z řad mládeže jsou silně zastoupeni mezi pachateli kriminality spojené s extrémistickými hnutími.⁶³

Odlišnost kriminality mládeže od kriminality dospělých je do jisté míry dána i prostředím, v němž se mládež pohybuje.^{64,65} Kriminalita mládeže má zejména od 2. poloviny 90. let minulého století klesající charakter.⁶⁶ To odpovídá zejména výraznému a plynulému poklesu majetkové kriminality, jakožto kvantitativně nejvýraznější složky kriminality mládeže.⁶⁷

⁶² Stupka, J.: Analýza trestné činnosti spáchané mladistvými pachateli na území hl. m. Prahy v roce 1995, In Sak, P., Semrád, J. (eds.): Diagnóza, prognóza a resocializace skupin mládeže ohrožených sociálně negativním vývojem, PA ČR, Praha 1997, str. 111.

⁶³ K této specifické problematice viz např. Večerka, K., Zoubková, I.: Kriminalita mládeže a proti mládeži. In Novotný, O., Zapletal, J. a kol. Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str. 362.

⁶⁴ Vyloučeny jsou u mládeže činy (či se s nimi můžeme setkat jen za jistých výjimečných okolností) vyžadující speciální postavení pachatele, ať už jde o vojáka či veřejného činitele. Obdobný případ představují činy spojené s podnikáním pachatele.

⁶⁵ V příloze práce je obsažen graf č. 5, zobrazující strukturu kriminality mládeže v roce 2005. A porovnání s celkovou strukturou kriminality v témže období (graf č. 6 v příloze).

⁶⁶ Viz tabulka č. 1 a graf č. 3 v příloze.

⁶⁷ Vývoj jednotlivých složek kriminality mládeže zobrazují grafy č.7 – 11 v příloze.

1.4 KRIMINÁLNÍ ETIOLOGIE

1.4.1 Kriminální etiologie

Etiologie sociálně deviantních jevů je nauka, zabývající se poznáváním faktorů, které mohou zapříčinit vznik chování, které se odchyluje od hodnot a norem akceptovaných danou společností, a to v negativním smyslu. Zajímá se o chování asociálního či antisociálního charakteru. Pomocí poznatků různých vědních oborů od biologie přes psychologii k sociologii hledá příčiny sociálně deviantních jevů a tyto pak popisuje a analyzuje.⁶⁸

Předmět kriminální etiologie (také geneze kriminality) je užší. Zkoumá příčiny vzniku kriminality, nejzávažnější součásti sociálněpatologických jevů. Cílem kriminální etiologie je najít odpověď na otázky okolností a podmínek, které vedou ke vzniku kriminality. Hledat a vysvětlit tzv. kriminogenní faktory.

1.4.2 Teorie geneze kriminality

Spolu s rozvojem vědního oboru kriminologie se postupně utvářely teorie, zaměřující se na vysvětlení vzniku sociálně deviantního chování různého charakteru, včetně kriminálního.

Zpočátku byly hlavní příčiny spatřovány v biologických aspektech.⁶⁹ Byly prováděny studie jednovaječných a dvojvaječných dvojčat.⁷⁰ Předmětem výzkumů byly i adoptované děti ve snaze zjistit souvislost kriminality těchto dětí s kriminalitou jejich adoptivních nebo biologických otců.

Principy dědičnosti nelze v pohledu na formování osobnosti opominout. Biologické hledisko nabývá na důležitosti např. v souvislosti s alkoholovou i nealkoholovou toxikomanií, která se

⁶⁸ Přehled jednotlivých etiologických přístupů k sociálním deviacím viz Munková, G.: Sociální deviace, Karolinum, Praha 2001.

⁶⁹ Mezi představitele takto orientovaných teorií patří C.Lombroso (vycházel z toho, že zločinnost se dědí a koncipoval typ „rozeného zločince“) či E.Kretschmer (hledal souvislosti mezi tělesnými a osobnostními charakteristikami člověka).

⁷⁰ Např. K.O.Christiansenem v roce 1977. Christiansen sám však „poukázal na skutečnost, že prostředí jednovaječných dvojčat má mnohem více podobných charakteristik, včetně sociálních, než je tomu u dvojčat dvouvaječných.“ Neumann, J.: Základní kriminologické školy a směry. In Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str. 74.

výrazně na sociálně deviantním chování podepisuje. I osobnostní poruchy, které mohou v některých případech vést k asociálnímu či dokonce antisociálnímu chování jsou často interpretovány z pohledu biologických teorií.

Spolu s „boomem“ psychologie jako samostatného vědního oboru, začal být kladen důraz na faktory psychologické. Tyto teorie se soustředí na osobnost delikventa. Setkáváme se i s psychoanalytickými teoriemi navazujícími na Freudovo učení.⁷¹

Na významu postupně získávalo také sociologické hledisko. Vyzdvihován je tlak společnosti, ať už jde o vliv politického systému, subkultur uvnitř společnosti nebo sociální kontroly konkrétních společenských jednotek.⁷² Sociologické výzkumy potvrzují validitu koncepcí, přikládajících váhu sociálnímu prostředí.⁷³ K teoriím, jež vysvětlují výskyt kriminálního chování na základě sociologických aspektů lze zařadit i etiketizační teorie („Labeling Approach“). Jako absolutizující přístup je etiketizační teorie jen těžko přijatelná, protože negativní označení skutku a jeho pachatele společenskými strukturami vnímá jako jediný důvod kriminality. Ve skutečnosti však i neodhalený trestný čin má antisociální charakter. Jeho „označení“ a případné potrestání je sekundární. Na druhou stranu nelze opominout, že „nálepkování“ může mít a v mnoha případech skutečně má negativní vliv na budoucí jednání jedince. U dětí a mladistvých je tento jev zvláště patrný,⁷⁴ hovoříme o internalizaci určitého chování, identifikaci s negativní rolí.

Na chování člověka se nepochybně podepisuje řada různých faktorů. Tedy ani výskyt kriminálního chování nelze vysvětlit

⁷¹ Mezi zastánce psychologicky zaměřených teorií vysvětlujících vznik sociálně deviantního jednání patří např. H.J.Eysenck.

⁷² Teorie přiklánějící se k sociologickému vysvětlení vzniku sociálně deviantního chování představují např. R.K.Merton, E.H.Sutherland nebo T.Hirschi.

⁷³ Viz Koudelková, A.: Psychologické otázky delikvence, Victoria publishing, Praha 1995, str. 32.

⁷⁴ K možným reakcím na toto nálepkování viz Ondrejko, P.: Kriminalita mládeže. In Sak, P., Semrád, J. (eds.): Diagnóza, prognóza a resocializace skupin mládeže ohrožených sociálně negativním vývojem, PA ČR, Praha 1997, str. 67; Skalková, J.: Resocializace jako proces aktivizujícího přetváření osobnosti a jeho podmínky. In Sak, P., Semrád, J. (eds.): Diagnóza, prognóza a resocializace skupin mládeže ohrožených sociálně negativním vývojem, PA ČR, Praha 1997, str. 41.

působením aspektů pouze jednoho typu. Při snaze vysvětlit vnik a následný vývoj kriminálního chování je třeba na něj pohlížet z různých hledisek. Z tohoto pojetí vycházejí tzv. multifaktorové teorie, které při výkladu geneze kriminality „používají více působících činitelů (faktorů) různého druhu a původu.“^{75,76}

Po shrnutí předchozího lze konstatovat, že na genezi kriminality se podílejí různorodé faktory od biologických, přes psychologické až po aspekty sociálního původu.⁷⁷

Konkrétní chování je projevem osobnosti jedince. Osobnost je v podstatě psychologickým vyjádřením člověka, avšak utváří se na základě biologicky daných aspektů a za neustálého intenzivního sociálního působení. Tyto složky podílející se na utváření osobnosti, potažmo chování člověka, jsou vzájemně podmíněné a neoddělitelné. Předpokladem toho, aby se daný typ chování projevil, je konkrétní situace umožňující a podněcující dané jednání. Pohled na posouzení geneze kriminality, který přiznává vliv různorodým zdrojům, je všeobecně akceptován „a namísto formulace „který z obou činitelů působí“ se přechází k otázce „jak mnoho působí“ či eventuálně „jakým způsobem působí na výslednou podobu osobnosti“.“⁷⁸

1.4.3 Kriminogenní faktory

V kontextu působení uvedených faktorů v procesu socializace jedince mohou převážít faktory negativní. Při splnění dalších podmínek se může zformovat asociální (i antisociální) chování.

Ovlivňuje-li nejméně výrazněji vývoj dítěte rodina, pak je to zároveň ona, která mu svým negativním přístupem může vštípit

⁷⁵ Neumann, J.: Základní kriminologické školy a směry. In Novotný, O., Zapletal, J., a kol.: Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str. 95.

⁷⁶ Multifaktorový přístup představují např. E.Ferri nebo manželé Glueckovi. Sheldon a Eleonora Glueckovi provedli v USA rozsáhlý výzkum zahrnující 500 recidivujících pachatelů z řad mládeže a srovnatelnou skupinu 500 nedelikventů. Tato osmiletá studie konstatovala poruchovější rodinné vztahy na straně delikventů, negativní vztahy u těchto osob byla shledány i ve školním a vrstevnickém prostředí, vyskytovaly se u nich i časté antisociální aktivity v rámci závadových part. Glueckovi prokázali kriminální zátěž v rodinách delikventů.

⁷⁷ V této souvislosti se uvádí i fenomén tzv. sociální dědičnosti. K tomuto pojmu viz Čírtková, L.: Policejní psychologie, Portál, Praha 2000, str. 68.

⁷⁸ Čírtková, L.: Policejní psychologie, Portál, Praha 2000, str. 68.

zkušenosti takového rázu a naučit ho je vyhodnocovat takovým způsobem, že dítě bude tendovat k asociálnímu chování. Dítě potřebuje péči a pozornost, kterou mu nejlépe může poskytnout právě jeho rodina. Nedostává-li se dítěti těchto atributů, může přejít k náhražkovému uspokojování svých potřeb. Náhradu může hledat v materiálních předmětech (pokud nemá dostatek prostředků, může si je opatřovat i krádežemi)⁷⁹ nebo v působení drog. Aplikace drog i alkoholu, jako jejich specifické skupiny, je bezesporu kriminogenním faktorem.⁸⁰ Náhradní pozornost může nabídnout i parta (k negativnímu vlivu party dále). Konečně asociální chování dítěte či dospívajícího může být voláním po pozornosti, snahou na sebe upozornit, a to jakýmkoli způsobem.

S požadavkem rodiny, která je dostatečným zázemím pro růst a zrání dítěte, není plně v souladu situace, kdy dítě vyrůstá jen s jedním rodičem. Chybí zde model partnerského vztahu, interakce, a spolu s tím i příklad důležité zkušenosti pro vhodnou socializaci.⁸¹ V případě rozvodu navíc přistupuje ještě stresová situace, která ho velmi často doprovází.⁸²

Pro optimální vývoj dítěte (i dospívajícího) je žádoucí přiměřenost a vyváženost výchovných prostředků. Příliš volný přístup, stejně jako nepřiměřeně přísné metody, nejsou tím nejvhodnějším způsobem jak naučit dítě společensky žádoucím chováním. Přístup k tělesným trestům rodičů vůči jejich dětem je ve

⁷⁹ Marie-Louise Schmidt, pěstounka vychovávající děti, které prošly v útlém věku ústavní péčí, jež jim dostatečně nenahradila vstřícné a láskyplné rodinné prostředí píše jak tyto děti „žádaly a přijímaly zmrzlinu jako náhradu lásky“ a bez dovolení si braly „to, co jim na letmý okamžik pohladilo duši. Náhradní uspokojení.“ (Schmidt, M.: Jako stromy bez kořenů, Tina Vimperk, Vimperk 1995, str. 217 a 222.)

⁸⁰ Více Štablová, R.: Návykové látky a kriminalita. In Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str. 331 a n.

⁸¹ „Řada dosavadních výzkumů (např. Štípek) dochází k názorům, že např. mezi delikventy je 2,5x více osob z neúplných rodin, než z úplných. Rodina se ani nemusela rozpadnout, stačí dysfunkční rodiny a z nich je 2x více delikventů, než z rodin, kde soužití nevykazovalo negativní rysy.“ (Nikl, J.: Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci, PA ČR, Praha 2000, str. 34 a n.)

⁸² V souvislosti s rozvodem se navíc můžeme setkat s tzv. projevem odcizení rodiče s dítětem (častěji je používán méně vhodný termín „syndrom zavrženého rodiče“). Jedná se o důsledek obrovského napětí, pramenícího ze vztahu obou rodičů a jeho promítání do postoje k dítěti. Syndrom odcizení rodiče s dítětem má neblahé důsledky pro vývoj vztahu dítěte k oběma rodičům. Vzhledem k důležitosti postavení rodičů v životě dítěte pak pro vývoj osobnosti vůbec.

společnosti velmi nejednotný.⁸³ Mnoho autorů věnujících se ve svých publikacích výchově mládeže označuje příliš tvrdou atmosféru v rodině s tělesnými tresty jako nežádoucí.⁸⁴ Zcela zvláštním případem vyžadujícím specifický pohled pak je tělesné týrání. Spolu s ním se pak mluví o situacích psychického týrání, zanedbávání a pohlavního zneužívání.⁸⁵ „I když doposud chybí solidní empirické ověření, lze stanovit hypotézu, že trestná činnost páchaná na dětech a mladistvých je potenciální kriminogenní faktor kriminality mládeže.“⁸⁶

Dalším z činitelů, který může mít negativní dopad na optimální socializaci člověka je nejednotnost hodnot a poznatků, které mu jsou předávány. Žádoucí je nejen jednota v přístupu obou rodičů k dítěti, ale i např. spolupráce rodičů se školou.⁸⁷

Jak již bylo výše řečeno, faktorem, jež může zapříčinit sociálně deviantní chování je i negativní vliv party vrstevníků. „Jedinec není iniciátorem. Motivem je často potřeba sebeuplatnění a akceptace vrstevníky. Nevhodná aktivita je jen prostředkem a ne cílovou hodnotou.“⁸⁸ Potřeba někam patřit, která není plně uspokojována v rodině se uplatňuje v členství v partách vrstevníků. Obava ze ztráty vydané pozice se projevuje ve vysoké loajalitě vůči partě. Výsledkem je ohromný vliv party na jedince. Tento vliv nemusí být vždy pozitivní. Jak zdůrazňuje Anna Koudelková, „pro mnoho adolescentů je přijatelnější být někým „špatným“ než nebýt „nikdo“.“⁸⁹

⁸³ Hojně zastoupený je názor „malá facka neublíží“, nehodlám zde s takovým názorem polemizovat (podle mého názoru otázka stojí spíš zda pomůže).

⁸⁴ Viz publikace Matějčka, Matouška, Šafářové, Saka a dalších.

⁸⁵ K označení průvodních jevů takového zacházení je mezinárodně užíván pojem „syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte“ (CAN, Child Abuse and Neglect). K této problematice viz Zoubková, I.: Kriminalita mládeže a proti mládeži. In Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str. 381 a n.

⁸⁶ Zoubková, I.: Kontrola kriminality mládeže, Aleš Čeněk, Dobrá Voda u Pelhřimova 2002, str. 34.

⁸⁷ K tomu viz Nikl, J.: Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci, PA ČR, Praha 2000, str. 87 a n., Sak, P.: Proměny české mládeže, Petrklíč, Praha 2000, str. 19, str. 48.

⁸⁸ Labáth, V. a kol.: Riziková mládež, SocioLOGické Nakladatelství, Praha 2001, str. 47.

⁸⁹ Koudelková, A.: Psychologické otázky delikvence, Victoria publishing, Praha 1995, str. 83. Obdobně též Šafářová, M.: Rizikové chování v adolescenci. In Smékal, V., Macek, P. (eds.): Utváření a vývoj osobnosti. Psychologické, sociální a pedagogické aspekty, Barrister & Principal, Brno 2002, str. 191.

Diskutován je i možný negativní vliv masmédií,⁹⁰ zejména pak násilí, které je v nich v takové míře a s takovou intenzitou zobrazováno. Násilí je prezentováno jako běžná součást života, nad kterou se není třeba pozastavovat.⁹¹ Oldřich Matoušek poukazuje na výzkumy prokazující souvislost mezi násilnými programy v televizi a kriminalitou.⁹² Možnost omezení obsahu médií však zůstává rozporuplnou otázkou.

Příčinu asociálního či dokonce antisociálního chování osoby můžeme spatřovat i ve stresové situaci,⁹³ v nevhodném trávení volného času,⁹⁴ svůj podíl může mít i nižší inteligence, která je spojena s větší sugestibilitou,⁹⁵ nebo poruchy chování znamenající neklidnost a horší sebeovládání.^{96,97} Významnou úlohu sehrává fenomén nezaměstnanosti.⁹⁸

Odborná literatura poukazuje také na koncentraci kriminality, jakožto specifické formy sociálně deviantního chování „ve velkých městech a průmyslových aglomeracích, což souvisí se značnou koncentrací populace, velkou migrací, anonymitou prostředí a oslabením sociální kontroly.“⁹⁹

Svůj podíl má konzumní společnost, její hodnoty. Mládež je neustále přesvědčována reklamou, že chodit ve značkovém

⁹⁰ „Vedle rodiny a školy se televize stala třetím nejúčinnějším socializačním činitelem.“ (Sak, P.: Proměny české mládeže, Petrklíč, Praha 2000, str. 175.) K tomu i Kořál, J.: Socializace. In Jedlička, R. a kol.: Děti a mládež v obtížných životních situacích, Themis, Praha 2004, str. 47 a n.

⁹¹ Viz Blažek, B.: Tvář v tvář obrazovce, SocioLOGické Nakladatelství, Praha 1995, str. 114.

⁹² Matoušek, O.: Ústavní péče, SocioLOGické Nakladatelství, Praha 1995, str. 109.

⁹³ Viz Čírtková, L.: Policejní psychologie, Portál, Praha 2000, str. 166 a n.

⁹⁴ Viz Macek, P.: Psychosociální charakteristiky a proces utváření identity adolescentů: co je typické a co se v posledním desetiletí mění. In Plaňava, I., Pilát, M. (eds.): Děti, mládež a rodiny v období transformace, Barrister & Principal, Brno 2002, str. 252.

⁹⁵ „Nižší intelektová úroveň u delikventů je spíše doprovodným symptomem poruchy než jejím kauzálním faktorem.“ (Koudelková, A.: Psychologické otázky delikvence, Victoria publishing, Praha 1995, str. 43.)

⁹⁶ Pavlíková, E.: Raný vývoj a lehké mozkové dysfunkce. In Plaňava, I., Pilát, M. (eds.): Děti, mládež a rodiny v období transformace, Barrister & Principal, Brno 2002, str. 208.

⁹⁷ Ne všechny poruchy chování však mají fyziologický základ, pokud pramení např. z typu výchovy, jsou až sekundárním jevem, a činitelem sociálně deviantního chování tak bude tato chybná výchova.

⁹⁸ „Známost skutečností je, že účinky dlouhodobé nezaměstnanosti snižují schopnost hledat a najít práci a mohou být spouštěcím mechanismem vzniku kriminality.“ (Bednářová, Z., Pelech, L.: Sociální práce na ulici (streetwork), Doplněk, Brno 1999, str. 21.) „Existuje řada důvodů, proč nezaměstnanost může být příčinou kriminality, nedostatkem finančních prostředků počínaje, nudou, demoralizací a destabilizací rodiny konče.“ (Graham, J., Bennett, T.: Strategie prevence kriminality v Evropě a Severní Americe, IKSP, Praha 1996, str. 84.)

⁹⁹ Nikl, J.: Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci, PA ČR, Praha 2000, str. 87 a n..

oblečení, pít značkové nápoje a číst časopisy, v nichž se dozví, co je značkové, je naprosto nezbytné. Pod tímto tlakem vzniká atmosféra, v níž je považováno za nepřípustné nemít čas od času nové oblečení a je nutné vrstevníkům stále novými a pokud možno drahými věcmi dokazovat, že jsem doopravdy „in“. Komu na takový způsob života nestačí prostředky od rodičů, případně vydělané peníze, musí hledat zdroje jinde. K delikvenci nejrůznějšího druhu pak už není příliš daleko.¹⁰⁰

Konečně je v rámci etiologického zkoumání kriminality mládeže nutno přihlídnout ke specifickým příslušným etap lidského života. Typická je pro ně zvýšená sugestibilita. Mohou se tedy nechat snáze získat pro konání, které je v rozporu se společenskými pravidly. V době dospívání „se zpravidla stanou všechny povahové rysy i odchylky v chování výraznější.“¹⁰¹ Nutnost vypořádat se s obdobím velkých proměn psychických, biologických i sociálních, které prožívají pubescenti a adolescenti vede „k častým emočním výkyvům, zábrany jsou slaběji vyvinuty než u dospělých.“¹⁰² Dále je třeba zvážit „rysy, jako je nedostatek životních zkušeností, neumění správně hodnotit životní situace, falešné pojmání kamarádství, sklon k napodobování, tendence dokázat svoji odvahu. Mladí lidé obtížněji uznávají kompromisy, mají sklon k negativismu a kritičnosti, projevuje se také zvýšený radikalismus, často chybí konkrétní představa o vlastním místě ve společnosti.“¹⁰³ Utváření vlastní identity v době adolescence je „spojeno s aktivním hledáním, s orientací na informace a nové zážitky, s experimentováním.“¹⁰⁴ Je patrné, že takové hledání a zkoušení se nebude vždy pohybovat jen v rámci hranic, které určuje sociální konformita.

¹⁰⁰ Viz Marešová, A.: Vývoj kriminality mládeže a kriminality páchané na mládeži od roku 1990 do konce roku 1997. In Musil, J., Vanduchová, M. (eds.): Pocta Otovi Novotnému, CODEX, Praha 1998, str. 41.

¹⁰¹ Nikl J.: Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci, PA ČR, Praha 2000, str. 63 a n.

¹⁰² Tamtéž str. 72 a n.

¹⁰³ Tamtéž str. 87 a n.

¹⁰⁴ Macek, P.: Psychosociální charakteristiky a proces utváření identity adolescentů: co je typické a co se v posledním desetiletí mění. In Plaňava, I., Pilát, M. (eds.): Děti, mládež a rodiny období transformace, Barrister & Principal, Brno 2002, str. 249.

2. PREVENCE

2.1 OBECNÉ PRINCIPY

2.1.1 Kontrola kriminality

Funkcí kontroly kriminality není kriminalitu zcela vymýtit. Takový cíl je zjevně nereálný. Kriminalita je přirozenou, ačkoli nežádoucí součástí společnosti. Proto se kontrola kriminality soustředí na její udržení v určitých hranicích včetně snahy o její snižování.¹⁰⁵

V rámci kontroly kriminality je užíváno dvou základních strategií: prevence a represe. Metody prevence a represe v rámci kontroly kriminality je možno přirovnat k principu cukru a biče ve výchově. Na jedné straně podněcování pochvalami a vytváření celkově pozitivního prostředí pro optimální vývoj v souladu se společenskými pravidly a normami. Na druhé straně pak tresty za porušení těchto zásad. Princip cukru a biče je ve výchově přirozeným prvkem. Ani jedna z těchto metod však nesmí převážet. Obě musí mít stejný cíl. Je důležité jejich správné načasování. Musí být uplatněny za takových podmínek, aby jejich adresát porozuměl jejich použití. Tytéž principy můžeme aplikovat i na vzájemný vztah preventivních a represivních prostředků. Vyváženost obou těchto oblastí v rámci koncepce kontroly kriminality je pro dobré fungování systému nezbytná. Bude-li např. uplatňována politika s hypertrofií trestní represe a naopak s podceňováním úlohy preventivních aktivit, může sice dojít k faktickému poklesu kriminality, či udržení její úrovně v přijatelné výši, ale bude k tomu docházet pouze v důsledku vnějšího přizpůsobení bez identifikace a souhlasu s danými normami. Takový výsledek bude tedy jen krátkodobý bez širších

¹⁰⁵ „Moderní kriminologie rozumí pod kontrolou kriminality úsilí státu i společnosti o udržení kriminality v určitých přijatelných mezích nebo o její omezování.“ Novotný, O., Zapletal, J.: Pojem, předmět a úkoly kriminologie. In Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str. 19.

souvislostí.¹⁰⁶ Dalším významným prvkem ve vztahu preventivních a represivních postupů je jejich vzájemná provázanost. Prostředek represe by totiž nikdy neměl být jen mstou reagující na již spáchaný delikt, ale zároveň by měl v sobě zahrnovat i principy prevence, snažit se zabránit tomu, aby došlo k opakování obdobného činu, předejít deliktu ještě nespáchanému. Konečně represivní metody, resp. snaha vyhnout se jejich uplatňování, mohou fungovat jako jeden z motivačních prvků při působení preventivních programů.

2.1.2 Prevence

Výše zmiňovaná vyváženost preventivních a represivních metod kontroly kriminality nebyla v systémech kriminální politiky vždy bezesbytku přijímána. Uznání nezbytnosti i výhodnosti prevence jako specifického způsobu zamezování kriminalitě ve společnosti se v konkrétních aktivitách začalo výrazněji projevovat až od poloviny 20. století.¹⁰⁷ Až v této době je preventivní část kontroly kriminality vnímána nikoli jako doplňkový prvek, ale jako rovnocenný protipól trestní represe. Zároveň je také respektována skutečnost, že „oproti trestní represi se prevence často jeví jako účinnější a méně nákladná a bezesporu i více perspektivní.“¹⁰⁸

Je možné popsat celou řadu kriminogenních faktorů. Situací a vlivů různorodého charakteru, jejichž působení na jedince může vyústit v jeho kriminální chování. Lidský život není dopředu naprogramovaný. Naopak by se dal popsat jako proces neustálého utváření a přetváření, výslednice bezpočtu nepředvídatelných událostí. Proto není reálné snažit se zabránit tomu, aby člověk přišel do styku s veškerými kriminogenními faktory. Je nutné si

¹⁰⁶ I zde můžeme užít srovnání kontroly kriminality ve společnosti s kontrolou chování, výchovou jedince. „Z výzkumů zaměřených na výchovu dítěte vyplývá, že používání trestů má jen krátkodobé účinky, zlepšení chování vcelku nejsou trvalá, nežádoucí činy zůstanou nejčastěji jen na krátký čas zabržděny.“ Černíková, V., Makariusová, V.: Sociální Ochrana, PA ČR, Praha 1996, str. 31.

¹⁰⁷ K tomu viz Novotný, O., Osmančík, O., Večerka, K., Zoubková, I.: Prevence kriminality. In Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str.158.

¹⁰⁸ Novotný, O., Zapletal, J.: Pojem, předmět a úkoly kriminologie. In Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str. 19.

uvědomit, že žádný z těchto vlivů zpravidla nepostačuje sám o sobě. Delikventní chování jedince je důsledkem souběhu různých biologických, psychologických, sociálních i situačních činitelů a pouze za určitých podmínek se může projevit v konkrétním kriminálním jednání. Cílem kontroly kriminality je zabránit vzniku kriminogenních faktorů nejrůznějších druhů, které mohou u člověka vzbudit či podpořit tendenci k delikventnímu chování. Pokud se nepodaří takové tendenci zabránit, měly by programy kontroly kriminality směřovat k znemožnění projevu takových tendencí v konkrétní kriminální činnosti. Nebyly-li ani tyto akce úspěšné a došlo ke spáchání kriminálního činu, je třeba se soustředit na to, aby pachatel v obdobném jednání nepokračoval, aby se mu do budoucna pokud možno vyhnul a situace, v kterých postupoval způsobem, který je v rozporu nejen s morálními hodnotami většinové společnosti, ale i s trestním právem, řešil jinou, společensky přípustnou, cestou.

Všechny výše popsané postupy kontroly kriminality lze souhrnně označit jako preventivní. Pojem prevence vychází z latinského slova *praeventus*, označující zákrok předem. Definici prevence kriminality lze shrnout jako „veškeré aktivity směřující k předcházení páčání trestných činů, ke snižování jejich výskytu cestou zamezení páčání nebo neutralizací příčin a podmínek vzniku trestných činů (kriminogenních faktorů). Patří sem opatření, jejichž cílem či důsledkem je zmenšování rozsahu a závažnosti kriminality, ať již prostřednictvím omezení kriminogenních příležitostí nebo působením na potenciální pachatele a oběti trestných činů. Prevence tedy představuje pokus eliminovat trestnou činnost ještě před jejím započatím nebo před jejím pokračováním.“^{109, 110}

¹⁰⁹ Vlček, M., Zapletal, J., Zoubková, I.: Prevence kriminality a přístupy k jejímu řešení. In Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, Díl I. – obecná část, PA ČR, Praha 2004, str. 100.

¹¹⁰ Další definice prevence kriminality viz např. Kaiser, G.: Kriminologie, C.H.Beck, Praha 1994, str. 92; Madar, Z. a kol.: Právní slovník, Panorama, Praha 1988, str. 122; Hendrych, D. a kol.: Právní slovník, C.H.Beck, Praha 2003, str. 729 a n.; Večerka, K. a kol.: Prevence kriminality v teorii a praxi, Odbor prevence kriminality MV ČR, Praha 1997, str. 6.

Odborná literatura obsahuje několik možných přístupů ke klasifikaci aktivit prevence kriminality. V úvahu tak přicházejí třídění podle institucí, které provádějí příslušná opatření (orgány státu či samosprávy, církve, NNO¹¹¹, média, ale i méně formální, ale o nic méně účinné subjekty jako je rodina, sousedské prostředí nebo škola); podle obsahového zaměření (prevence sociální, situační a viktimologická);¹¹² prevence bývá dále tříděna podle okruhu adresátů preventivních aktivit na prevenci primární, sekundární a terciární. „Primární prevence je zaměřena na zdravé fungování celé společnosti.“¹¹³ „Pokouší se zabránit výskytu určitého jevu spíše ovlivňováním stavu všeobecného prostředí, který vede k jeho vzniku, než působením na jednotlivce, kteří by jím mohli být ovlivněni.“¹¹⁴ „Sekundární prevence je zaměřena na rizikové skupiny a jednotlivce, většinou ve věku mladistvých, u kterých je zvýšená pravděpodobnost, že se stanou nositeli negativních jevů. (...) Terciární prevence je zaměřena na předcházení recidivy a dalšího prohlubování sociální dezintegrace skupin či jednotlivců, kteří vykazují poruchy sociálních procesů a institutů, respektive jsou nositeli negativního chování.“¹¹⁵ Popsané rozlišování využívá v následujícím textu i tato práce.¹¹⁶

¹¹¹ Definici nestátních neziskových organizací uvádí Matoušek, O.: Slovník sociální práce, Portál, Praha 2003, str. 123. U nás se pod tento pojem většinou nezahrnují církve.

¹¹² K tomuto třídění viz Novotný, O., Osmančík, O., Večerka, K., Zoubková, I.: Prevence kriminality. In Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str. 159 a n.

¹¹³ Bednářová, Z., Pelech, L.: Sociální práce na ulici (streetwork), Doplněk, Brno 1999, str. 74 a n.

¹¹⁴ Graham, J., Bennett, T.: Strategie prevence kriminality v Evropě a Severní Americe, IKSP, Praha 1996, str. 23 a n.

¹¹⁵ Bednářová, Z., Pelech, L.: Sociální práce na ulici (streetwork), Doplněk, Brno 1999, str. 74 a n.

¹¹⁶ Vzhledem k zaměření tématu práce je však dále využívána i klasifikace na základě obsahového zaměření a soustředí se na sociální prevenci v tomto smyslu. Situační a viktimologickou prevencí se dále hlouběji nezabývá.

2.2 PREVENCE PRIMÁRNÍ

2.2.1 Cíle primární prevence

Primární prevence zahrnuje aktivity kontroly kriminality, které se orientují na společnost jako celek. Poté, co byly uvedeny příčiny, faktory vedoucí ke vzniku kriminality, resp. faktory, které k ní vést mohou, je takto vymezený soubor zároveň odpovědí na otázku, na co se zaměřit při prevenci, v jakých oblastech působit, jak předcházet kriminalitě. Cílem je vytvořit ve společnosti prostředí, ve kterém bude minimum podnětů k delikventní činnosti. To znamená zajištění prostoru a prostředků pro pozitivní rozvoj jedince (zde sehrává nejdůležitější úlohu atmosféra v rodině, ve škole, ve společnosti), čemuž mohou napomáhat mediální vlivy, cílená osvětová činnost, podpora vhodného trávení volného času, ale i např. revitalizace sídlišť. Úkolem státu je vytváření a realizace projektů zaměřených některým z výše uvedených směrů. Ne do všech těchto oblastí však může stát plně zasahovat. Proto by měl vedle vlastních projektů podporovat i vznik a fungování opatření realizovaných dalšími subjekty.

Pro maximální efektivitu primárně preventivních programů je třeba využít činnosti co nejširšího okruhu společenských jednotek. Jestliže sekundární i terciární prevence jsou adresovány úžeji vymezenému okruhu osob, pak jejich realizace může být svěřena do rukou specializovaných osob. Primární prevence je však zaměřena na společnost jako celek, resp. i po omezení určitými kritérii (např. věk, orientace na skupiny žijící ve městech či na venkově, atd.) na velmi široce vyhrazenou skupinu osob. Uskutečňování programu primární prevence proto nemůže být zajišťováno pouze speciálně odborně i technicky vybavenými subjekty, které jsou nutně kapacitně omezeny. Měly by se zde uplatnit subjekty různého charakteru napříč celou společností. Od státních orgánů a institucí samosprávy přes některé NNO, média,

školy či církve až po sousedské prostředí, veřejnost jako celek a v neposlední řadě rodinu.

Primárně preventivní působení na kontrolu kriminality mládeže můžeme charakterizovat pomocí dvou základních oblastí.

2.2.2 Poskytování informací

Základním elementem první oblasti jsou informace. Preventivní působení je zde určováno snahou o dosažení tří základních cílů.

1. Získání informací. Cílem je poskytnout dostatečné a přesné informace co nejširšímu okruhu adresátů.
2. Vyhodnocení informací. Sumu předaných informací není možné samu o sobě považovat za postačující prostředek prevence. Je nutné dále přistoupit k vyhledávání důsledků, různých možností aplikace získaných poznatků, jejich zasazení do praktického života.
3. Respektování učiněných závěrů, osvojení si konkrétních vzorců chování.

Primární prevence by se dále měla zaměřit i na zajištění podmínek, za nichž je reálné jednat v souladu s přijatými informacemi, tzn. odstranění překážek a poskytnutí prostředků a příležitostí.

Co vše by vlastně měly zahrnovat předávané informace? Zjevné je jistě varování před nejrůznějšími druhy rizikových situací (ve smyslu kriminogenních faktorů). Podstatné je rozšiřování sociálních znalostí a učení základním sociálním dovednostem (krom jiného by mělo jít i o alespoň zcela základní znalost právního řádu, orientaci a odpovídající postup v nastalých situacích). A obecně zdůrazňování a podporování společenských hodnot a pravidel.

Ideální pozici pro prezentaci výše zmíněného mají dnes bezesporu média. Média jsou fenoménem, který má potenciál

silně pozitivně (ale bohužel i negativně) působit na společnost. Otázka zda může stát zasahovat do charakteru obsahu médií, resp. do jaké míry tak může činit, zůstává sporná.

Nejen média však mohou zajišťovat efektivní osvětu. Projekty státu, územně samosprávných celků i řady NNO na poli kontroly kriminality jsou toho dokladem. Nelze opominout význam působení školy na tomto poli.

Mládež tráví ve škole velkou část svého denního programu a to spolu s faktem, že jde o instituci nejen vzdělávací, ale i výchovnou značí, že škola poskytuje ideální půdu pro předávání maxima informací i další práci s nimi. Žáci a studenti navíc přijímají tyto informace ve společnosti svých vrstevníků a vnímají tak jejich přesvědčivost a význam přes určitý filtr reakcí spolužáků, jedná se de facto o společné vyhodnocení. Tento počáteční filtr, jakási vstupní kritika, však zároveň znamená určitou verifikaci toho, s čím se mládež na školní půdě setká.

Struktura relevantních aktivit ve školním prostředí vychází z premisy, že jevy, s nimiž mohou být spojena určitá rizika, by měl jedinec nejprve poznat. Aby věděl čemu se vyhnout, proč a jak. V souladu s tímto přístupem jsou zařazovány předměty sexuální výchovy či přednášky o drogách.¹¹⁷ Vedle předmětů zařazovaných do běžné výuky, jsou na školy zváni k přednáškám a diskuzím i externí odborníci. Je využíváno i tzv. peer programů.¹¹⁸ Neopominutelná je spolupráce škol s NNO zaměřenými mj. právě na oblast kriminality mládeže. Chtěla bych zmínit alespoň dvě takové organizace.

PRAK - Sdružení pro prevenci kriminality je nezisková organizace působící od roku 2003 v Praze. V rámci své činnosti

¹¹⁷ Bohužel však ne vždy se ujme takového předmětu natolik odborně vzdělaný a také žáky a studenty přijímaný učitel, který by uměl téma podat dostatečně zajímavě a přesvědčivě. Vzhledem k osvětové činnosti a zvýšené informovanosti v daných oblastech zejména v devadesátých letech minulého století, se však tato situace obrací výrazně k lepšímu.

¹¹⁸ Peer programy se zakládají na předávání informací mladým lidem jejich vrstevníky. Předpokládá se zde větší ochota žáků a studentů přijmout takové informace prostě mentorování. Počítá se také s větší otevřeností a přístupností v nepřítomnosti dospělých.

se PRAK zaměřuje na žáky druhého stupně základní školy. Ve své činnosti využívá bohatě metody zážitkové pedagogiky. Pořádá besedy o trestní odpovědnosti, trestech, vězení, drogách, šikaně. Organizuje exkurze do věznic či do mateřských škol, kde jsou umístěny děti rodičů závislých na drogách, alkoholu a děti rodičů ve výkonu trestu. Svou přednáškovou činnost PRAK orientuje nejen přímo na oblast trestního práva a vězeňství. Zdůrazňuje širší souvislosti v rámci prevence kriminality a zahrnuje tak i přednášky etické výchovy, poukazuje na problematiku rasismu (do škol jsou zvány ženy, které prožily několik let v koncentračních táborech a vydávají autentická svědectví). Konečně PRAK pracuje i mimo školní lavice, pořádá přednášky pro rodiče i širší veřejnost a poskytuje i poradenskou činnost.¹¹⁹

Barevný svět dětí je „občanské sdružení, jež bylo založeno s cílem podporovat děti a mládež v ústavní péči, především pomáhat jim se osamostatnit.“¹²⁰ Jeho zaměření je však mnohem širší. Provozuje individuální poradnu pro děti, pořádá výstavy dětských prací a přednášky pro odbornou i širší veřejnost. Realizuje také projekt Právní a občanské minimum pro školáky, který spočívá v několika blocích přednášek pro žáky 2. stupně základní školy a žáky navštěvující zvláštní či pomocné školy. Bloky přednášek jsou věnovány jednotlivým právním oborům i další problematice (mj. kriminalitě mládeže či drogám). Hodiny jsou koncipovány formou scének a her. Barevný svět dětí využívá spolupráce se studenty, jež jsou adresátům projektu věkově bližší. To vše s cílem přinést přístupnou a stravitelnou formu předání poznatků z oblasti (nejen) práva.¹²¹

¹¹⁹ Více o občanském sdružení PRAK – Sdružení pro prevenci kriminality na www.prak.wz.cz.

¹²⁰ Takto se Barevný svět dětí vymezuje na svých webových stránkách www.barevnysvetdeti.cz

¹²¹ Z dalších organizací lze zmínit např. Komunitní centrum KROK (www.proximasociale.cz), které uskutečňuje preventivní programy na základních školách v lokalitě Prahy 12.

Vzdělávací institut ochrany dětí, o.p.s., jež se zabývá např. projektem AGIS; ten se mj. věnuje i přednáškové činnosti v souvislosti s prevencí kriminality mládeže. Adresátem však zde není mládež, odborné semináře jsou určeny pro pracovníky státní správy – policisty, pracovníky justice, sociální pracovníky, pedagogy, popř. pracovníky NNO, tedy osoby a instituce, které přicházejí do kontaktu s programy prevence kriminality mládeže a na tomto poli také navzájem spolupracují (www.void.cz, www.detskaprava.cz).

2.2.3 Vytvoření pozitivního prostředí

Vědět a chtít je základem pro chování v souladu se společenskými normami. Samo o sobě však nestačí. Nedostatek hmotných prostředků a možností může znemožnit takové, byť přijaté a respektované chování. A naopak snadno se nabízející příležitost, může svést jedince na cestu delikvence. A to přesto, že tato cesta nutně není přijímána bez výhrad.

Je tedy nezbytné doplnit oblast poskytování informací o další prostředek primární prevence, kterým je vytvoření prostředí s dostatečným množstvím podnětných a přístupných příležitostí k nastoupení a udržení cesty společensky žádoucího chování. Tak například, jestliže víme, že dítě potřebuje zájem a individuální péči, musíme umožnit její poskytnutí (zde lze zmínit mj. potřebu přímé či nepřímé finanční podpory rodin, která by měla alespoň částečně zabránit tomu, aby rodiče pro dobu strávenou v zaměstnání, neměli dostatek času věnovat se dětem). Je-li označeno za pozitivní podněcovat utváření a prohlubování dovedností a schopností mládeže a podporovat její zájem o společensky žádoucí aktivity, pak je třeba umožnit navštěvování zájmových kroužků, či zpřístupnění prostor, v nichž je možnost se daným aktivitám věnovat ve vlastní režii. Nepostačuje samotné přijetí faktu, že drogy jsou nebezpečnou látkou, jež zasahuje širokou škálu sociálních oblastí, musíme i nadále usilovat o minimalizaci příležitostí dostat se s drogou do kontaktu.

Jen těžko lze nesouhlasit s Petrem Pöthem, který píše, že „samozřejmě ani sebelepší projekt nenahradí pozitivní působení na děti v rodině a jejich bezprostředním okolí.“¹²² Je proto žádoucí vytvořit optimální podmínky pro dobré fungování rodiny. Finanční podporou rodin s dětmi počínaje a osvětovou činností, vzdělávající rodiče v oblasti výchovy dětí konče.

Besedy na školách provádí v rámci primární prevence sociálně nežádoucích jevů u mládeže i občanské sdružení Salinger v Hradci Králové (www.salinger.cz). Při besedách využívá krom jiného skupinové hry či výtvarné techniky zaměřené na skupinovou práci.

¹²² Pöthe, P.: Dítě v ohrožení, G plus G, Praha 1996, str. 125.

Již bylo zdůrazněno nepopíratelně významné místo školy v životě mladého člověka. Bohužel pro pozitivní působení školy na žáky a studenty nejsou vždy vytvořeny dostatečně příznivé podmínky. Učitelství jistě není považováno v dnešní společnosti za prestižní profesi a nezřídka bývá nahlíženo spíše s despektem. Ruku v ruce s tímto nahlížením učitelského povolání jde i plat učitelů na jedné straně¹²³ a na straně druhé vytíženost, kdy učitelé jsou nuceni brát další hodiny nad úvazek. Nezřídka se setkáváme i s tím, že musí vyučovat předměty, které nespadají do jejich původní aprobace. Z toho plyne i nešvar, kdy mnoho schopných opouští učitelskou profesi a věnuje se jiné práci. Není divu, když v konečném důsledku nezbývá dost času a sil na pozornost, kterou by učitel mohl věnovat žákům či studentům nad rámec povinné výuky a předávat jim tak nejen školní poznatky, ale vzdělávat je i v oblasti sociálních dovedností. K tomu dále přistupuje i přeplněnost tříd. Dochází ke slučování škol z „ekonomických důvodů“. Výjimkou nejsou třídy třicetičlenné třídy. Za takových podmínek lze jen těžko uplatňovat potřebný individuální přístup.

Škola by měla být také partnerem pro další instituce a při práci s dítětem či dospívajícím s nimi maximálně spolupracovat. V první řadě by tu měla fungovat spolupráce mezi rodičem a školou. Reálný stav tomu ne vždy odpovídá. Rodiče často hovoří před dětmi s despektem o učitelích i školním systému, učitelé nezřídka spatřují jedinou příčinu veškerých problémů dítěte v rodině, současně je však malá snaha při jejich řešení s rodinou spolupracovat. V dnešním školství jsou jistě mezery, a svých možností škola dostatečně nevyužívá.

Kazimír Večerka a Ivana Zoubková si všímají „významu špatně prožívaného volného času v genezi kriminálního

¹²³ Podle údajů Českého statistického úřadu (http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/cpmz083106_206.xls k 23.10.2006) činila v 1. pololetí 2006 průměrná hrubá měsíční nominální mzda 19 484 Kč. Tentyž údaj pro oblast vzdělávání činí za stejné období 17 277 Kč.

jednání.^{124, 125, 126} Je vhodné poskytnout mládeži možnost trávení volného času, ve kterém bude mít každý příležitost uplatnit a dále rozvíjet své schopnosti a záliby. Příležitost zažít pocit úspěchu v rámci takových činností snižuje pravděpodobnost hledání vlastního uplatnění v nonkonformních aktivitách, v nejhorším případě pak v delikventním jednání.¹²⁷ Nabídka volnočasových aktivit s vedením, které dokáže mládež motivovat, zajistit dobrou organizací, s pevným uceleným programem a umožňující i přístup k prostředkům a do prostředí, které jinak nejsou v dosahu dítěte či mladistvého (např. drahé sportovní náčiní) je prostředkem, který může odvést dítě od nežádoucího trávení volného času (kriminogenní faktor). Důležitou součástí organizovaných volnočasových aktivit jsou i veřejná vystoupení, výstavy či závody. Veřejná prezentace výsledků činnosti jedince v zájmové skupině znásobuje zažívaný pocit úspěchu. Z výše popsaného plyne, že vhodně trávený volný čas není pouze odvedením dětí a mladistvých od alternativních závadných aktivit. Podnětné trávení volného času je i prostředkem sociální výchovy člověka.

Nabídka programu volnočasových činností může být zajišťována různými institucemi (škola, ZUŠ, SVČDM, NNO či komerční zařízení). Až na několik málo oborů, které jsou schopny pokrýt svůj provoz a docílit i zisku (zejména instituty nabízející jazykové kurzy), je nezbytná finanční podpora ze strany státu či samosprávných celků.

¹²⁴ Večerka, K., Zoubková, I.: Kriminalita mládeže a proti mládeži. In Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str. 376

¹²⁵ „Za volný čas je podle sociologických kritérií považován čas, v němž jedinec svobodně na základě svých zájmů, nálad a pocitů volí svou činnost. Je to ta část mimopracovního, mimoškolního času, která zbude po zabezpečení individuálních a rodinných, existenčních a biologických potřeb.“ (Sak, P., Saková K.: Mládež na křižovatce, Svoboda servis, Praha 2004, str. 59.)

¹²⁶ Způsobem trávení volného času mládeží a jeho vztahem k delikventnímu chování se zabývá ve své studii Proměny české mládeže Petr Sak. (Sak, P.: Proměny české mládeže, Petrklíč, Praha 2000.)

¹²⁷ Důraz na tento aspekt volnočasových aktivit klade i Vladimír Labáth. (Labáth, V.: Riziková mládež, SocioLOGické Nakladatelství, Praha 2001, str. 147.)

2.3 PREVENCE SEKUNDÁRNÍ

2.3.1 Cíle sekundární prevence

Aktivity kontroly kriminality zaměřené na rizikové skupiny obyvatel jsou předmětem prevence sekundární. Jedná se o činnost směřující ke skupinám obyvatel výrazněji vystaveným vlivům, které za mohou spolupůsobit při vzniku delikventního chování jedince, případně ho dále rozvíjet a prohlubovat. Pozornost je soustředěna na ty oblasti, kde dochází k působení kriminogenních faktorů, a kde primární prevence nebyla postačující.

V první řadě je třeba rozpoznat kriminogenní faktory a označit situace, místa a osoby které jsou jejich působení vystaveny. V praxi se setkáváme s termínem „riziková mládež“.¹²⁸ Základním úkolem je tyto osoby a skupiny osob vyhledat, zmapovat situaci a umožnit tak další přímou práci s nimi.

Na rozdíl od stavu, ve kterém se uplatňuje model primárně preventivní kontroly kriminality, zde již byl jedinec vystaven negativním vlivům kriminogenních faktorů. Riziko toho, že k projevům delikventního chování skutečně dojde, je zde tedy vyšší. Konkrétní program prevence je o to náročnější, ale zároveň může být adresnější. Pružněji může reagovat na konkrétní problémy.

2.3.2 Působení rodiny

Negativní rodinné prostředí je nejvýraznějším kriminogenním faktorem a snaha takovou situaci obrátit k lepšímu by proto měla být v popředí zájmu kontroly kriminality. Jak potvrzuje řada výzkumů, „vytvoření fungující rodiny vede mnohdy ke snížení zdánlivě nevladatelných poruch chování (Rutter 99, Maugham, Rutter 2001).“¹²⁹

¹²⁸ „Za rizikovou mládež považujeme dospívajících, u kterých je následkom spolupôsobenia viacerých faktorov, zvýšená pravdepodobnosť zlyhania v sociálnej a psychickej oblasti.“ (Labáth, V. a kol.: Riziková mládež, SocioLOGické Nakladateľství, Praha 2001, str. 11.)

¹²⁹ Břicháček, V.: Odolnost rodiny. In Plaňava, I., Pilát, M. (eds.): Děti, mládež a rodiny v období transformace, Barrister & Prncipal, Brno 2002, str. 18.

Opakovaně je potvrzováno, že děti z neúplných rodin jsou vystaveny většímu riziku delikventního chování v budoucnosti.¹³⁰ Svůj podíl na takových důsledcích nese výchova, v níž chybí důležitý prvek (ať už mužský nebo ženský blízký člen rodiny). Negativně působí i samotná situace rozvodu. Rozvod rodičů spojený s řešením majetkového vypořádání manželů, se spory o kontakt rodičů (případně i dalších příbuzných) s dítětem a celkově napjaté prostředí v rodině je stresující záležitostí. Rozvod sám je označován za kriminogenní faktor. S přihlédnutím k dnešní vysoké rozvodovosti¹³¹ je žádoucí tuto okolnost reflektovat a náležitě ošetřit. Podnětným opatřením, které by mohlo negativní dopady na dítě přímo, ale i zprostředkovaně pomocí účinnějšího řešení krizové rodinné situace s rodiči, omezit, je důslednější uplatnění institutu rodinné mediace.¹³² Při řešení neshod v rodině i mimo krajní situaci rozvodu pak mohou přijít ke slovu služby poradenských rodinných center, případně i rodinná terapie.¹³³

2.3.3 Působení školy

Přístup školy k dětem z řad „rizikové mládeže“, není vždy optimální. Existuje tendence takového žáka či studenta místo pomoci spíš vylučovat z kolektivu. Může dojít ke stigmatizaci, označení dítěte za „problémové“ je pomyslným „mytím rukou“ nad dalším osudem dítěte. Často se takto označené dítě stává

¹³⁰ K tomu viz Večerka, K., Zoubková, I.: Kriminalita mládeže a proti mládeži. In Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str. 369 a n.

¹³¹ Podle údajů Českého statistického úřadu (<http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/coby03230606.doc> k 23.10.2006) představovala v roce 2005 úhrnná rozvodovost v ČR 47,3%. Ačkoli jde o pokles oproti roku 2004, kdy bylo dosaženo do té doby rekordní hodnoty 49,3%, zaujímá Česká republika s tímto ukazatelem bohužel jedno z prvních míst v Evropě. Pro srovnání míry rozvodovosti v některých evropských státech viz údaje United Nations Statistics Division (<http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/>).

¹³² „Rodinná mediace se hodí k urovnání citlivých emocionálních problémů obklopujících rodinné záležitosti lépe, než právní mechanismy. Touto dobrovolnou a smírnou cestou by mělo být především omezeno škodlivé působení důsledků rodinného rozvratu a naopak podpořeny pokračující vztahy mezi členy rodiny. Vědecký výzkum povahy a dopadu sporů v rodině ukazuje, že trvajícím konflikt může podkopat rodičovské schopnosti a přivodit tak značné nesnáze dětem.“ (Radvanová, S.: Význam rodinné mediace. In Právo a rodina 6/2001, Linde.)

¹³³ Například Prev-centrum v Praze (www.prevcentrum.cz) nabízí i poradenství prostřednictvím internetového spojení (web poradna); Dejvické psychologické centrum (www.dpc.cz); občanské sdružení SPIN používající poměrně nové metody videotréninku interakcí.

„obětním beránkem“ na nějž je svalována vina, pokud se nepodaří najít skutečného viníka. Není výjimečná situace, kdy „problémový“ jedinec rezignuje na snahu vyvrátit opakovaná nařčení. V horším případě přijímá vnucenou roli a snaží se negativní očekávání naplnit i předčit. Učitelé by si měli uvědomovat případné důsledky svého neprofesionálního přístupu. Místo odsouzení je žádoucí vyzdvižení úspěchu (i když třeba ojedinělého) a podpora silných stránek žáka či studenta.

K dispozici jsou na školách výchovní poradci¹³⁴ a školní metodici prevence.¹³⁵ Osoby, se nimiž se žák denně setkává a může tak k nim získat patřičnou důvěru. Známost osoby i prostředí, ve kterém je připravena se setkat a naslouchat, může mladého člověka přesvědčit, aby vyhledal pomoc. V současné době se v rámci projektu MŠMT VIP–kariéra¹³⁶ ověřuje funkce školního psychologa, který se může plně soustředit na vyhledávání rizikových žáků, jejich vedení i metodickou pomoc učitelům. Realizace této myšlenky naráží na nejasnost vymezení zejména ke školským poradenským pracovištím. Určitý problém představuje také okolnost, že školní psycholog je zaměstnancem školy. Loajalita vůči škole nemusí být vždy v souladu se zájmy dětí. Z těchto důvodů se v praxi objevují návrhy, aby byl školní psycholog pracovníkem školského poradenského pracoviště. Většinu času by trávil ve „své“ škole (podmínka známosti osoby i prostředí), ale zároveň by byl osobou na škole nezávislou.¹³⁷

2.3.4 Trávení volného času

Pokud se způsob trávení volného času může promítnout v delikvenci, pak by právě u rizikových skupin mládeže měl být

¹³⁴ Výchovným poradcem je pedagog se speciální kvalifikací v souladu s vyhláškou MŠMT č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků, ve znění pozdějších předpisů. Případně absolvuje i další průběžné školení kurzy.

¹³⁵ Školní metodik prevence (vybraný pedagog ve školách a školských zařízeních) je jedním z hlavních subjektů systému prevence MŠMT. (Více na http://www2.msmt.cz/Files/HTM/MBSTRATEGIE2005_2008web.htm a http://www2.msmt.cz/_DOMEK/default.asp?ARI=100594&CAI=2944)

¹³⁶ Více na <http://www.vip.nuov.cz/w.vip.nuov.cz/> a <http://www.ippp.cz/spp/sites/forum.html>.

¹³⁷ Zabezpečení poradenských služeb na školách upravuje vyhláška MŠMT č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.

na tuto oblast kladen zvláštní důraz. Situace v praxi tomu však neodpovídá. Jsou zde dva hlavní aspekty, které hrají v neprospěch dětí a dospívajících, jež je možno zahrnout do skupiny rizikové mládeže, a jejich účasti na volnočasových aktivitách.

Svou roli zde sehrává otázka peněz. Zaplacení účasti v zájmovém kroužku není levnou záležitostí. Finanční stránka pak buď zužuje výběr aktivit na ty cenově přístupnější (čímž mohou být vyloučeny ty pro dítě zajímavější), nebo účast na těchto aktivitách zcela znemožňuje. Tzv. riziková mládež přitom často pochází právě z rodin označovaných jako sociálně slabší^{138, 139}

Druhým problémem je fakt, že v různých zájmových kroužcích jsou „problémové děti“ odmítány. Není zde dostatek prostoru pro individuální přístup, který takové děti vyžadují, a ty se potom v důsledku nedostatku pozornosti stávají narušiteli bezproblémového chodu programu. Je-li k nim ze strany organizátorů činnosti jako k narušitelům přistupováno, je-li jim dáváno najevo, že jejich účast na programu je nežádoucí a nezřídka přímo obtěžující, není divu, že do budoucna svou další přítomnost zde odmítají.¹⁴⁰

Vzhledem k výše uvedenému se jeví velmi efektivním zajistit podmínky pro pozitivní náplň volného času zejména pro tu

¹³⁸ K tomu viz Večerka, K., Zoubková, I.: Kriminalita mládeže a proti mládeži. In Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str. 371 a n.

¹³⁹ Petr Pöthe poukazuje, že „komunitní projekty vytvořené pro děti z chudých čtvrtí prokazatelně snížily výskyt kriminality mládeže (Brooks-Gunn a kol., 1992).“ (Pöthe, P.: Dítě v ohrožení, G plus G, Praha 1996, str. 72.)

¹⁴⁰ Takovou situaci, kdy je právě riziková mládež (v tomto případě jde o problematiku zneužívání návykových látek) vylučována z účasti na organizovaných volnočasových aktivitách zachycuje zajímavé dokumentární film Larry vs. Lockney (Jim Scherabeck, Mark Birnbaum, USA, 2002). Film popisuje zavedení programu protidrogové prevence na škole v americkém městě Lockney formou povinných rozborů moči studentů. Pro ty děti, jež se odmítly rozboru zúčastnit (dala se tedy předpokládat vyšší pravděpodobnost, že mohou být poznamenány drogou a jako takové vyžadují zvláštní pozornost), byl důsledkem zákaz návštěvy tzv. Extracurriculry activities, což jsou určité nepovinné zájmové kroužky pořádané školou. Místo toho, aby bylo vytvářeno takové mládeži prostředí, v němž mohou objevit způsob trávení volného času, který je bude uspokojovat, jsou naopak odkazováni do společnosti podobně „postižených“, do prostoru, který není kontrolován a v němž je jistě větší pravděpodobnost výskytu sociálně nonkonformních aktivit, které mohou být spojeny s delikvencí.

mládež, která se z jakýchkoli důvodů „nevejde“ do jiných programů, v tzv. nízkoprahových zařízeních.¹⁴¹

2.3.5 Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež (NZDM)

Význam NZDM spočívá v tom, že jsou zaměřeny právě na klienty z okruhu rizikové mládeže. Nabízejí program pro volný čas i nejrůznější doprovodné aktivity (individuální poradna, doučování, atd.) Jsou oproštěna od finančních bariér ve formě zápisného. Přístup do centra či klubu je anonymní. Není také nutné docházet pravidelně, jak je tomu u standardních zájmových kroužků. Nevýhoda menší šance upoutat hlubší zájem klienta je vysoce vyvážena větší ochotou dětí a dospívajících navštěvovat takovéto méně formální prostředí. A to i proto, že může jít o osoby, které ve svém dosavadním životě nepřivykly pevnému řádu. Přílišné organizování života (volného času zvláště) mohou chápat jako cizorodý prvek, který automaticky odmítají.

Pro splnění svého účelu ve smyslu preventivního působení nemohou být a nejsou NZDM omezena pouze na poskytnutí materiálních podmínek pro trávení volného času. Jejich součástí je vytváření určitého programu (na jehož přípravě se klienti v optimálním případě podílejí) a především příležitost osobního kontaktu s klienty. Jde o snahu cílovou skupinu nejen pobavit, ale zaujmout pro činnost, které je možné se dlouhodobě věnovat (sportovní, umělecké aktivity), naučit se vycházet s druhými (hry, víkendové akce a znovu i sportovní aktivity – především pak kontaktní sporty), zažít úspěch (turnaje, výstavy, divadelní či hudební představení), vytvořit si vztah k lidem v centru a tak zároveň i oporu při řešení osobních problémů (ve škole, v rodině, v otázce závislosti). NZDM svým klientům mnohé nabízí, ale zároveň na oplátku požaduje dodržování určitých pravidel. Přimět

¹⁴¹ NZDM nejsou zaměřena pouze na oblast sekundární prevence. Orientují se zpravidla v určitém rozsahu i na oblast primární či terciární prevence. Případně se specializují např. na drogovou problematiku. Ostatně rozdělení na primární, sekundární a terciární prevenci není ostré a jednotlivé programy jsou nutně vzájemně provázány. V této kapitole je však zdůrazněna právě jejich sekundárně preventivní stránka, která ostatně dala vzniknout tomuto druhu institucí.

klienty, aby základní pravidla dodržovali, není jen prostředkem k dosažení cíle činnosti NZDM, ale jedním z dílčích cílů samých. Vytvoření odpovědného vztahu k osobám i činnostem (jehož jsou dodržovaná pravidla podmínkou a předpokladem), je základem pro úspěšné zvládnutí záměrů projektu nízkoprahových center.¹⁴²

2.3.6 Vyhledávání cílových skupin, navázání kontaktu

Vytvoření nabídky aktivit všeho druhu je jistě základem úspěšného sociálního působení na příslušníky rizikových skupin mládeže. Nezodpovězenou však dosud zůstala otázka, jak zapojit tyto osoby do konkrétního programu, neučiní-li první krok samy. Proto musí být na tomto poli vytvořeny zvláštní projekty, které umožní účelné oslovení cílových skupin. Adresáty jsou zde často osoby a skupiny osob, které nemají zájem vyhledávat jakýkoli kontakt s představiteli programů kontroly kriminality.¹⁴³ O to potřebnější je přiblížení příslušných programů cílovým skupinám a aktivní přístup nositelů těchto programů. Může jít o samotné přiblížení ve smyslu vhodného výběru lokalit i stylu a charakteru pro daný program, ale i o specifickou formu přístupu, kterým je institut streetworku.¹⁴⁴

Mapování, vyhledávání a kontaktování klientů je základem pro další úspěšný postup v rámci sekundární prevence. Včasná reakce znamená znásobení efektu.

NZDM mohou mít nejrůznější formu a za jejich vznikem a provozem mohou stát různorodé organizace. Zpravidla půjde o projekty NNO či církví, často ve spolupráci se samosprávou.¹⁴⁵

Samosprávné celky mají obecně v rámci preventivních opatření kontroly kriminality výsadní postavení. Jejich pozice je

¹⁴² Pro představu viz soubory pravidel NZDM např. na www.mandl.unas.cz, www.salinger.cz.

¹⁴³ K tomu viz Klíma, P.: Pedagogika mimo zdi institucí. In Jedlička, R. a kol.: Děti a mládež v obtížných životních situacích, Themis, Praha 2004, str. 369 a n.

¹⁴⁴ O streetwork a specifikách práce s danými cílovými skupinami viz Bednářová, Z., Pelech, L.: Sociální práce na ulici (streetwork), Doplněk, Brno 1999.

¹⁴⁵ Adresář NZDM v ČR sestavený ČAS (Česká asociace streetwork sdružující nízkoprahové sociální služby) sestavila k 11.4.2005 adresář NZDM v ČR, jež obsahuje kolem 90 zařízení. Více na <http://www.prevcentrum.cz/cz/cka/adresar-nzdm/>.

oproti státu mnohem flexibilnější a operativnější. V rámci komunálního programu kontroly kriminality je často finančně zajištěno vytváření kluboven, sportovišť a dalších míst, na kterých bude dále realizován program jinou institucí s případnou následnou finanční podporou konkrétních aktivit. Možná je i situace, kdy samospráva zajišťuje i program, včetně poskytnutí personálního vedení.

Vedle celoročních permanentních programů se setkáváme také s akcemi jednorázovými. Může jít o výlety, víkendové akce, či pobytové tábory. Výhoda těchto programů spočívá v charakteru komunity, která je víceméně oddělena od okolního dění (je v cizím prostředí, mimo domov, mimo město). Je obtížnější (ne-li prakticky nemožné) opustit skupinu a vyhnout se programu. Celodenní společná činnost vytváří nutně silnější pouto mezi zúčastněnými. Metodou práce s cílovou skupinou je navození situace, která je svým způsobem výjimečná. Člověk je mimo svůj obvyklý rámec, vyskytuje v jiném prostředí, v jiných situacích, ale i ve společnosti jiných lidí, než obvykle. Klient má v celodenním kontaktu s ostatními příležitost získat cennou korektivní zkušenost. Konstrukce programu umožňuje poznat klienta v rozpoložení, které se zdaleka ne vždy shoduje s jeho rolí obvyklou při krátkých setkáních ve společnosti jeho přátel a v místě jeho bydliště. To vše znásobuje intenzitu dění a může motivovat ke změně. V tomto duchu je konstruován program s využitím zážitkové pedagogiky. Určitým druhem akcí obdobného charakteru jsou pak i programy navozující vyhrocené situace při využití adrenalinových sportů či pobytu v extrémních podmínkách. Vyhrocené situace podle zkušenosti vedou k větší otevřenosti a tím i k optimální možnosti poznat klienta a ruku v ruce s tím i k vytvoření pevnější vazby mezi zúčastněnými. Je nepochybné, že takovým programem musí klienty provádět adekvátně profesně i charakterově vybavená osoba.

Jednorázové akce mohou být organizovány týmem centra, s nímž se klienti setkávají celoročně nebo NNO, které nemají zázemí pro každodenní kontakt s mládeží. Pobytové akce např. sportovního charakteru jsou pořádány i školami. Jsou-li „dozorem“ (uvozovky jsou zde proto, že by se nemělo jednat o pouhý dozor) učitelé, pak jde jistě o správný krok směrem k individuálnímu přístupu a k nabourání systému omezeného na jednosměrné předávání mechanických vědomostí, k výuce bez výchovy. Organizátory mohou být školská poradenská pracoviště nebo střediska výchovné péče. Poznatky pracovišť o klientech čerpají z poměrně krátkých ambulantních vyšetření a ze zprostředkovaných informací poskytnutých rodiči či školou. Zmíněné projekty znamenají možnost obohatit pohled na klienta o cenné osobní zkušenosti vycházející z dlouhodobějšího pozorování jeho chování mezi vrstevníky.

Již jsem zmínila, že kriminogenním faktorem je také kriminalita páchaná na mládeži. Kriminalita mládeže a kriminalita proti mládeži jsou vzájemně propojené. Do kategorie rizikové mládeže (a tedy do cílové skupiny sekundárně preventivního působení) proto jistě zahrneme i mládež, jež se stala obětí trestné činnosti. Snadno přístupným institutem, který pomáhá negativní zážitky zvládat jsou telefonní či internetové linky důvěry pro mládež. Anonymita zbavuje zábran při otevřeném jednání s odborníkem. Kontaktování pomocí krizové telefonní či internetové linky je často doslova první pomocí a případně i vodítkem k dalšímu postupu. Zbavuje tíhy, měl-li by se mladý člověk vypořádat s problémem sám tehdy, když se neumí nebo nemůže obrátit na své blízké.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Akreditaci linkám důvěry (v současné době existuje v ČR asi 70 pracovišť nejrůznějších linek důvěry) poskytuje Česká asociace pracovníků linek důvěry (www.capl.d.cz). Ta linky důvěry sdružuje, podporuje odborný rozvoj pracovníků a využívaných metod a zajišťuje jejich profesionalitu. Např. Linka bezpečí (www.linkabezpeci.cz, zahrnuje projekty linka bezpečí, linka vzkaz domů, rodičovská linka, internetová linka), linka důvěry Dětského krizového centra zaměřujícího se na problematiku spojenou se syndromem CAN (www.dkc.cz), linka důvěry organizace Spondea (www.spondea.cz), brněnská Modrá linka (www.modralinka.cz).

2.4 PREVENCE TERCÍÁRNÍ

2.4.1 Cíle terciární prevence

V rámci sociální terciární prevence se kontrola kriminality soustředí na pomoc osobám, které již v minulosti jednaly delikventně, porušovaly společenské normy. Cílem je vyloučit opakování takového jednání bezprostředním působením na pachatele směřovaným k ovlivnění jeho budoucího chování tak, aby jednal v nastalých situacích způsobem, který je v souladu s hodnotami a normami panujícími ve společnosti. Socializační proces, kterým delikvent prošel, ho zjevně k takovému způsobu života dostatečně nepřipravil. Proto nastupuje program sociální terciární prevence, který má změnit delikventův postoj a přístup ke společnosti. Jde o resocializaci v širším slova smyslu.^{147, 148}

V souladu s výše uvedeným je pravděpodobnost úspěšných výsledků resocializace u nedotvořené osobnosti dítěte i dospívajícího vyšší než u dospělých pachatelů trestných činů.

Terciární prevence je úzce spjata s represí. Měla by represivní opatření vždy doprovázet a doplňovat. Cum grano salis můžeme terciární prevenci označit za proces směřující k odstranění příčin konkrétního delikventního jednání, zatímco represe se orientuje primárně na odstranění jeho následků.

2.4.2 Hlavní oblasti působení

Úkolem sociální terciární prevence je přimět delikventa, aby nadále nepokračoval v nastoupené delikventní cestě. Toho je možné docílit působením ve třech základních oblastech:

¹⁴⁷ „Resocializace: návrat ke společensky přijatelnému způsobu chování u lidí, kteří se od něj odchýlili. Neobejde se bez změn postojů a bez změn hodnotové orientace. Efekt resocializačních programů je závislý na jejich přiměřenosti a na tom, jak jsou klienty akceptovány. Jen výjimečně do nich klienti vstupují zcela dobrovolně; je však podstatné, aby je program dokázal motivovat k akceptování změny jako přitažlivé životní alternativy.“ (Matoušek, O.: Slovník sociální práce, Portál, Praha 2003, str. 183.)

¹⁴⁸ Potřebu aktivního přístupu v procesu resocializace vyzdvihuje Jarmila Skalková: „Resocializace není pouze utváření bariér (pomocí negativního hodnocení, trestů, vytvoření omezující reálné situace aj.), neboť při tom nezřídka dochází pouze k vnějším změnám chování. Resocializace předpokládá podporovat obrát k pozitivnímu chování z vlastních vnitřních potřeb a přesvědčení.“ (Skalková, J.: Resocializace jako proces aktivizujícího přetváření osobnosti a jeho podmínky. In Sak, P., Semrád, J. (eds.): Diagnóza, prognóza a resocializace skupin mládeže ohrožených sociálně negativním vývojem, PA ČR, Praha 1997, str. 38 a n.)

1. ctít sám sebe (otázka sebeúcty)
2. respektovat druhé
3. naučit se najít a nastoupit cestu, která vede k žádoucím cílům a zároveň je společensky přijatelná.

Tyto tři oblasti jsou navzájem propojené a na sobě závislé. Všechny pak jsou vedeny snahou o stabilizaci osobnosti delikventa a zároveň stabilizaci jeho postavení ve společnosti.

Otázka sebeúcty je klíčová pro další působení na osobnost delikventa. Sebeúcta neodlučitelně spjatá s pocitem odpovědnosti za vlastní činy je základem pro schopnost sebekontroly a sebekritiky. Je nesčíslněkrát opakovaným faktem, že druhých si je schopen vážit ten, kdo si bude vážit sám sebe. Nalezení respektu k sobě samému spolu s odhodláním a důvěrou ve své schopnosti nastoupit novou, společensky žádoucí, cestu je předpokladem pro úspěšný průběh jakéhokoli programu sociální terciární prevence.

Respekt k ostatním lidem je podmínkou budování sociálních vztahů. Základem je vytvoření či posílení pozitivní interakce v rodině, protože právě ta je vzorem a východiskem pro jakékoli další sociální vztahy. Důležitý je moment připuštění rozličných hledisek a přístupů, uvědomění si a uznání skutečnosti, že každý problém je možné nahlížet z různých úhlů pohledu.¹⁴⁹

Zjednodušeně řečeno chování delikventů zpravidla směřuje ke společensky přijatelným cílům, ale je volen způsob jejich dosažení, který má delikventní charakter. Je tedy předpokladem úspěšné sociální terciární prevence upozornit jedince na závadnost takového přístupu, seznámit ho s jinými možnými postupy a těm ho pokud možno naučit. Může jít o umění řešit konfliktní situace nenásilnou cestou, saturaci touhy po uznání sociálně žádoucí činností či získávání prostředků pro uspokojování potřeb legálním způsobem. Tomu slouží různé

¹⁴⁹ Tento prvek je v našem právním řádu zdůrazněn například v souvislosti s odklonem od trestního řízení formou narovnání, ve formě konfrontace pachatele s poškozeným. Viz § 309 a n. TŘ a § 69 ZSVM.

formy sociálního výcviku, při nichž jsou simulovány situace běžného života, při kterých může dojít ke konfliktu, a jsou sledovány a hodnoceny možné způsoby chování v nich. Podstatná je podpora vzdělávání a konečně i pomoc při hledání odpovídajícího zaměstnání.^{150,151} Objevení nových způsobů saturování delikventových potřeb není samo o sobě postačujícím prostředkem pro zabránění opakování jeho antisociální činnosti. Je ale bezesporu jedním z nezbytných předpokladů.

2.4.3 Formy uplatňování terciární prevence

Konkrétní programy působení na delikventy z řad mládeže mohou probíhat nejrůznější formou. Může jít o individuální vedení¹⁵² nebo kombinaci s prací ve skupině.¹⁵³ „Jako zvláště účinná metoda ovlivňování mladistvých delikventů se prokázala skupinová interakce, během níž mladistvý jedinec zjistí, že není se svými problémy sám, že i jiní jeho vrstevníci mají podobné obtíže apod. Dále zde působí i skutečnost, že rady vrstevníků jsou přijímány ochotněji než pokyny dospělých.“¹⁵⁴ Často bude snazší a pro nalézání řešení účelnější nahlížet na problém z pozice nezúčastněného pozorovatele. Teprve následně lze poukázat na podobnost rozebraného cizího případu s vlastní situací delikventa. Další formy postupu představují dohled nad chováním jedince formou pravidelného sledování, uložení určitých opatření a následná kontrola jejich dodržování, účast na diskusních

¹⁵⁰ Vzdělávání je významnou součástí programu zacházení s odsouzenými ve věznicích. Viz § 41 a 34 ZVTOS, dále i § 36 a n. ŘVT. Zvyšování kvalifikace odsouzených sledují statistiky Vězeňské služby ČR, viz tabulka č. 3 v příloze.

¹⁵¹ „Vězeňství v České republice sleduje trend vytyčený Evropskými vězeňskými pravidly (1996) a klade proto zvláštní důraz na profesní vzdělávání mladistvých a mladých dospělých vězňů.“ (Hála, J.: Úvod do teorie a praxe vězeňství, Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice 2005, str. 137.)

¹⁵² Forma individuální pomoci, spolupráce dobrovolníka s delikventem je obsažena např. v projektu LATA vzniklému na počátku devadesátých let minulého století. K tomu viz Matoušek, O. a kol.: Práce s rizikovou mládeží, Projekt LATA a další alternativy věznění mládeže, Portál, Praha 1996.

¹⁵³ „Skupinová práce s odsouzenými musí být realizována v jednotě s individuálním přístupem, který má v resocializačním procesu zásadní význam.“ (Němec, J.: Mladiství delikventi, trest odnětí svobody a resocializace. In Jedlička, R. a kol.: Děti a mládež v obtížných životních situacích, Themis, Praha 2004, str. 341.)

¹⁵⁴ Večerka, K. a kol.: Prevence kriminality v teorii a praxi, Odbor prevence kriminality MV ČR, Praha 1997, str. 54 a n.

programech, využití zážitkové pedagogiky¹⁵⁵ nebo praktická pomoc v rámci všedního života (např. pomoc při jednání s úřady, hledání zaměstnání).

Zajímavé jsou programy pobytů mladých delikventů v „drsné přírodě“ (tzv. Wilderness Programs nebo také Survival Trips). Jsou založeny na potřebě spolupráce, vzbuzení důvěry v druhé i v sebe sama, nalézání vlastních schopností. „V pozadí těchto snah byl opět předpoklad, že nově osvojené formy chování se přenesou i do rutinních aktivit jedince v rámci školy, profese, rodinné interakce i adekvátního jednání s vrstevníky.“^{156,157}

V praxi se uplatňují i metody pracující se vztahem člověka ke zvířeti. Pocit odpovědnosti je zde budován na základě zkušenosti péče o zvíře.¹⁵⁸

Různé druhy prostředků terciární prevence jsou obsaženy i v ZSVM. Jedná se o výchovná opatření ve smyslu § 15 a n. ZSVM a do jisté míry i opatření ve smyslu § 93 odst. 1 písm. a) a b) ZSVM. Podle § 15 odst. 4 ZSVM „výchovná opatření usměrňují způsob života mladistvého, a tím podporují a zajišťují jeho výchovu.“ § 15 odst. 2 ZSVM vypočítává různé druhy výchovných opatření, která jsou v dalších ustanoveních dále specifikována.¹⁵⁹ Velmi přínosné je ustanovení § 15 odst. 3 ZSVM, které umožňuje uložit výchovné opatření již v průběhu trestního řízení za podmínky souhlasu osoby, proti níž se řízení vede. Význam takové úpravy spočívá v tom, že pokud možno bezprostřední

¹⁵⁵ K tomu viz např. Němec J.: Mladiství delikventi, trest odnětí svobody a resocializace. In Jedlička, R. a kol.: Děti a mládež v obtížných životních situacích, Themis, Praha 2004, str. 344 a n.

¹⁵⁶ Večerka, K. a kol.: Prevence kriminality v teorii a praxi, Odbor prevence kriminality MV ČR, Praha 1997, str. 54 a n.

¹⁵⁷ K tomuto druhu projektů více viz Večerka, K. a kol.: Prevence kriminality v teorii a praxi, Odbor prevence kriminality MV ČR, Praha 1997, str. 54 a n.; Matoušek, O.: Ústavní péče, SocioLOGické Nakladatelství, Praha 1995, str. 102; Labáth, V. a kol.: Riziková mládež, SocioLOGické Nakladatelství, Praha 2001, str. 143 a n.

¹⁵⁸ K tomu viz Matoušek, O.: Ústavní péče, SocioLOGické Nakladatelství, Praha 1995, str. 105 a n.

¹⁵⁹ Podle Filipa Ščerby „výchovná opatření nemají mít žádný represivní účel, případná újma pro mladistvého, která je součástí výchovného opatření, by měla působit výhradně výchovným způsobem.“ (Ščerba, F.: Výchovná opatření dle návrhu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Trestní právo č. 6/2003, str. 8.) U § 93 ZSVM, který se týká ukládání opatření dětem mladším patnácti let, však již není výklad, který by vylučoval represivní účel těchto opatření natolik jednoznačný. Odst. 5 zmíněného ustanovení totiž stanoví, že „při ukládání opatření podle odstavce 1 písm. a) a b) soud pro mládež dbá na výchovné působení na dítě a sleduje i preventivní účinek opatření.“ Má-li soud sledovat i preventivní účinek, pak vedle něj musí sledovat i účinek jiný, tedy represivní.

reakce na spáchaný delikt je jedním z předpokladů pro účinné působení na osobu delikventa.

Terciární prevence se nejčastěji spojuje s reintegrací jedince do společnosti po skončení výkonu trestu (trestního opatření) odnětí svobody, s resocializací v užším slova smyslu.¹⁶⁰ Vězeňské prostředí (s jistým zjednodušením i pobyt v zařízení pro výkon ochranné výchovy) má výrazný dopad na psychiku a následné chování člověka. Tento dopad je důsledkem tzv. prizonizace.¹⁶¹ Proces resocializace v tomto případě musí reagovat nejen na stav, který vedl ke spáchání delikventního skutku (resocializační programy v průběhu výkonu trestu odnětí svobody), ale i na důsledky pobytu ve vězeňském prostředí (postpenitenciární péče).

„Kriminologickými výzkumy je potvrzena epizodická povaha kriminality mládeže, která se vztahuje na určité časové období vývoje jedince.“¹⁶² I proto je třeba zvlášť důsledně dbát na minimalizaci negativních vlivů spojených s odnětím svobody (obdobně jako v zařízeních pro výkon ochranné výchovy).

Všechny aktivity terciární prevence kladou důraz na spoluúčast klienta na programu. Podílení se na vytváření a organizaci programu vede k většímu zájmu a k přijetí spoluodpovědnosti za jeho chod. Převzetí odpovědnosti za vlastní rozhodování je přitom předpokladem přijetí odpovědnosti za své jednání, včetně jednání delikventního.¹⁶³ Aktivity, jež se omezují pouze na vnější projevy chování, se budou zpravidla míjet účinkem. Jejich funkčnost pravděpodobně nepřekročí prostředí a struktury v nichž byla aplikována v průběhu výcviku.¹⁶⁴

¹⁶⁰ „Resocializace: opětná socializace u člověka propuštěného z dlouholeté péče ústavní, vězeňské, nemocniční aj.“ (Hartl, P., Hartlová, H.: *Psychologický slovník*, Portál, Praha 2000, str. 507.). Obdobně Jandourek, J.: *Sociologický slovník*, Portál, Praha 2001, str. 204.

¹⁶¹ O prizonizaci bude podrobněji pojednáno v pasáži v části práce věnované represivním metodám kontroly kriminality mládeže.

¹⁶² Zoubková, I., Nikl, J., Černíková, V.: *Kriminalita mládeže*, PA ČR, Praha 2001, str. 77.

¹⁶³ K tomu viz výše citovaná publikace Graham, J., Bennett, T.: *Strategie prevence kriminality v Evropě a Severní Americe*, překlad: Válková, J., IKSP, Praha 1996.

¹⁶⁴ O dalších negativních působení orientovaného příliš silně na vnější projevy jednání klienta se zmiňuje např. Vladimír Labáth. (Labáth, V. a kol.: *Riziková mládež*, SocioLOGické Nakladatelství, Praha 2001, str. 112.)

2.4.4 Institucionální zajištění

Je úkolem státu uplatnit postupy terciární prevence, vždy reaguje-li na konkrétní delikventní jednání. Výsadní role státu ovšem nevyklučuje možnost zajistit vhodná opatření prostřednictvím dalších subjektů.¹⁶⁵ Jejich účast ostatně předpokládá i právní řád. Spolupráce s nestátními subjekty je jednou ze zásad trestního řízení. TŘ se spoluprací s vymezenými subjekty (užívá legislativní zkratku „zájmová sdružení občanů“) věnuje především v §§3 a 6, ZSVM v § 40. Organizace pracující v oblasti terciární prevence se významně uplatňují v procesu trestního řízení v souvislosti s ukládáním výchovných opatření.¹⁶⁶ Zejména pak v případě probačního programu a jeho realizace. Probační program v souladu s § 17 odst. 1 ZSVM „schvaluje ministr spravedlnosti a zapisuje se do seznamu probačních programů vedeného Ministerstvem spravedlnosti.“¹⁶⁷

Na projektech a činnostech primární, sekundární i terciární prevence se podílí celá řada subjektů. Je nabíledni, že uspokojujivé fungování jednotlivých programů nemůže být samo o sobě cestou k úspěšné kontrole kriminality. Preventivní působení vyžaduje především komplexní přístup k celé problematice. Pokud by na sebe jednotlivé činnosti nenavazovaly vůbec, či by bylo jejich propojení pouze náhodné, jejich výsledky by mohly ztrácet na efektivitě. V určitých případech by mohly být i kontraproduktivní. Důležitá je existence instituce, v jejíž kompetenci by bylo jednotlivé prvky preventivních metod skloubit, zabránit zbytečnému zdvojení projektů, zabezpečit

¹⁶⁵ Ať už jde o rodinu, školu či NNO. Mezi NNO uplatňující se na poli terciární prevence kriminality patří např. královéhradecké občanské sdružení Salinger, které organizuje projekt Triangl. „Triangl nabízí mladistvému pachateli trestného činu (pozn. v souladu s terminologií ZSVM zde jde o provinění) program na podporu vhodných modelů chování, které nepovedou k opakování trestné činnosti.“ (Více na www.salinger.cz.) Dále bych chtěla zmínit Sdružení pro probaci a mediaci v justici (SPJ), které nabízí probační program vycházející ze skupinového sociálního výcviku a doplněný o individuální práci s klientem. Toto občanské sdružení také pomáhá při hledání zaměstnání po propuštění z výkonu trestního opatření (trestu) odnětí svobody a zaměřuje se na kvalifikační a rekvalifikační programy pro mladistvé. (Více na www.spj.cz.) V oblasti terciárně preventivních aktivit kontroly kriminality se uplatňuje i již výše zmíněný projekt LATA. (Více na www.lata.cz.)

¹⁶⁶ § 15 a n. ZSVM.

¹⁶⁷ Seznam akreditovaných probačních programů je zveřejněn na www.justice.cz. (<http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?j=33&o=23&k=3413&d=33502> k 23.10.2006)

informační propojení osob, které se na projektech podílejí, zajistit příležitost k setkávání zainteresovaných osob včetně společného vytváření preventivních koncepcí. Jejím úkolem by bylo vypomoci s propagací a usměrňovat programy k pokrytí pokud možno všech potřebných oblastí (co se týče, předmětu zájmu, cílových skupin i zaměření na potřebné lokality).

V této oblasti je důležitá činnost ústředních státních orgánů, a to zejména co se týče osvěty a vytváření základních koncepčních programů. Problematika prevence kriminality mládeže však spadá z povahy věci do resortu hned několika ministerstev. Není účelné vyhradit tuto oblast působnosti pouze jednoho ministerstva, jelikož se jedná o širokou problematiku, jež se prolíná s celou řadou dalších otázek. Proto je třeba zabezpečit dostatečnou komunikaci mezi ústředními orgány státní správy.¹⁶⁸ Klíčová je v tomto ohledu činnost Republikového výboru pro prevenci kriminality, zřízeného při MV. Předmět činnosti tohoto orgánu je vymezen „vytvářením koncepce preventivní politiky vlády České republiky na meziresortní úrovni a její konkretizací na úrovni místní. Současně nese gesci za zpracování materiálů pro jednání vlády České republiky z oblasti prevence kriminality. Schvaluje žádosti o dotace na projekty prevence kriminality předložené městy, včetně výše finančních prostředků.“¹⁶⁹

Vhodným subjektem pro zastřešující a zprostředkující činnost jsou obce. Na rozdíl od státu mají blíže k místní problematice, což s sebou přináší možnost operativně a flexibilně reagovat na konkrétní nejpálčivější situace. Způsob, kterým může obec do popsaného procesu efektivně vstupovat, je vytváření koncepcí prevence kriminality mládeže na místní úrovni. Dále je to zejména činnost osvětová, včetně vzdělávání osob v dané oblasti aktivních. Důležité je i zprostředkovávání kontaktů mezi jednotlivými subjekty zabývajícími se prevencí kriminality

¹⁶⁸ Tomu napomáhá existence poradních orgánů vlády, jimiž jsou např. Rada vlády pro koordinaci protidrogové prevence nebo Rada vlády ČR pro záležitosti romské komunity.

¹⁶⁹ <http://www.mvcr.cz/prevence/system/rvppk/2.1.htm> k 23.10.2006.

mládeže, pořádání debat za účastenství zainteresovaných osob, na nichž je příležitost tyto kontakty získat a založit případnou spolupráci. Je zde možnost seznámit se s novými projekty a jejich realizací, navzájem se inspirovat. Nezanedbatelná je pak finanční podpora prevence kriminality mládeže ze strany obcí.

Na preventivních programech se podílí celá řada subjektů rozmanitého charakteru. Je nejen těžko realizovatelné, ale i nežádoucí, aby tyto subjekty postupovaly při své práci s dětmi a mladistvými podle předem naplánovaných jednotných striktních osnov. Naopak je třeba vycházet z individuálního přístupu, nevnučovat připravený rozvrh, ale umožnit dětem a mladistvým se na programu spolupodílet, využít jejich potenciálu.

Finanční podporou vybraných projektů může stát (resp. obec) vyjádřit jejich důležitost a potřebnost, motivovat vznik programů v méně ošetřených oblastech. Finanční účast pak opravňuje ke kontrole využití poskytnutých prostředků a tak i k dohledu nad prováděnou činností, aniž by docházelo k nepřiměřeným zásahům do běhu projektu. Dotace poskytnuté obcí či státními orgány přirozeně nejsou jediným zdrojem financování. Subjekty působící na poli prevence kriminality mládeže mohou využívat vlastní rozpočet vycházející z různých zdrojů (sponzorské dary, prostředky poskytnuté nadacemi a nadačními fondy), neopominutelné jsou i prostředky poskytnuté institucemi na evropské či mezinárodní úrovni.

Vláda ČR poskytuje metodickou koncepci a finanční podporu městům a obcím zatíženým vysokou mírou kriminality prostřednictvím Programu prevence kriminality na místní úrovni – Partnerství. Podle www.mvcr.cz „se konkrétně jedná o iniciaci a finanční podporu aktivit sociální a situační prevence orgánů státní správy, samosprávy, policie a nevládních organizací zaměřených na snížení kriminality ve městech a obcích.“¹⁷⁰

¹⁷⁰ <http://www.mvcr.cz/prevence/ksp/index.htm> k 23.10.2006.

3. REPRESÉ

3.1 OBECNÉ PRINCIPY

3.1.1 Represivní metody kontroly kriminality

Represivní metody kontroly kriminality jsou protipólem, ale zároveň i doplňkem prevence v rámci kontroly kriminality. Represe¹⁷¹ představuje na rozdíl od prevence přístup k již spáchaným deliktům. Jejím úkolem není zabránit dosud nespáchaným skutkům, ale reagovat na již vykonané.¹⁷²

Můžeme odlišovat různé složky represe. Z hlediska kriminologie je jistě nejvýznamnější složkou represe trestní. Ta je vykonávána státem prostřednictvím orgánů činných v trestním řízení, ale i dalšími osobami zejména při výkonu trestu (u osob starších 18 let), trestního opatření (v případě mladistvých v souladu s § 2 písm. e) ZSVM), či jiného opatření.¹⁷³ I děti mladší patnácti let mohou být adresáty trestní represe, zpravidla však jen v rámci policejního prověřování. U dětí, stejně jako u dalších osob, u kterých z různých důvodů nebyly uplatněny postupy trestní represe, pak nastupuje represe v širším slova smyslu.

Je však třeba zdůraznit, že zásah orgánů činných v trestním řízení je fakticky až posledním prostředkem. Ne vždy je optimální reakce na úrovni trestního řízení. Méně formální postupy mohou být za jistých podmínek účinnější. Na prvních místech by měla být reakce ze strany rodičů, ale i řešení (např. šikany) školou. Kontakt s policií v sobě zahrnuje riziko stigmatizace. Dalším faktorem, který nahrává neformálnímu řešení je často i neochota policie zabývat se určitým druhem případů. Liknavá práce policie bez pro delikventa citelného vyústění je pak méně účinná než

¹⁷¹ „Represe z lat. repressiō od reprimere (přčestí trpné repressus) potlačovat, zadržovat.“ (Rejzek, J.: Český etymologický slovník, Leda, Voznice 2001, str. 537.)

¹⁷² K nutnosti propojení preventivních a represivních metod viz např. Večerka, K., Holas, J.: Úspěšnost preventivní práce, IKSP, Praha 2001, str. 1; Černíková, V., Makariusová, V.: Sociální ochrana, PA ČR, Praha 1996, str. 31.

¹⁷³ K tomu viz Karabec, Z.: Kriminologické aspekty trestní represe. In Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str. 189.

důsledné řešení celého případu mimo rámec trestního řízení. Na druhou stranu je třeba konstatovat, že již samotné vstoupení policejních orgánů jako formalizované autority do hry je významnou složkou, při níž si delikvent může citelněji uvědomit závažnost svého chování. Konečně je třeba poukázat i na nežádoucí situaci, kdy policie není kontaktována nikoli s ohledem na optimální reakci na spáchaný delikt a osobu delikventa, ale ze strachu o „dobrou pověst“ delikventovy rodiny či školy.¹⁷⁴

Základním prostředkem represivních metod je trest ve smyslu negativní sankce.^{175.176} Velmi zjednodušeně můžeme říci, že veškeré represivní postupy směřují k uložení sankce či k opatření, které uložení sankce nahrazuje (včetně jejího prominutí). Jedná se o reakci na spáchaný delikt, vypořádání se s jeho důsledky.

3.1.2 Účel trestání

Proč vůbec reagovat na spáchaný delikt trestem? Co je účelem trestání?¹⁷⁷

V rámci kriminologické nauky se setkáváme s různými přístupy k funkci trestání. Zdeněk Karabec odlišuje 5 základních vyhraněných koncepcí: teorii retributivní, teorii odstrašení, teorii rehabilitační, eliminační a restituční.¹⁷⁸

Na prvním místě zmiňuje retributivní (odplatnou) teorii. Tato koncepce „považuje trest za přirozený důsledek kriminálního jednání,“¹⁷⁹ který znamená pro pachatele újmu reflektující závažnost spáchaného činu. Jako takový je trest veřejností chápán

¹⁷⁴ V případě šikany na školách často velmi závažného rázu není ojedinělá reakce, kdy škola má zájem a snahu nastalou situaci zlehčovat, a pokud možno „zamést pod koberec“.

¹⁷⁵ Ačkoli termínu trest se v případě mladistvých pachatelů s odkazem na ZSVM neuzívá a nahrazuje se pojmem trestní opatření. Zde však mám na mysli trest v širším smyslu zahrnující i opatření nespádající pod kategorii pozitivního trestního práva. Dále také sankce.

¹⁷⁶ „Sankce: odvetné opatření. Z lat. sanctiō od sanciere posvěcovat, potvrzovat.“ (Holub, J., Lyrer, S.: Stručný etymologický slovník jazyka českého, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1978, str. 397.)

¹⁷⁷ „Pedagogové uvádějí, že trest má v podstatě tři hlavní funkce: 1. napravit škodu, 2. zabránit, aby se nesprávné chování opakovalo (pozn. v tomto bodě se represivní metody nejvýrazněji prolínají s prevencí), 3. zbavit viníka pocitu viny.“ (Matějček, Z.: Po dobrém, nebo po zlém?, Portál, Praha 1994, str. 32.)

¹⁷⁸ Karabec, Z.: Kriminologické aspekty trestní represe. In Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha 2001, str. 199 a n.

¹⁷⁹ Tamtéž str. 199.

i jako satisfakce pro oběť. Teorie odstrašení „spatřuje význam trestu především v tom, že odrazuje pachatele od dalšího kriminálního chování (individuální prevence) a stejný účinek má i na ostatní jedince, kteří se mohou stát potenciálními pachateli (generální prevence).“¹⁸⁰ Rehabilitační (nápravná) teorie vychází z možnosti nápravy pachatele. Účelem trestu je zde poskytnout pachateli „takové odborné zacházení, které potlačí (či odstraní) příčiny, proč trestný čin spáchal.“¹⁸¹ Tato koncepce se výrazně prolíná s terciární prevencí. Eliminační (vylučovací) teorie chápe trest jako prostředek izolace pachatele od společnosti, a tedy jako nejúčinnější ochranu společnosti (v tomto smyslu lze mluvit též o ochranné funkci, o teorii ochrany). Teorie restituční (kompenzační) klade důraz na oběť trestného činu. Funkce trestu by podle této teorie měla spočívat zejména v odstranění nepříznivých následků trestného činu a v náhradě škody. Z posledně zmíněné koncepce vychází i tzv. restorativní justice. Ústřední postavou v pojetí restorativní justice není pouze delikvent, ale vedle něj nutně a neodmyslitelně i oběť trestného činu. Uvedené funkce trestání se vzájemně prolínají a ačkoli u jednotlivých druhů trestů můžeme vyhledat převažující koncepci, zastoupeny budou ve větší či menší míře i ostatní přístupy. TZ zmiňuje výslovně účel trestu.¹⁸² K účelu trestu se vyjadřuje i modernější a specifičtější (zaměřená na děti a mladistvé) úprava ZSVM, krom jiného ve svém § 1 odst. 2 zdůrazňuje i zájem na „odčinění újmy vzniklé protiprávním jednáním“, na němž se má přímo podílet pachatel příslušného skutku.¹⁸³ Účel trestu je v tomto ustanovení pojat poměrně široce, nikoli však

¹⁸⁰ Tamtéž str. 200.

¹⁸¹ Tamtéž str. 202.

¹⁸² § 23 odst. 1 TZ: „Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti.“

¹⁸³ § 1 odst. 2 ZSVM: „Projednávání protiprávních činů, kterých se dopustili děti mladší patnácti let a mladiství, se sleduje, aby se na toho, kdo se takového činu dopustil, užilo opatření, které účinně přispěje k tomu, aby se nadále páčání protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem; řízení musí být vedeno tak, aby přispívalo k předcházení a zamezování páčání protiprávních činů.“

vyčerpávajícím způsobem. Je třeba přihlédnout i k dalším ustanovením TZ, TŘ i dalších právních předpisů, které implicitně upravují účel trestu v pozitivně-právní úpravě.^{184,185}

3.1.3 Zásady ukládání sankcí

Má-li uložená sankce splnit svůj účel, je nezbytné respektovat určité principy. V první řadě je třeba zdůvodnit a vysvětlit uložení sankce (jednoduše řečeno delikvent musí vědět, za co a proč je sankcionován). V opačném případě by se logicky nebylo možné v budoucnosti vyvarovat chování, které k uložení sankce vedlo. Uložená sankce by měla být adekvátní spáchanému deliktu.¹⁸⁶ V této souvislosti bych chtěla poukázat na metodu přirozených následků. Vhodnost jejího užití „uváděl už J.J.Rousseau. Podle této metody je trestem něco, co vystupuje jako přirozený následek činu, a ne jako projev vychovatelovy libovůle. Podstata této metody je následující: něco jsi udělal špatně – přepracuj to, udělal jsi nepořádek – je třeba to uklidit.“¹⁸⁷

Sankce by měla následovat pokud možno bezprostředně po činu, který její uložení vyvolal.¹⁸⁸ Konečně je třeba zmínit i individualizaci. Uložená sankce by měla reagovat na osobu delikventa i na okolnosti daného případu.¹⁸⁹

¹⁸⁴ Např. § 307 a n., § 309 a n. TŘ.

¹⁸⁵ Ve vládním návrhu trestního zákoníku není účel trestních sankcí explicitně vyjádřen. Podle důvodové zprávy „je jeho vymezení ponecháváno trestní nauce a je nahrazeno promítnutím obecných zásad trestání do jednotlivých ustanovení o trestních sankcích.“

¹⁸⁶ Michal Vaňo (Vaňo, M.: Má být trest důsledkem nebo předovšetkým prostředkem? In Musil, J., Vanduchová, M. (eds.): Pocta Otovi Novotnému, CODEX, Praha 1998) zdůrazňuje potřebu vycházet při ukládání sankce především z osobnostních charakteristik pachatele. Ani pak však nelze zcela odhlédnout od konkrétního skutku. Přiměřenost trestu právě druhu deliktu je obecně vnímána jako rozhodující. Veřejnost bude volat častěji po zpřísnění trestu za daný druh deliktu, než pro daný typ pachatelů (neznamená to, že přístup zohledňující právě pachatele by se vůbec nevyskytoval, viz zásada „třikrát a dost“). I sám pachatel bude očekávat druh a výměru sankce na základě poměru trest – trestný čin, nikoli povaha pachatele – trestný čin. Prve uvedený poměr je tradičně používán a pro společnost přijatelný. Pojetí, které by nevycházelo především z charakteru skutku by bylo zřejmě těžko pochopitelné pro veřejnost (oslabení účinků generální prevence) i samotného pachatele (oslabení účinků individuální prevence). Konečně přístup, který by tento tradiční způsob výměry trestů odsouval až na druhou pozici, by byl zřejmě až příliš optimistický v náhledu na možnost resocializace pachatele.

¹⁸⁷ Černíková, V., Makariusová, V.: Sociální ochrana, PA ČR, Praha 1996, str. 29.

¹⁸⁸ K tomu viz Černíková, V., Makariusová, V.: Sociální ochrana, PA ČR, Praha 1996, str. 34; Matějček, Z.: Po dobrém nebo po zlém?, Portál, Praha 1994.

¹⁸⁹ K principu individualizace trestu viz Matějček, Z.: Po dobrém nebo po zlém?, Portál, Praha 1994, str. 51 a n.

3.2 ODNĚTÍ SVOBODY, OCHRANNÁ VÝCHOVA

3.2.1 Ochranná funkce trestání

Charakter trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody i ochranné výchovy je v mnohém podobný. U ochranné výchovy tato podobnost vystupuje do popředí zejména, je-li uložena osobám trestně neodpovědným. Za jistých okolností zde totiž de facto supljuje odnětí svobody, které není možné uložit. Toto pojetí je ještě dále podpořeno institutem tzv. „dětských vězení“, zvláštních oddělení ústavů pro výkon ochranné výchovy.¹⁹⁰ Výrazným společným znakem je převažující eliminační funkce jejich uložení. A také fakt, že sankce odnětí svobody (za daných podmínek i po rozšíření na institut ochranné výchovy) je tradičním pilířem, základem sankčního systému.¹⁹¹

Eliminace pachatele je vedena principem ochrany společnosti. V tomto smyslu se nadále přikláním k používání pojmu „ochranná funkce“, jelikož jde primárně o ochranu společnosti. Eliminace pachatele je pouhým prostředkem. Pachatel je vystaven takovým podmínkám, které znemožňují nebo alespoň výrazně omezují možnost páchání další trestné činnosti v dané společnosti. Umístění delikventů do „uzavřených zařízení- věznic je stále chápáno společností jako optimální trest za zjištěné kriminální jednání a jako nejlepší ochrana společnosti před jeho opakováním.“¹⁹²

Můžeme říci, že „velmi dlouhé tresty (trestní opatření) odnětí svobody jsou vedeny především účelem izolovat nebezpečného a aktuálně prakticky neovlivnitelného pachatele od

¹⁹⁰ O nich níže.

¹⁹¹ Funkci eliminace pachatele ve smyslu jeho vyloučení ze společnosti naplňuje nejen trest smrti jako krajní prostředek eliminace pachatele, ale například i vyhnanství či odnětí svobody spojené s umístěním do uzavřených věznic (v krajním případě na doživotí). Obdobný účel mělo i vypalování znamení, které označovalo pachatele a do jisté míry ho tak vylučovalo ze společnosti.

¹⁹² Marešová, A.: Důsledky dlouhodobého uvěznění. In Karabec, Z. a kol.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody, IKSP, Praha 2004, str. 128.

společnosti.“¹⁹³ Naopak u krátkodobějších trestních opatření odnětí svobody ustupuje eliminační funkce do pozadí. Přesto bude nadále z důvodů přehlednosti pojednáno o obou formách odnětí svobody společně.¹⁹⁴

Chtěla bych na tomto místě zdůraznit, že v případě mládeže ochranná funkce trestání obecně ustupuje do pozadí. Zoubková píše, že právě „v trestní spravedlnosti mládeže počal být preferován cíl výchovný před ochranou společnosti.“¹⁹⁵ U dětí a mladistvých se dá totiž předpokládat větší možnost ovlivnění jejich sociálních návyků. V souladu s tím by měl být zdůrazněn nápravný účel sankce před jeho ochrannou funkcí. Připustíme-li snazší ovlivnitelnost a větší tvárnost při resocializačním působení na tyto osoby, je nutno brát v potaz zvýšené riziko negativního ovlivnění vězeňským prostředím a procesem prizonizace.

Důraz na převažující funkci ochrannou neznamena v žádném případě rezignaci na realizaci ostatních funkcí trestání.¹⁹⁶ Izolace (byť relativní) od okolního světa znamená zároveň možnost po delší dobu intenzivně výchovně působit na pachatele. Důraz je kladen na získání konkrétních sociálních dovedností.^{197, 198} Tento typ sankce, který pro pachatele znamená výrazný zásah do života, má i „důležitou odstrašující funkci a poskytuje tak žádoucí zpětnou vazbu,“ upozornění na postoj společnosti k činu.¹⁹⁹

¹⁹³ Karabec, Z.: Závěry a diskuse. In Karabec, Z. a kol.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody, IKSP, Praha 2004, str. 159 a n.

¹⁹⁴ Rozumíme-li dlouhodobým trestním opatřením „odnětí svobody uložené na dobu delší než 5 let“ (Karabec, Z. a kol.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody, IKSP, Praha 2004, str. 7.) můžeme o nich v případě mladistvých pachatelů hovořit pouze ve výjimečných případech ve smyslu § 31 odst. 3 ZSVM, přičemž maximální výměrou zde bude 10 let.

¹⁹⁵ Zoubková, I.: Kontrola kriminality mládeže, Aleš Čeněk, Dobrá Voda u Pelhřimova 2002, str. 72.

¹⁹⁶ K tomu viz Karabec, Z.: Závěry a diskuse. In Karabec, Z. a kol.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody, IKSP, Praha 2004, str. 159 a n.; Karabec, Z. a kol.: Krátkodobé tresty odnětí svobody, IKSP, Praha 2000, str. 22.

¹⁹⁷ Oldřich Matoušek píše, že „od dřívějšího zaujetí pro psychoterapii neurčitě zaměřenou na náhled se přechází k cílené realitní terapii, která má delikventa vybavit zcela neurčitými sociálními dovednostmi, užitečnými v jeho civilním životě.“ (Matoušek, O.: Ústavní péče, SocioLogické Nakladatelství, Praha 1995, str. 64 a n.)

¹⁹⁸ § 2 odst. 2 ZVTOS stanoví, že „s odsouzenými ve výkonu trestu se musí jednat tak, aby bylo zachováno jejich zdraví, a pokud to doba výkonu trestu umožní, podporovaly se takové postoje a dovednosti, které odsouzeným pomohou k návratu do společnosti a umožní vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem.“ (Podle § 1 odst. 3 ZVTOS se „výkonem trestu podle tohoto zákona rozumí též výkon trestního opatření odnětí svobody uloženého mladistvému.“) Viz také § 61 ZVTOS a § 9 odst. 1 ZSVM.

¹⁹⁹ Karabec, Z. a kol.: Krátkodobé tresty odnětí svobody, IKSP, Praha 2000, str. 22.

3.2.2 Negativní stránky sankcí s převažující ochrannou funkcí

Pobyt v ústavním zařízení je spojen s řadou negativních důsledků. V první řadě představuje oslabení sociálních vazeb s rodinou a přáteli, tedy s prostředím, které je v optimálním případě přirozenou oporou. Vážným rizikem dlouhodobého pobytu ve vězení je tzv. prizonizace. „Prizonizace je proces zvýšené adaptace na život ve vězeňských podmínkách. Je to proces, který podstatně snižuje až anuluje pravděpodobnost readaptace a reintegrace odsouzeného do společnosti po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.“²⁰⁰ Prizonizace představuje adaptaci na organizovaný život, nevyžadující aktivitu a iniciativu.²⁰¹ Současně „je projevem identifikace s kriminální subkulturou.“^{202,203}

„V penitenciární praxi by měla platit zásada, že vedlejší-negativní účinky trestu by neměly znehodnocovat a ani podstatněji snižovat účinky hlavní - pozitivní.“^{204,205} Mezi základní zásady směřující k minimalizaci negativních důsledků pobytu v zařízeních ústavního typu patří:

1. odborné zacházení (zajištění výchovné, vzdělávací a sociální péče, nikoli pouze péče ve smyslu zabezpečení základních potřeb, a to zajištění odborně i psychicky způsobilými pracovníky²⁰⁶); vedle odbornosti a osobnostních charakteristik osob, které pracují s mladistvými vězni je kladen důraz také na stabilitu týmu;

²⁰⁰ Černíková, V., Makarusevová, V.: Sociální ochrana, PA ČR, Praha 1996, str. 92.

²⁰¹ Obdobný pojem hospitalismus popisuje důsledky dlouhodobého pobytu v ústavech různého typu (nejen ve vězení). Viz Matoušek, O.: Ústavní péče, SocioLOGické Nakladatelství, Praha 1995, str. 107.

²⁰² Tamtéž.

²⁰³ O výše popsaných i dalších negativních důsledcích pojednává Alena Marešová na základě rozhovoru s experty z věznic (Marešová, A.: Důsledky dlouhodobého uvěznění. In Karabec, Z. a kol.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody, IKSP, Praha 2004, str. 141.) Dále např. Netík, K., Netíková, D.: Vybrané kapitoly z forenzní psychologie pro právníky, UK, Praha 1991; Blatníková, Š.: Penologické a trestněprávní aspekty zásady přiměřenosti trestů ve vztahu k dlouhodobým trestům odnětí svobody. In Karabec, Z. a kol.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody, IKSP, Praha 2004; Netík, K.: Psychologie v právu, C.H.Beck, Praha 1997.

²⁰⁴ Blatníková, Š.: Penologické a trestněprávní aspekty zásady přiměřenosti trestů ve vztahu k dlouhodobým trestům odnětí svobody. In Karabec, Z. a kol.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody, IKSP, Praha 2004, str. 144 a n.

²⁰⁵ § 2 odst. 1 ZVTOS stanoví jako jednu z hlavních zásad výkonu trestu povinnosti vykonávat trest takovým způsobem, který „omezuje škodlivé účinky zbavení svobody; tím však nesmí být ohrožena potřeba ochrany společnosti.“ (Podle § 1 odst. 3 ZVTOS se „výkonem trestu podle tohoto zákona rozumí též výkon trestního opatření odnětí svobody uloženého mladistvému.“)

²⁰⁶ Viz § 18 z.č. 109/2002 Sb. a § 8 ŘVT

2. individuální přístup;²⁰⁷
3. podpora vzdělávání a získávání sociálních dovedností (získání kvalifikace, rekvalifikace, ale i dalších schopností a dovedností rozšiřuje možnosti úspěšné reintegrace do společnosti);
4. vytvoření podmínek pro „udržení a posílení vztahů mezi vězni a členy jejich rodiny“;^{208,209}
5. vytvoření prostředí, v němž delikventi nebudou pouhými pasivními příjemci formálního režimu, ale budou se aktivně podílet na realizaci a v rámci možností též utváření programu, prostředí, v němž budou vedeni k osobní odpovědnosti. Prostedí, program a režim v zařízení by měly v maximální možné míře odrážet charakter života mimo toto zařízení.

3.2.3 Odnětí svobody

Sankcí s převažující ochrannou funkcí nejmarkantněji (odhlédneme-li od trestu smrti či vyhoštění) odpovídá umístění odsouzeného do vězení. ZSVM hovoří o trestním opatření odnětí svobody.^{210,211}

Výkon trestního opatření odnětí svobody je upraven v ZVTOS. § 60 a n. upravují určité odlišnosti výkonu trestu u mladistvých.²¹²

Trestní opatření odnětí svobody je vykonáváno ve věznicích, přičemž osoby, které nepřekročily 19. rok věku jsou umisťovány „odděleně od ostatních odsouzených, a to ve věznicích nebo

²⁰⁷ Má-li být jakékoli opatření účinné, musí reagovat na konkrétní osobnost i konkrétní situaci, s tímto vědomím jsou také vytvářeny tzv. komplexní zprávy a programy zacházení ve smyslu § 41 ZVTOS a tzv. programy rozvoje osobnosti ve smyslu § 5 odst. 3 z.č. 109/2002 Sb.; požadavek individualizace přístupu k pachateli je dále obsažen např. v § 3 odst. 3, § 9 odst. 1 a § 24 odst. 2 ZSVM nebo § 82 odst. 1 ŘVT.

²⁰⁸ Černíková, V., Makariusová, V.: Sociální ochrana, PA ČR, Praha 1996, str. 43.

²⁰⁹ Základním předpokladem je zde umístění do zařízení s ohledem na blízkost k bydlišti rodiny, toto zohledňuje § 5 odst. 13 z.č. 109/2002 Sb. i § 7 odst. 1 ŘVT.

²¹⁰ § 31 a n. ZSVM.

²¹¹ Zajímavé je dotazníkové šetření prospěšnosti a účelnosti dlouhodobých trestů odnětí svobody podle názoru soudců a státních zástupců prováděné v rámci výzkumu IKSP (Nečada, V.: Analýza rozhodovací činnosti trestních soudců v České republice z hlediska přiměřenosti trestání na základě rozboru soudních spisů a zjištění názoru soudců a státních zástupců. In Karabec, Z. a kol.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody, IKSP, Praha 2004, str. 37 a n.

²¹² Výkonem trestu se tu v souladu s § 1 odst. 3 ZVTOS rozumí i výkon trestního opatření odnětí svobody.

zvláštních odděleních pro mladistvé s uplatňováním vnitřní diferenciací.²¹³ Tato zásada pramení z požadavku minimalizace negativních vlivů výkonu trestního opatření odnětí svobody a je obsažena i v Evropských vězeňských pravidlech, doporučujícím dokumentu Rady Evropy, přijatém v r. 1973.^{214,215}

Při výkonu trestního opatření odnětí svobody by měly být dodržovány výše zmíněné zásady. Mezi ně patří mj. vytvoření programu zdůrazňujícího osobní odpovědnost odsouzených a „přiblížení podmínek života vězňů normálním společenským podmínkám. (...) Dávat jim postupně větší možnosti samostatného rozhodování a chování, nechat je okoušet svobodu stále ve větší míře a tak usměrňovat jejich vstup do svobodného života.“²¹⁶ Popsaný proces nazývá O. Novotný progresivním výkonem trestu (resp. trestního opatření).²¹⁷ V jeho rámci je dána možnost postupného přezarování odsouzeného z uzavřených do polootevřených a otevřených typů věznic (oddělení). Současná právní úprava vymezuje tzv. věznice pro mladistvé, které již dále nejsou členěny ve smyslu § 39a odst. 1 TZ.²¹⁸ Ve věznicích pro mladistvé jsou zpravidla podmínky odpovídající polootevřenému či otevřenému ústavu.²¹⁹ Co se týče opatření k zabránění útěku odsouzených, má věznice pro mladistvé charakter bližší uzavřenému ústavu.²²⁰ Progresivní výkon trestního opatření podporuje i institut přerušování výkonu trestu, jakožto odměny²²¹ a

²¹³ § 5 odst. 3 ZVTOS.

²¹⁴ Evropská vězeňská pravidla 11.1: „Děti mladší 18 let by neměly být drženy ve věznici pro dospělé, ale v zařízení speciálně navrženém pro tento účel.“

²¹⁵ Mladiství odsouzení muži vykonávají trest odnětí svobody převážně ve věznici Všehrady, kde jich bylo k 31. 12. 2005 umístěno 57, a ve věznici Opava, kde jich bylo k témuž datu 55. K témuž datu byly ve věznici ve Světlé nad Sázavou umístěny 3 mladistvé odsouzené ženy.

²¹⁶ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M.: Trestní právo hmotné – I. Obecná část, Aspi Publishing, Praha 2003, str. 317.

²¹⁷ Tamtéž str. 317 a 327.

²¹⁸ Tato kategorizace do jisté míry vychází z členění věznic na uzavřené, polootevřené a otevřené.

²¹⁹ Viz např. §§ 18 odst. 3 písm. a), 46 odst. 4, 55 odst. 5 či 82 odst. 3 ŘVT. Realizace těchto podmínek je však do jisté míry odvislá od individuálního posouzení toho kterého odsouzeného (viz např. § 55 odst. 3 ŘVT).

²²⁰ Viz § 49 odst. 2 ŘVT. Neodpovídalo by reálnému stavu zcela odhlédnout od rozumových i mravních charakteristik mladistvých, včetně např. tendence ke zkratkovitému jednání v určitých situacích.

²²¹ Viz §§ 56 odst. 1, 63 písm. i), 65 odst. 1 ZVTOS.

umístění do výstupního oddělení.²²² Vyústěním celého procesu je pak institut podmíněného propuštění.^{223, 224} Vychází se přitom z myšlenek pozitivní motivace a vidiny perspektivy, které mohou vést k vyšší aktivitě v rámci program zacházení.^{225, 226}

Existence negativ výkonu trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody (u mladistvých ještě markantněji než u dospělých pachatelů) vede k tendenci minimalizovat počet případů, kdy je toto trestní opatření uloženo.²²⁷ Při vědomí nevýhod spojených s pobytem ve vězení (nejen pro osobu odsouzeného, ale např. i pro státní rozpočet) jsou dále hledány i další modifikace sankce odnětí svobody. Institut víkendového vězení vychází z důležitosti vazeb na rodinné prostředí a na další blízké osoby. Zdůrazňuje i možnost udržení si stávajícího zaměstnání. (Zachování výdělků posiluje také restituční funkci.) Na obdobných principech je založeno noční vězení. Institut domácího vězení²²⁸ čerpá z obdobných východisek, má však již poněkud odlišný charakter, který z něj činí samostatný druh sankce. Jako o samostatné sankci bude o domácím vězení pojednáno v následující kapitole.²²⁹

Sankce spočívající ve velmi krátkém odnětí svobody (dny až týdny) pak v podstatě rezignují na výchovný účel. Čerpají ze skutečnosti, že „na odsouzeného působí nejvíce první dojem a při výkonu trestu v délce několika dnů nebo týdnů se ještě nestačí přizpůsobit kriminální subkultuře.“²³⁰

²²² § 12 ŘVT.

²²³ § 61 a n. TZ, § 78 ZSVM.

²²⁴ Tabuška č. 4 v příloze uvádí vývoj počtu podmíněně propuštěných osob v letech 1989 až 2005.

²²⁵ Novotný, O., Dolenský, A., Jelfínek, J., Vanduchová, M.: Trestní právo hmotné – I. Obecná část, Aspi Publishing, Praha 2003, str. 315 a n.

²²⁶ K zásadám zacházení s odsouzenými mladistvými vězni by mělo být přihlíženo i jde-li o vazební věznice. Je nabíledni, že pouhý fakt, že jde o zadržení ve vazební věznici, nikoli o výkon odnětí svobody, nebrání působení výše popsaných negativ. Naopak nejistota, včetně časové neurčitosti trvání vazby, je pro obviněné stresujícím prvkem a brzdícím momentem pro další práci s nimi.

²²⁷ Graf č. 12 v příloze zobrazuje vývoj stavů mladistvých obviněných a odsouzených ve vazbě a výkonu trestu odnětí svobody v letech 1989 až 2005.

²²⁸ Zakotveno i ve vládním návrhu trestního zákoníku (§ 59 a n.)

²²⁹ K alternativám vězeňského režimu viz Černíková, V., Makariusová, V.: Sociální ochrana, PA ČR, Praha 1996, str. 116; van Kalmthout, A.M.: Uplatňování alternativních sankcí – některé zkušenosti západoevropských zemí. In Rozum, J. (eds.): K problematice alternativních trestů a opatření, IKSP, Praha 1996, str. 129.

²³⁰ Karabec, Z. a kol.: Krátkodobé tresty odnětí svobody, IKSP, Praha 2000, str. 64.

3.2.4 Ochranná výchova

Ochranná výchova²³¹ není trestním opatřením ve smyslu ZSVM, resp. ve smyslu TZ, ale ochranným opatřením. § 22 odst. 1 ZSVM formuluje důvody uložení ochranné výchovy především z hlediska nedostačující či neuspokojivé výchovy ze strany osob za tuto výchovu zodpovědných, nikoli z hlediska konkrétního jednání mladistvého. To nasvědčuje preventivnímu účelu opatření. Toto ustanovení je však třeba vykládat s ohledem na § 1 téhož zákona, který stanoví účel ZSVM a který ve svém odst. 1 hovoří o opatřeních ukládaných za protiprávní činy uvedené v TZ.²³² Krom toho, podmínkou pro uložení ochranné výchovy v trestním řízení (nejedná se o trestní řízení u osob mladších 15 let) je odsouzení, tj. uznání vinným pro provinění. Ochranné opatření je reakcí na spáchaný delikt, a jde tedy o prostředek represe v rámci kontroly kriminality mládeže, o sankci ve výše uvedeném smyslu.²³³ V silném důrazu na rehabilitační účel při uložení ochranné výchovy²³⁴ i ve vyzvednutí důležitosti ochrany samotného adresáta opatření²³⁵ lze spatřovat těžiště odlišného charakteru ochranné výchovy oproti trestnímu opatření odnětí svobody. Ochranná výchova nemá primárně eliminační (ochrannou)²³⁶ funkci, realizace tohoto opatření k tomu není ani uzpůsobena.²³⁷ Nelze však opomíjet fakt, že i eliminační funkce je zde obsažena. Veřejností i samotnými mladistvými je právě tento účel vnímán jako nejvýraznější. Ochranná opatření jsou přitom ukládána právě v případech, kdy z různých důvodů nelze uložit trestní opatření – např. i trestní opatření odnětí svobody.

²³¹ § 22 a n. a § 93 ZSVM.

²³² § 1 odst. 1 ZSVM.

²³³ Toto zařazení nijak nedegraduje preventivní stránky tohoto opatření, jelikož vždy při aplikaci prostředků represivních je přítomna i preventivní stránka.

²³⁴ § 23 ZSVM výslovně hovoří o převýchově mladistvého.

²³⁵ Viz důvody uložení ochranné výchovy v ZSVM.

²³⁶ V souvislosti s ochrannou výchovou užívám pojem „eliminační účel“ namísto „ochranná funkce“ čistě v zájmu přehlednosti a srozumitelnosti textu.

²³⁷ S výjimkou zvláštních oddělení ústavů pro výkon ochranné výchovy, viz dále.

Dětem mladším patnácti let²³⁸ je ukládáno ochranné opatření na základě § 89 odst. 2 a § 93 ZSVM. Tato ustanovení výslovně odkazují na spáchání činu jinak trestného. Výraznější bude role eliminační funkce u obligatorní ochranné výchovy ve smyslu § 93 odst. 2 ZSVM, přesto je významným prvkem i v případě fakultativní ochranné výchovy ve smyslu § 93 odst. 3 ZSVM.

Ochranná opatření obecně mají s tresty (trestními opatřeními) „společný účel. Je jím ochrana společnosti před činy nebezpečnými pro společnost.“²³⁹ Přes odlišný charakter ochranného opatření a trestního opatření odnětí svobody má aplikace těchto institutů v mnohém podobný průběh, co se týče dopadu na adresáta, postupu při volbě optimálního programu, jejich realizace i uplatnění potřebných kroků spojených s jejich ukončením. V obou případech jde o pobyt v ústavním zařízení, přičemž cílem je ochrana společnosti i resocializace pachatele. I v průběhu ochranné výchovy hrozí riziko hospitalismu i prizonizace. Z této podobnosti vychází i shoda principů programu zacházení s osobami, jimž byla uložena ochranná výchova se zásadami provádějícími výkon trestního opatření odnětí svobody. Naopak u ochranné výchovy je mnohem silnější prvek ochrany samotných klientů tohoto zařízení.

Ochranná výchova se v ČR vykonává ve specializovaných zařízeních pro výkon ochranné výchovy spadajících pod MŠMT. Úprava těchto zařízení je obsažena v z.č. 109/2002 Sb. Těmito zařízeními jsou diagnostický ústav, dětský domov se školou a výchovný ústav. Diagnostický ústav přijímá děti,²⁴⁰ zpracovává tzv. program rozvoje osobnosti a umísťuje děti do dalších zařízení.²⁴¹ Dětský domov se školou zajišťuje péči o děti s uloženou ochrannou výchovou do ukončení povinné školní

²³⁸ A dalším osobám s přihlédnutím k § 5 ZSVM.

²³⁹ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M.: Trestní právo hmotné – I. Obecná část, Aspi Publishing, Praha 2003, str. 386.

²⁴⁰ Dítě ve smyslu § 1 odst. 2 z.č. 109/2002 Sb.

²⁴¹ § 5 z.č. 109/2002 Sb.

docházky.²⁴² Výchovný ústav pečuje o děti starší 15 let u nichž byla uložena ochranná výchova. Do výchovného ústavu však může být umístěno i dítě starší 12 let, má-li uloženu ochrannou výchovu a v jeho chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou.²⁴³

Z.č. 109/2002 Sb. stanoví práva a povinnosti dětí umístěných v zařízení i možnost uložení stanovených opatření ve výchově. Dozor nad dodržováním právních předpisů při výkonu ochranné výchovy v zařízeních provádí pověřený státní zástupce.²⁴⁴

Osoby mladší 15 let nejsou podle českého právního řádu trestně odpovědné. Právní řád umožňuje reagovat v určitých situacích adekvátně spáchanému deliktu (činu jinak trestnému), aniž by ukládal trestní opatření. Soud pro mládež může uložit mj. ochrannou výchovu.²⁴⁵ Je tu kladen zvláštní důraz na eliminační funkci. Tomu odpovídá i zvláštní charakter určitých ústavů, které nejsou a ani nemůžou být vězením, ale nejsou ani klasickým ústavem pro výkon ochranné výchovy.

V současné době je takovým zařízením specializované oddělení výchovného ústavu v Boleticích nad Labem. Toto oddělení má kapacitu 12 osob.²⁴⁶ Do budoucna se počítá se zřízením obdobných oddělení i na dalších místech v ČR. Hovoříme o zařízeních, která jsou speciálně vybavena technicky (zabezpečení objektu proti útěku – zdůraznění eliminační, ochranné funkce umístění v tomto typu zařízení, i zajištění bezpečnosti klientů mezi sebou), personálně i organizačně. Podle Jaroslava Žejdla, ředitele výchovného ústavu v Boleticích, hlavní „rozdíl proti běžnému výchovnému ústavu, který funguje ve

²⁴² § 13 z.č. 109/2002 Sb.

²⁴³ § 14 z.č. 109/2002 Sb.

²⁴⁴ § 39 odst. 1 z.č. 109/2002 Sb.

²⁴⁵ § 93 ZSVM.

²⁴⁶ K 25.4.2006 zde bylo umístěno 8 klientů, přičemž 4 další již byli doporučení diagnostickými ústavy.

zbytku budovy, není v odlišném režimu, ale v intenzitě péče.^{247,248}

Klienty budou často osoby mladší 15 let. Vezmeme-li v úvahu všechna negativa umístění v ústavním zařízení popsaného typu a přičteme otevřenost a přístupnost nedotvořené osobnosti takto mladého člověka, jsou rizika negativního ovlivnění velmi vysoká. Mladý člověk hledá své místo v budoucím životě, je připraven se přizpůsobit, protože svůj vlastní postoj si často ještě nevybudoval. Je připraven objevovat, protože ani v 15 nebo 20, tím méně pak ve 12 letech pravděpodobně nezná způsob života a místo, v němž by chtěl s jistotou setrvat v dalších letech. Je-li mu právě v této době znemožněno hledání, je-li vsazen do jediného prostředí bez možnosti volby, má důvod přestat hledat. Jeho místo mu „bylo nalezeno“. Proto umístění do předmětného ústavu, musí nutně předcházet pečlivé zvážení, zda možnosti pozitivních přístupů, omezení nežádoucích vlivů působících vně zařízení a vyloučení nebezpečí spojeného s volným pohybem adresáta potenciálního opatření skutečně převáží negativa s uložením opatření svázaná.

Na závěr kapitoly věnující se sankcím s převažující ochrannou funkcí, bych chtěla podtrhnout nezbytnost těchto druhů sankcí. Jde o sankce, jež jsou jakýmsi pomyslným základem systému trestání. Působí jako nejvýraznější hrozba a uplatňují se i jako náhradní sankce – jako motivace pro splnění podmínek dalších alternativ. Je však vždy třeba mít na paměti, že sankce s převažující funkcí eliminační je až posledním prostředkem. K jejímu uložení by mělo být přistoupeno až v případě selhání všech ostatních postupů.

²⁴⁷ Malecký, R.: V Boleticích žijí vrazi bez občanky, LN 18.7.2005.

²⁴⁸ „Další dvě zařízení vzniknou v působnosti MŠMT, předpokládá se výstavba nového objektu v Janově-Polance nad Odrou (odloučené pracoviště Výchovného ústavu Ostrava-Habrůvka), v další etapě pak výstavba zařízení s předpokládanou kapacitou 30 lžek v lokalitě Středočeského, Jihočeského, popřípadě Plzeňského kraje (zatím blíže neurčeno)“ (Z tiskové zprávy MŠMT, 26.1.2006.) Podle článku zveřejněného 25.4.2006 v MF Dnes (Artur Janoušek) mají být zřízena celkem 3 zařízení tohoto typu.

3.3 ALTERNATIVNÍ SANKCE

3.3.1 Charakter alternativních sankcí

Sankce spojené s odnětím svobody jsou tradičním článkem sankčního systému všech států, nemůžeme však opomíjet jejich negativa. Již bylo zmíněno riziko prizonizace. Vězeňské prostředí bývá označováno za „školu zločinu“. Provoz ústavů je ekonomicky nákladný. Věznice jsou přeplněné (obdobně i zařízení pro výkon ochranné výchovy). I proto se objevují snahy hledat alternativy k odnětí svobody. Tyto tendence se objevily již dříve, ale v 70. letech 20. století našly výraz ve snahách o komplexní změny koncepcí trestněprávních politik mnoha vyspělých států.

Mezi vhodné alternativy k odnětí svobody patří OPP, podmíněné odsouzení, podmíněné odsouzení s dohledem, peněžité opatření, domácí vězení nebo veřejné napomenutí.²⁴⁹ „Dostatečně široká škála trestů je jednou ze základních podmínek docílení individualizace a tím i vyšší účinnosti trestů a v důsledku toho i omezení recidivy.“^{250, 251}

V případě aplikace alternativních sankcí je oslaben eliminační charakter trestání.²⁵² Tím, že alternativní sankce postihují hodnoty, jimž společnost přikládá vysoký význam, mají vůči pachateli retribuční a vůči oběti zločinu satisfakční a restituční kvalitu, vůči široké veřejnosti pak generálně preventivní význam. (...) Tím, že alternativní tresty nevyklučují, ale spíše celkovou filozofií včleňují pachatele do přirozeného společenství, mají vysoký efekt sociálně rehabilitační.^{253, 254}

²⁴⁹ Černíková, V., Makariusová, V.: Sociální ochrana, PA ČR, Praha 1996, str. 111.

²⁵⁰ Rozum, J. (eds.): K problematice alternativních trestů a opatření, IKSP, Praha 1996, str. 50.

²⁵¹ Druhy alternativních sankcí, které je možno uložit mladistvým, obsažených v platném právním řádu jsou obsaženy v § 24 odst. 1 ZSVM. Pro srovnání viz též § 27 TZ a § 52 vládního návrhu trestního zákoníku.

²⁵² Ačkoli např. u domácího vězení, u zákazu činnosti se princip ochrany uplatňuje v tom smyslu, že odsouzený nemá příležitost, resp. má méně příležitostí, k předmětnému protiprávnímu jednání.

²⁵³ Osmančík, O., Vůjtech, J., Karabec, Z., Janda, P., Zborník, F., Kotulan, P., Rozum, J., Musil, S.: Současné úvahy, představy a projekty v České republice. In Rozum, J. (eds.): K problematice alternativních trestů a opatření, IKSP, Praha 1996, str. 90.

²⁵⁴ Velmi výstižné je srovnání trestu odnětí svobody s alternativními tresty u Vratislavy Černíkové a Vlasty Makariusové: Černíková, V., Makariusová, V.: Sociální ochrana, PA ČR, Praha 1996, str. 122-124.

Sankce je újmou.²⁵⁵ Jako citelnou újmu by měl potrestaný sankci vnímat (resp. nejen potrestaný, ale i další osoby, viz retributivní teorie účelu trestání, teorie odstrašení). V určitých případech je žádoucí pachatele postihnout, aniž by bylo výrazněji zasaženo do té nejcitlivější hodnoty – osobní svobody.

Vysoko na žebříčku hodnot jsou bezesporu stavěny peníze. Zásah do majetkové sféry pachatele proto znamená újmu, která je schopná docílit sledovaného účelu. Do majetku odsouzeného zasahuje především peněžité trestní opatření,²⁵⁶ dále pak peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu.²⁵⁷ Výhodou je citelnost (o významu, jež mládež přikládá penězům, vypovídá i převládající majetkový charakter kriminality mládeže) a okolnost, že výkon této sankce je poměrně snadný. V případě majetkové sankce je třeba přihlídnout k faktu, že mládež si z velké části sama nevydělává. Konkrétní újma proto postihuje rodiče pachatelů, nikoli pachatele samé. To podstatně oslabuje sledovaný účel.²⁵⁸ Má navíc jednorázový charakter, sama o sobě není spojena s další prací s odsouzeným. To však neplatí u peněžitého opatření s podmíněným odkladem výkonu, které klade důraz na rehabilitační stránku účelu trestání oproti hledisku retributivnímu. ZSVM umožňuje dostatečně přihlídnout k individualizaci a transparentnosti při ukládání popisovaných druhů peněžitých sankcí pomocí institutu tzv. denních pokut.²⁵⁹ Peněžitou sankcí je též propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty.²⁶⁰ Tato sankce čerpá z metody přirozených následků, z restituční teorie trestání a také z metody ochrany. Zde ovšem nikoli ochrany před nebezpečným jednáním určité osoby, ale před nebezpečím, které může být vyvoláno pomocí předmětné věci.

²⁵⁵ K újmě jako charakteristických znaků trestů a ochranných opatření viz Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M.: *Trestní právo hmotné – I. Obecná část*, Aspi Publishing, Praha 2003, str. 269 a 386.

²⁵⁶ § 24 odst. 1 písm. b) a § 27 ZSVM.

²⁵⁷ § 24 odst. 1 písm. c) a § 28 a n. ZSVM.

²⁵⁸ ZSVM reaguje zařazením ustanovení, které stanoví podmínku uložení této sankce: „je-li mladistvý výdělečně činný nebo jeho majetkové poměry uložení takového trestního opatření umožňují.“ (§ 27 odst. 1 ZSVM.)

²⁵⁹ Institut denních pokut je zakotven v § 27 odst. 2 ZSVM i v § 68 vládního návrhu trestního zákoníku.

²⁶⁰ § 24 odst. 1 písm. d) ZSVM.

3.3.2 Institut dohledu

Sankce spojená s odnětím svobody bude vykonávána v uzavřeném ústavu, což nabízí příležitost soustavné práce s odsouzeným za přítomnosti odborného personálu. Možnost působit na odsouzeného jinak a soustavněji než samotným jednorázovým potrestáním se v případě alternativních sankcí uskutečňuje prostřednictvím institutu dohledu. Ten může alespoň částečně nahradit penitenciární péči. Nemusí být nutně součástí každé alternativní sankce (viz např. peněžité opatření), ale přesto je, či může být, v mnoha případech doprovodnou složkou. Intenzivní dohled nad odsouzeným by mu měl ztěžovat páchání další trestné činnosti, dohled tak představuje i prvek eliminace.²⁶¹

3.3.3 Obecně prospěšné práce (OPP)

Není náhodou, že OPP jsou v platném právu na prvním místě ve výčtu druhů trestních opatření²⁶² a jsou uvedeny i jako první z alternativních sankcí ve výčtu druhů trestů v textu § 27 TZ.²⁶³ Nejen v naší právní úpravě je kladen na OPP velký důraz a v jejich efektivitu značné naděje. Výhoda OPP spočívá v jejich prakticky univerzální aplikovatelnosti.²⁶⁴ Do českého právního řádu byly OPP zavedeny k 1.1.1996 novelou TZ č. 152/1995 Sb.

OPP spočívají ve výkonu práce (specifikované charakterem vykonávané práce i povahou instituce, v jejíž prospěch je vykonávána) bezplatně osobou delikventa v jeho volném čase. Staví na významu samotné pracovní činnosti jako resocializačního prvku posilujícím pocit zodpovědnosti. Marie Vanduchová vyzdvihuje právě u mladistvých příležitost „získat zkušenost, že jsou pro společnost potřební, a mohou dosáhnout i kladného výsledku své práce, což může přispět k podpoření jejich

²⁶¹ K tomu více viz Osmančík, O.: Teze o alternativních trestech a probačních úřednících. In Rozum, J. (eds.): K problematice alternativních trestů a opatření, IKSP, Praha 1996, str. 9.

²⁶² § 24 odst. 1 písm. a) ZSVM.

²⁶³ Ve vládním návrhu trestního zákoníku jsou OPP uvedeny až za sankcí domácího vězení.

²⁶⁴ Významu přiznávanému OPP v různých evropských státech se věnuje např. publikace Černíková, V., Makariusová, V.: Sociální ochrana, PA ČR, Praha 1996. str- 114 a n.

sebedůvěry.“²⁶⁵ Restituční funkce trestání se uplatní například tehdy, má-li potrestaný opravit a upravit jím poškozené plochy.

Úskalím výkonu OPP je jistě výběr vhodných osob.²⁶⁶ Předpokladem pro odpovídající zhodnocení osoby pachatele je spolupráce s Probační a mediační službou ČR. Vedle povahy pachatele je třeba dbát i na vhodný výběr činnosti.^{267,268}

OPP jsou sankcí, jež je schopna plně uspokojit všechny účely trestání. Díky tomu, že její výkon je de facto svěřen různým institucím není natolik organizačně náročný (nejnáročnější je v tomto ohledu z pozice kontroly prováděné probačním úředníkem). Z ekonomického hlediska mohou být OPP dokonce výhodné. Přesto, že OPP teoreticky splňuje požadavky kladené na vhodnou a efektivní sankci, v praxi „není příliš účinná, velké procento odsouzených z tohoto trestu neodpracuje ani polovinu stanovených hodin a následně dochází k přeměně trestu, mnohdy i po delší době – což není předpokladem účelu trestu.“²⁶⁹

Vliv na větší efektivitu by snad mohla mít podmínka souhlasu pachatele s uložení této sankce²⁷⁰ a zejména pak požadavek důsledného angažování se příslušné instituce při kontrole výkonu OPP i v další práci s odsouzeným. Tuto roli zastává úředník Probační a mediační služby ČR. Snad by bylo na místě nedostatečnou kapacitu PMS vhodně doplnit činností NNO.

3.3.4 Domácí vězení

Ve vládním návrhu trestního zákoníku je domácí vězení upraveno v § 59 jako sankce spočívající „v povinnosti

²⁶⁵ Vanduchová, M.: Poslední novely trestního zákona z hlediska trestání mladistvých. In Musil, J., Vanduchová, M. (eds.): Pocta Otovi Novotnému, CODEX, Praha 1998.

²⁶⁶ K tomu viz Karabec, Z. a kol.: Krátkodobé tresty odnětí svobody, IKSP, Praha 2000, str. 13; Háková, L., Kotulan, P., Rozum, J.: IKSP: Několik poznámek k trestu OPP, Trestní právo č. 4/2005, str. 11.

²⁶⁷ O povaze práce jako rehabilitačního prvku pro mladistvé delikventy se zmiňuje i Oldřich Matoušek: Matoušek, O.: Ústavní péče, SocioLOGické Nakladatelství, Praha 1995, str. 92.

²⁶⁸ K podmínkám ukládání OPP viz i ředitel Probační a mediační služby Pavel Štern v článku Petry Timoumiové (Timoumiová, P.: Obecně prospěšné práce se mají šít na míru, Právo, 14.8.2006.)

²⁶⁹ Háková, L., Kotulan, P., Rozum, J.: IKSP: Několik poznámek k trestu OPP, Trestní právo č. 4/2005, str. 13.

²⁷⁰ Platné právo zakotvuje pouze povinnost soudu přihlídnout ke stanovisku pachatele (§ 45a odst. 2 TZ a § 26 odst. 1 ZSVM, zde je soud přímo povinen toto stanovisko zjišťovat) bez požadavku výslovného souhlasu.

odsouzeného zdržovat se v obydlí ve dnech pracovního klidu nebo pracovního volna a v ostatních dnech od 20.00 do 5.00 hodin.“ Kontrola výkonu této sankce pak může být zajišťována různými způsoby.²⁷¹ Důvodová zpráva vládního návrhu trestního zákoníku počítá s úpravou prostřednictvím novely TŘ, a to tak, že ji „budou zajišťovat probační úředníci nebo bude zavedeno elektronické sledování za použití tzv. náramků.“

Výhody domácího vězení spočívají v zachování rodinných sociálních vazeb (ty mohou být de facto i podpořeny), v nižší ekonomické náročnosti (výlohy spojené s výkonem této sankce jsou nesrovnatelně nižší oproti výlohám na provoz ústavního zařízení), možnost udržení si stávajícího zaměstnání zohledňuje mj. restituční funkci trestání, striktní omezení delikventova volného času je předpokladem uspokojení ochranné funkce.²⁷² Konečně jde o natolik omezující institut, že jistě dokáže naplnit požadavky retributivní teorie trestání, a současně má i dostačující odstrašující účinky. Je však třeba vždy zvlášť pečlivě zvážit vhodnost uložení této sankce i vzhledem k tomu, že není výrazněji zaměřena na nápravu pachatele (to ovšem nevylučuje uložení přiměřených omezení a přiměřených povinností).

U mladistvých pachatelů by domácí vězení mohlo zabránit např. přítomnosti negativně působícího prostředí party, vyskytování se na místech, jež jsou riziková z hlediska požívání drog (včetně alkoholu) či hraní hazardních her, stejně jako účasti na akcích, kde nezřídka dochází k ventilaci agresivního jednání jako jsou vypjatá sportovní utkání či setkání a festivaly určitého charakteru (např. ChechTech), přičemž právě zde se setkáváme s faktory majícími na kriminalitu mladistvých výrazný negativní vliv. Je však třeba si zároveň uvědomit, že pro příznivý vývoj mladého člověka, je obzvlášť důležité pohybovat se v dostatečně rozmanitém podnětném prostředí, mít možnost širokého výběru

²⁷¹ K tomu viz van Kalmthout, A.M.: Uplatňování alternativních sankcí – některé zkušenosti západoevropských zemí. In Rozum, J. (eds.): K problematice alternativních trestů a opatření, IKSP, Praha 1996, str. 125.

²⁷² Zdůraznění ochranné funkce domácího vězení je zakotveno i ve vládním návrhu trestního zákoníku.

z různorodých vlivů a tím volby vyhovující cesty v dalším osobním růstu. Přílišné umělé omezení těchto možností není žádoucí. Proto by bylo vhodné v případě zavedení sankce domácího vězení pro mladistvé zvážit možnost vytvoření prostor pro realizaci vybraných zájmových aktivit vedle docházení do školy či zaměstnání. Ještě výrazněji než u dospělých pachatelů je nutné přihlížet k charakteru rodinného zázemí, neboť právě v něj je kladena při uložení sankce domácího vězení největší důvěra.

3.3.5 Podmíněné odnětí svobody

Podmíněné odnětí svobody²⁷³ realizuje principy natolik odlišné od nepodmíněného odnětí svobody a pramení z východisek natolik jiných, že je podle mého názoru nutné mluvit o alternativě, nikoli o pouhé modifikaci.²⁷⁴ Podmíněné odnětí svobody bez dalšího je vhodné uložit, pokud si pachatel závažnost svého jednání plně uvědomuje a samotné stíhání vnímá jako újmu (např. u méně závažných nedbalostních trestných činů). Tam, kde je přítomen dohled a případná omezení, shledáváme větší důraz na rehabilitační účel trestání. To vše za předpokladu, že potřeba nahlízet na daný případ z hlediska ochranné funkce trestání není akutní a postačí její uplatnění prostřednictvím zvýšené pozornosti věnované pachateli, resp. jeho budoucímu jednání. Podmíněné odnětí svobody je jakýmsi upozorněním. Vyjadřuje myšlenku, že vlastní snaha po nápravě nejsilněji ovlivní budoucí jednání člověka. Tato snaha může být ještě podpořena uložením výchovných opatření a potvrzena případným dohledem. Přistupuje reálná hrozba výkonu podmíněně odloženého trestního opatření. To vše současně s osobní zkušeností s trestním řízením představuje za daných podmínek dostatečnou motivaci pro vyhnutí se delikventnímu jednání v budoucnosti.

²⁷³ Trestní opatření odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněné odsouzení podle § 24 odst. 1 písm. g) ZSVM), odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem (§ 24 odst. 1 písm. h) ZSVM).

²⁷⁴ A to přesto, že ve stávajícím TZ i ve vládním návrhu trestního zákoníku jsou tyto druhy sankcí upraveny v rámci trestu odnětí svobody. ZSVM je naopak zakotvuje jako samostatné druhy trestních opatření.

Bylo by však naivní domnívat se, že delikvent vždy nutně a bezmezně touží po změně svého dosavadního života a obratu od vlastního delikventního jednání. Proto je třeba nejen pečlivě zvažovat vhodnost uložení této sankce v každém konkrétním případě, ale i dbát na důslednost při výkonu dohledu. Přičemž dohled se nesmí omezovat pouze na kontrolu. Probační úředník musí být připraven pomoci tam, kde vlastní snaha delikventa nestačí k překonání překážek.

3.3.6 Ukládání alternativních sankcí

Alternativních trestů stále není dostatečně využíváno v plné šíři.²⁷⁵ Ve vhodných případech navíc mnohdy chybí žádoucí propojení s činností dalších subjektů. Vedle dohledu probačního úředníka by mohly být zapojeny NNO, jež mohou poskytnout sice laický, ale individuální a především zaujatý přístup.²⁷⁶ Je třeba zapojit i neformální okolí delikventa (zejména rodinu a školu), které ovšem musí být náležitým způsobem informováno a poučeno. Ostatně TR v §§ 3 a 6 přímo předvídá spolupráci se zájmovými sdruženími občanů (ve smyslu § 3 odst. 1 TR), ještě širší (ohledně osob, jichž se týká) je pak § 40 ZSVM.

Široká škála kvalitativně odlišných druhů alternativních sankcí je předpokladem pro optimální individuální přístup v rámci represe. Je proto třeba hledat možnosti rozšíření repertoáru ukládaných sankcí a modifikace stávajících druhů. Vzhledem k tomu, že efektivita konkrétního opatření se v plné podobě ukáže až v praxi, je žádoucí sledovat vývojové trendy v zahraničí a porovnávat konkrétní zkušenosti.²⁷⁷

²⁷⁵ Častější je pouze ukládání podmíněného odnětí svobody (bez dohledu) a v posledních letech postupně též OPP. Viz tabulka č. 5 v příloze.

²⁷⁶ Je třeba připustit, že sebelepší probační úředník pracující s řadou klientů toto v plné míře nabídnout nemůže.

²⁷⁷ V souvislosti s rozvojem alternativních trestů bych chtěla poukázat na projekt BEST: Alternatives for juveniles, jehož realizátorem je Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o.s. (Za finanční podpory AGIS.) Jedná se o projekt, jehož cílem je zlepšení alternativních sankcí určených mladistvým pachatelům v evropských zemích. Za tímto účelem jsou utvářeny a nadále rozvíjeny kontakty mezi institucemi zabývajícími se danou problematikou v jednotlivých evropských státech. Jejich prostřednictvím jsou poskytovány informace a konfrontovány zkušenosti s alternativními sankcemi pro mladistvé v různých národních úpravách. Základem projektu je konání 3 seminářů (Barcelona, Paříž, Praha) v rozmezí let 2004 – 2006. Více na www.best.spj.cz.

3.4 ODKLONY

3.4.1 Charakter odklonů

Represivní přístup znamená konkrétní reakci příslušných institucí na spáchaný delikt. Trestní represe jakožto odpovídající reakce v rámci trestního řízení zahrnuje postup orgánů v tomto řízení činných. Adekvátní proces však nemusí nutně vyústit v uložení trestního opatření či trestu. Cílů, jichž má být dosaženo uložení trestní sankce může být za určitých okolností dosaženo i jiným způsobem. Trest (resp. trestní opatření) je krajním prostředkem, s nímž jsou nutně spjaty i určité negativní důsledky. Lze-li se těmto důsledkům vyhnout, aniž by byl přitom porušen samotný účel trestního řízení a znemožněno dosažení jeho cílů, je třeba takového postupu využít. Tzv. odklon (diversion) vede k vyřízení trestní věci jiným způsobem, než klasickým trestním řízením, jež vyúští v uložení trestu (trestního opatření). V tomto smyslu se jedná o modifikaci. Pojem odklon značí právě odklonění se od standardního postupu v trestním řízení.²⁷⁸

V případě odklonů nechybí prvek kontaktu pachatele s orgány činnými v trestním řízení, s trestním procesem (ačkoli v pozměněné formě). Tento kontakt sám o sobě představuje určité varování, může být impulsem k uvědomění si závažnosti a nepřípustnosti předchozího jednání. Následně přistupují další faktory, jejichž cílem je přimět pachatele k přijetí zodpovědnosti za své jednání. Pachatel je konfrontován se způsobenou škodou, se situací z pohledu poškozeného i s poškozeným samým. Jeho jednání dostává zcela konkrétní obrysy, anonymní osoba poškozeného se mění v člověka, kterému bylo předmětným skutkem ublíženo, kterému pachatel ublížil. To vše vede k zobektivizování pachatelova náhledu na spáchaný delikt. Vedle případné náhrady škody mohou přistoupit ještě další požadavky

²⁷⁸ Ovšem omezený právě na takové způsoby řízení, které vedou k vyřízení věci, aniž by byl uložen trest. Pojem odklon v tomto smyslu nezahrnuje jiné nestandardní způsoby řízení, o kterých můžeme mluvit např. v souvislosti s trestním příkazem.

jako je uhrazení peněžní částky k obecně prospěšným účelům v případě narovnání či uložení výchovných opatření, resp. přiměřených omezení a povinností. Ačkoli vyústěním tzv. odklonů není potrestání pachatele, reakce musí být natolik podstatná, znatelná a citelná, že je schopna poskytnout nový uvědomělý náhled pachatele na jím spáchaný skutek a ovlivnit tak jeho budoucí jednání.

Institut odklonu vychází z principů restorativní justice. V celém procesu je zdůrazněn vztah mezi pachatelem a poškozeným. Cílem je především (nikoli však pouze!) náprava a náhrada způsobené újmy. Z toho také vychází postup v daném řízení. Namísto prokázání viny postačí doznání obviněného učiněné předepsaným způsobem a mající omezené následky²⁷⁹

Požadavky stanovené v rámci příslušného řízení nejsou trestem (trestním opatřením). Jde o represivní opatření (opatření se souhlasem obviněného) nahrazující za daných podmínek (opět takových, se kterými obviněný souhlasí) právě další postup v trestním řízení vedoucí k pravděpodobnému uložení sankce.

Vzhledem k výše uvedenému je zřejmé, že užití odklonu je možné pouze u méně závažné kriminality a s přihlédnutím k osobě pachatele. Právě u mladistvých bude užití odklonů vhodným prostředkem.²⁸⁰ Aktivní účast v řízení, konfrontace s poškozeným a jeho prostřednictvím i s vlastním jednáním bude z hlediska cílů trestní represe pravděpodobně účelnější než pasivní přijetí trestu.²⁸¹

Koncept restorativní justice předpokládá přesun těžiště projednávání do roviny pachatel – oběť, namísto pachatel – stát. Přesto není možné bez dalšího vystoupit z oblasti trestního práva

²⁷⁹ V ideálním případě jsou omezené právě pouze pro účely odklonu od trestního řízení. Náš právní řád toto omezení respektuje v případě narovnání. § 314 TZ ošetřuje institut prohlášení ve smyslu § 309 odst. 1 písm. a) TZ, když stanoví nemožnost přihlédnout k tomuto prohlášení v dalším řízení jako k důkazu v případě, že po jeho učinění nebylo narovnání soudem, resp. státním zástupcem schváleno. V případě dalších způsobů odklonů však v platném právním řádu takové ošetření chybí.

²⁸⁰ O tom viz Zoubková, I.: Kontrola kriminality mládeže, Aleš Čeněk, Dobrá Voda u Pelhřimova 2002, str. 54.

²⁸¹ Blíže viz Černíková, V., Makariusová, V.: Sociální ochrana, PA ČR, Praha 1996, str. 120.

řídícího se základními zásadami trestního řízení. Naše pojetí trestního práva chápe trestný čin (stejně jako provinění i čin jinak trestný) nikoli pouze jako zásah do práv druhé osoby, ale zároveň jako zásah do společnosti jako celku, jejích hodnot a norem. Pokud by bylo ponecháno řešení trestní věci na obviněném a poškozeném bez výraznější státní intervence, mohlo by dovedeno do krajních důsledků dojít k popření samotné podstaty koncepce nezcizitelnosti základních práv a svobod. Řešení v rovině obviněný – poškozený má nesporné výhody (koneckonců z pohledu viktimologického může být osobní setkání prospěšné i pro poškozeného). Přesto se musí jednat o postup, který je pouze součástí trestního řízení. Právní řád musí stanovit mantinely pro uplatnění toho kterého typu odklonu, upravit pravidla procesu, v němž se jedná o vině člověka, o porušení veřejného zájmu.

3.4.2 Typy odklonů

České platné právo zná 3, resp. 4 typy odklonů. Jedná se o narovnání,²⁸² podmíněné zastavení trestního stíhání²⁸³ a jeho obdobu uplatňovanou ve zkráceném přípravném řízení podmíněné odložení podání návrhu na potrestání.²⁸⁴ Pouze u mladistvých je pak možné uplatnit odstoupení od trestního stíhání.²⁸⁵

Již výše bylo řečeno, že užití tzv. odklonů je vhodné pouze u méně závažné kriminality. V platné právní úpravě je toto omezení vyjádřeno v maximálních trestních sazbách, jež mohou být za delikt, při jehož vyřízení má být užito odklonu, uloženy.²⁸⁶

Pro užití odklonů je nutný souhlas obviněného. Modifikace standardního průběhu trestního řízení spočívá krom jiného v tom, že není řádným způsobem zjišťována vina. To nahrazuje učiněná forma doznání právě spolu se souhlasem obviněného s postupem

²⁸² § 309 a n. TZ.

²⁸³ § 307 a n. TZ.

²⁸⁴ § 179g a n. TZ.

²⁸⁵ § 70 a n. ZSVM.

²⁸⁶ Horní hranice nepřevyšující 3 léta u odstoupení od trestního stíhání, resp. 5 let u ostatních typů odklonů. § 70 odst. 1 ZSVM, §§ 307 odst. 1, 309 odst. 1, 179g odst. 1 TZ.

podle podmínek příslušného typu odklonu. Z odlišného přístupu k mladistvému obviněnému vychází i úprava odstoupení od trestního stíhání. Úprava tohoto institutu v ZSVM výslovně nevyžaduje souhlas obviněného. De facto se však i zde předpokládá, protože nesouhlasil-li by mladistvý s následným postupem, mohl by trvat na projednání věci a dosáhnout tak řádného řízení.²⁸⁷ V případě narovnání je navíc podmínkou i souhlas poškozeného. To je dáno povahou tohoto typu odklonu. Jelikož narovnání je jediným z v platném právu upravených typů odklonu, který je možno použít právě pouze je-li způsobena škoda, při existenci poškozeného. Vhodnost ostatních typů může být odůvodněna i jiným způsobem než potřebou konfrontace pachatele a poškozeného.²⁸⁸

I omezení, která budou pachateli v rámci procesu uložena musí mít zákonný základ (výchovná opatření, přiměřená omezení a povinnosti, složení peněžní částky na účet soudu či státního zastupitelství atd.).

Konečně to musí být rozhodnutí příslušného orgánu, které umožní vyřízení trestní věci daným způsobem v souladu s právní úpravou a dojednanými podmínkami. O odklonech podle ZSVM a TZ rozhoduje soud²⁸⁹ a v přípravném řízení státní zástupce.

Po tom, co zákon stanoví pravidla, za nichž má dané řízení probíhat, lze si představit různý průběh řešení trestní věci. Může jít o prosté upuštění od trestního stíhání bez dalších podmínek. Nebo bude tento postup vázán na uzavření smíru mezi pachatelem a poškozeným či na dobrovolné zaplacení určité peněžité sumy orgánu činnému v trestním řízení. Může jít o podmíněné upuštění od trestního stíhání, jež není rozhodnutím definitivním. Je možné uplatnit mediaci (zprostředkování) mezi pachatelem a poškozeným, projednávání deliktu při skupinových sezeních, u

²⁸⁷ Ačkoli i pokud by byla zjištěna vina, nebude ani pak uloženo trestní opatření.

²⁸⁸ Viz příkladný výčet v § 70 odst. 3 ZSVM.

²⁸⁹ S výjimkou podmíněného odložení podání návrhu na potrestání, jež je omezeno na zkrácené přípravné řízení.

mladistvých je možné využít projednávání za účasti rodinných příslušníků, nabízí se podmínka absolvování probačního programu.

Výše byla popsána pozitiva kontaktu pachatele s poškozeným. Toho lze v souladu s koncepcí restorativní justice využít i v dalším přístupu k obviněnému, konkrétně ve stádiu vykonávacího řízení. Zdeněk Karabec zmiňuje v této souvislosti „např. kontakt (třeba pouze písemný) mezi odsouzeným a obětí (v krajních případech popř. i s pozůstalými), který by umocnil subjektivní prožívání viny (např. omluvou, projevem lítosti) a motivoval pachatele k odčinění následků jeho činu, k náhradě způsobené škody a tím i k vlastní převýchově.“²⁹⁰

Tzv. odklony přinášejí do řešení trestních věcí mnohá pozitiva. Již vzhledem k tomu, že jde o řízení, jehož předpokladem je spolupráce zúčastněných, i k méně formálnímu průběhu celého procesu, jedná se o postup časově mnohem méně náročný a v návaznosti na to i levnější.²⁹¹ Pachatel zde sice přijde do kontaktu s orgány činnými v trestním řízení (což má vliv na vnímání závažnosti předchozího jednání), ale vyhne se standardnímu průběhu trestního řízení (vyřízení věci již v přípravném řízení, resp. v neveřejném zasedání) spojenému s rizikem stigmatizace. U odklonů je naopak kladen důraz na možnost smírného řešení konfliktů. Vědomí této možnosti a efektivnosti jejího využití je podstatným upozorněním pro pachatele i do budoucna, v jeho dalším životě. Základem je podmínka uznání viny. A spolu s tím přiznání zodpovědnosti za veškeré následky předchozího jednání.²⁹²

²⁹⁰ Karabec, Z.: Závěry a diskuse. In Karabec, Z. a kol.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody, IKSP, Praha 2004, str. 161.

²⁹¹ Autoři publikace *Kriminalita mládeže* potvrzují, že „zkušenosti ze států Evropské unie již několik desetiletí prokazují, že v oblasti lehké a střední kriminality mladistvých je neformální vyřízení věci levnější, rychlejší, ale také efektivnější s ohledem na individuální prevenci a zabránění recidivě.“ (Zoubková, I., Nikl, J., Černíková, V.: *Kriminalita mládeže*, PA ČR, Praha 2001, str. 73.)

²⁹² Ačkoli při upuštění od uložení trestního opatření (§ 11 a n. ZSVM), podmíněném upuštění od uložení trestního opatření (§ 14 ZSVM), upuštění od potrestání (§ 24 a n. TZ) a podmíněném upuštění od potrestání s dohledem (§ 26 TZ) taktéž není vyústěním trestního řízení uložení trestního opatření (trestu), nejedná se o

ZÁVĚR

Neexistuje spolehlivě účinný univerzální recept na kontrolu kriminality mládeže.

Podmínkou efektivní kontroly kriminality je vhodné propojení obou jejích složek, metod preventivních a metod represivních. Prevence musí být důsledná a komplexní. Péče v jedné oblasti může přijít zcela vniveč, je-li zanedbávána oblast jiná, pro vývoj osobnosti dítěte či mladistvého stejně významná, mající stejný vliv na jeho chování. Účinné represivní opatření musí vycházet z uceleného náhledu na situaci pachatele a následků jím spáchaného deliktu. Nesmí jít o jednorázový akt reakce na spáchaný skutek. Represe nespočívá v prostém uložení sankce okleštěném od dalších důsledků a souvislostí. Právě v nutnosti komplexního pojetí práce s delikventy je třeba spatřovat i neoddelitelnost a provázanost represivních a preventivních metod kontroly kriminality.

Základem je flexibilita a individualizace. Tedy vytvoření a realizace takových opatření, která budou schopna reagovat na každý konkrétní případ a zároveň zohledňovat i aktuální sociální situaci. Je vhodné na poli kontroly kriminality mládeže zapojit, umožňuje-li to povaha systému, v maximální míře určité neformální struktury. Dobře využitelný je vedle neformálních iniciativ NNO i institut, který je sice zařazen pod státní či samosprávný orgán, jehož struktura a fungování však nejsou podřízeny složitým administrativním procedurám (např. specifické postavení některých sociálních pracovníků). Stejně tak i činnost probačního úředníka má ve vztahu k pachateli méně formalizovaný charakter. Aparát veřejné správy je často příliš svázan byrokratiem, pevnými strukturami a předepsanými postupy, které mohou nejen brzdit činnost, ale i odrazovat případné klienty. To samozřejmě neznamena, že by nebyl vhodný

odklon ve výše uvedeném smyslu. Proces totiž odpovídá standardnímu průběhu a směřuje primárně k uložení trestu, a to přesto, že ze stanovených důvodů není v závěru uložen.

a pravděpodobně jediný možný pro většinu oblastí svého fungování. Přesto jsou i takové problémy, které je vhodnější řešit méně formalizovanou cestou.

Neměl by být opomíjen význam i malých projektů na lokální úrovni. Jejich devizou je flexibilita, operativnost, menší formálnost, dostupnost a schopnost individuálního přístupu. Devizou nejrůznějších NNO je jistě i nadšení tvůrců a realizátorů předmětných projektů. Toto nadšení však má doprovázet profesionalitu, nikoli ji nahrazovat. Koordinace jednotlivých programů a činností na centrální úrovni může zabránit riziku neefektivního zdvojování aktivit nebo dokonce kontraproduktivním výsledkům při současné realizaci více nesladěných projektů. Neměl by však docházet k přílišným zásahům. Lidé, kteří přicházejí do přímého kontaktu s adresáty svých projektů mají jistě větší přehled o nejvhodnějším charakteru konkrétního programu. Koordinace na centrální úrovni bude oproti tomu probíhat spíše na teoretické bázi, čerpat z odborných studií a statistických průzkumů. Právě proto by neměla chybět dostatečná vzájemná komunikace, aby se předešlo případům, kdy jsou organizovány školící kurzy, na nichž se účastníci z praxe buď nedozvědí nic nového, jelikož přednášené poznatky jsou v jejich praxi denním chlebem, nebo se dozví informace, které jsou v za daných podmínek prakticky neaplikovatelné.

Není účelem této práce objevit nový přístup, ale spíše shrnout a analyzovat existující. Souhlasit, zdůrazňovat, vyvracet a popírat. Zdá se být účelné prosazovat propracované přístupy a metody, potvrdit jejich efektivitu a najít jejich nedostatky, prověřovat jejich funkčnost. Skutečnou účinnost může zřejmě potvrdit nebo vyvrátit jen důsledná aplikace a čas.

Seznam použité literatury:

- Bednářová, Z., Pelech, L.: Sociální práce na ulici (streetwork), Doplněk, Brno 1999.
- Blažek, B.: Tváří v tvář obrazovce, SocioLOGické Nakladatelství, Praha 1995.
- Černíková, V., Makariusová, V.: Sociální Ochrana, PA ČR, Praha 1996.
- Čírtková, L.: Policejní psychologie, Portál, Praha 2000.
- Graham, J., Bennett, T.: Strategie prevence kriminality v Evropě a Severní Americe, překlad: Válková, J., IKSP, Praha 1996.
- Hála, J.: Úvod do teorie a praxe vězeňství, Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice 2005.
- Hartl, P., Hartlová, H.: Psychologický slovník, Portál, Praha 2000.
- Hartl, P.: Psychologický slovník, Jiří Budka, Praha 1993.
- Hendrych, D. a kol.: Právníký slovník, C.H.Beck, Praha 2003.
- Holub, J., Lyer, S.: Stručný etymologický slovník jazyka českého, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1978.
- Jandourek, J.: Sociologický slovník, Portál, Praha 2001.
- Jedlička, R. a kol.: Děti a mládež v obtížných životních situacích, Themis, Praha 2004.
- Kaiser, G.: Kriminologie, C.H.Beck, Praha 1994.
- Karabec, Z. a kol.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody, IKSP, Praha 2004.
- Karabec, Z. a kol.: Krátkodobé tresty odnětí svobody, IKSP, Praha 2000.
- Koudelková, A.: Psychologické otázky delikvence, Victoria publishing, Praha 1995.
- Labáth, V. a kol.: Riziková mládež, SocioLOGické Nakladatelství, Praha 2001.
- Macek, P.: Adolescence, Portál, Praha 2003.
- Madar, Z. a kol.: Právníký slovník, Panorama, Praha 1988.
- Matějček, Z.: Po dobrém nebo po zlém?, Portál, Praha 1994.
- Matoušek, O. a kol.: Práce s rizikovou mládeží, Projekt LATA a další alternativy věznění mládeže, Portál, Praha 1996.
- Matoušek, O.: Slovník sociální práce, Portál, Praha 2003.
- Matoušek, O.: Ústavní péče, SocioLOGické Nakladatelství, Praha 1995.
- Munková, G.: Sociální deviace, Karolinum, Praha 2001.
- Musil, J., Vanduchová, M. (eds.): Pocta Otovi Novotnému, CODEX, Praha 1998.
- Nakonečný, M.: Encyklopedie obecné psychologie, Academia Praha 1997.
- Netík, K., Netíková, D.: Vybrané kapitoly z forenzní psychologie pro právníky, UK, Praha 1991.
- Netík, K.: Psychologie v právu, C.H.Beck, Praha 1997.

- Nikl, J. Sociálně patologické jevy u dětí a mládeže se zaměřením na jejich prevenci, PA ČR, Praha 2000.
- Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M.: Trestní právo hmotné – I. Obecná část, Aspi Publishing, Praha 2003.
- Novotný, O., Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, Eurolex Bohemia, Praha 2001.
- Ondrejko, P.: Socializácia mládeže ako východisková kategória sociológie výchovy a sociológie mládeže, Veda, Bratislava 1997.
- Plaňava, I., Pilát, M. (eds.): Děti, mládež a rodiny v období transformace, Barrister & Principal, Brno 2002.
- Pöthe, P.: Dítě v ohrožení, G plus G, Praha 1996.
- Rejzek, J.: Český etymologický slovník, Leda, Voznice 2001.
- Rozum, J. (eds.): K problematice alternativních trestů a opatření, IKSP, Praha 1996.
- Sak, P., Saková K.: Mládež na křižovatce, Svoboda servis, Praha 2004.
- Sak, P., Semrád, J. (eds.): Diagnóza, prognóza a resocializace skupin mládeže ohrožených sociálně negativním vývojem. PA ČR, Praha 1997.
- Sak, P.: Proměny české mládeže, Petrklíč, Praha 2000.
- Sak, P.: Sociální vývoj mládeže, SPN, Praha 1985.
- Schmidt, M.: Jako stromy bez kořenů, Tina Vimperk, Vimperk 1995.
- Směkal, V., Macek, P. (eds.): Utváření a vývoj osobnosti. Psychologické, sociální a pedagogické aspekty. Barrister & Principal, Brno 2002.
- Večerka, K. a kol.: Prevence kriminality v teorii a praxi, Odbor prevence kriminality MV ČR, Praha 1997.
- Večerka, K., Holas, J.: Úspěšnost preventivní práce, IKSP, Praha 2001.
- Zapletal, J. a kol.: Kriminologie, Díl I. – obecná část, PA ČR, Praha 2004.
- Zoubková, I., Nikl, J., Černíková, V.: Kriminalita mládeže, PA ČR, Praha 2001.
- Zoubková, I.: Kontrola kriminality mládeže, Aleš Čeněk, Dobrá Voda u Pelhřimova 2002.

Články:

- Háková, L., Kotulan, P., Rozum, J.: IKSP: Několik poznámek k trestu OPP, Trestní právo č. 4/2005.
- Malecký, R.: V Boleticích žijí vrazi bez občanky, LN, 18.7.2005.
- Radvanová, S.: Význam rodinné mediace. In Právo a rodina 6/2001, Linde.
- Ščerba, F.: Výchovná opatření dle návrhu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, Trestní právo č. 6/2003.
- Timoumiová, P.: Obecně prospěšné práce se mají šít na míru, Právo, 14.8.2006.

Ročenky:

Ročenka VS ČR r. 1996 – 2005, VS ČR, Praha 1997 – 2006

Statistické údaje o kriminalitě na území ČR, Policejní prezidium ČR, Praha 1994 – 2006

Statistická ročenka ČR, ČSÚ, Praha 1995 – 2006

Kriminalita v r. 1993 – 2004, IKSP, Praha 1994 – 2006

Pohyb obyvatelstva v ČSFR v r. 1989 – 1991, ČSÚ, Praha 1990 – 1993

Pohyb obyvatelstva v ČR v r. 1992 – 1994, ČSÚ, Praha 1995 – 1996

European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics – 2006, WODC 2006

Seznam použitých právních předpisů:

úst.z.č.1/1993 Sb., Ústavy České republiky, ve znění úst.z.č. 347/1997 Sb., 300/2000 Sb., 448/2001 Sb., 395/2001 Sb. a 515/2002 Sb.

z.č.218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů

z.č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů

z.č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů
sněmovní tisk č. 744/0, V.n.z. trestní zákoník

z.č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

z.č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

z.č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

z.č.455/1991 Sb., o živnostenském podnikání, ve znění pozdějších předpisů

vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů

vyhláška MŠMT č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů

vyhláška MŠMT č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků, ve znění pozdějších předpisů

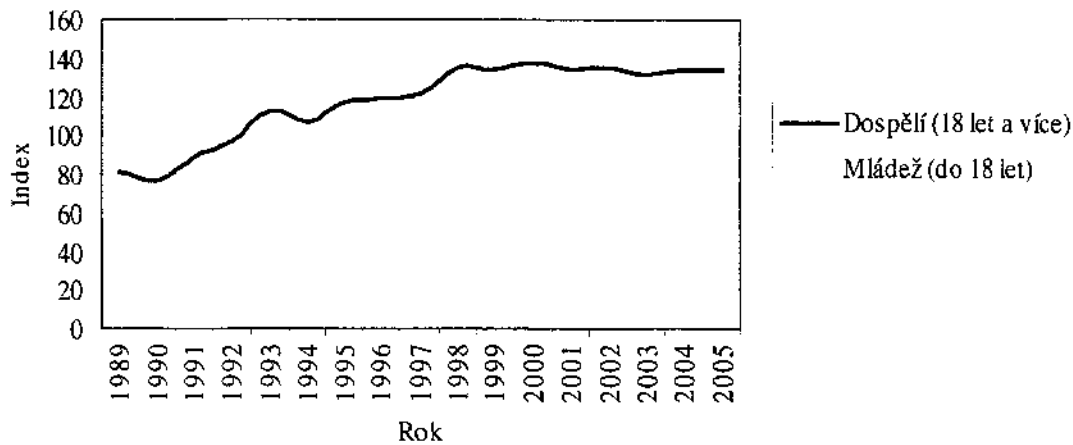
Seznam použitých zkratk:	2
ÚVOD	3
1. MLÁDEŽ A KRIMINALITA MLÁDEŽE	7
1.1 POSTAVENÍ DĚTÍ VE SPOLEČNOSTI	7
1.2 OBDOBÍ DĚTSTVÍ A DOSPÍVÁNÍ	8
1.2.1 Vymezení jednotlivých věkových skupin	8
1.2.2 Socializace	11
1.3 FENOMENOLOGIE KRIMINALITY MLÁDEŽE	15
1.3.1 Specifika kriminality mládeže a její struktura	15
1.4 KRIMINÁLNÍ ETIOLOGIE	18
1.4.1 Kriminální etiologie	18
1.4.2 Teorie geneze kriminality	18
1.4.3 Kriminogenní faktory	20
2. PREVENCE	25
2.1 OBECNÉ PRINCIPY	25
2.1.1 Kontrola kriminality	25
2.1.2 Prevence	26
2.2 PREVENCE PRIMÁRNÍ	29
2.2.1 Cíle primární prevence	29
2.2.2 Poskytování informací	30
2.2.3 Vytvoření pozitivního prostředí	33
2.3 PREVENCE SEKUNDÁRNÍ	36
2.3.1 Cíle sekundární prevence	36
2.3.2 Působení rodiny	36
2.3.3 Působení školy	37
2.3.4 Trávení volného času	38
2.3.5 Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež (NZDM)	40
2.3.6 Vyhledávání cílových skupin, navázání kontaktu	41
2.4 PREVENCE TERCIÁRNÍ	44
2.4.1 Cíle terciární prevence	44
2.4.2 Hlavní oblasti působení	44
2.4.3 Formy uplatňování terciární prevence	46
2.4.4 Institucionální zajištění	49
3. REPRESE	52
3.1 OBECNÉ PRINCIPY	52
3.1.1 Represivní metody kontroly kriminality	52
3.1.2 Účel trestání	53
3.1.3 Zásady ukládání sankcí	55
3.2 ODNĚTÍ SVOBODY, OCHRANNÁ VÝCHOVA	56
3.2.1 Ochranná funkce trestání	56
3.2.2 Negativní stránky sankcí s převažující ochrannou funkcí	58
3.2.3 Odnětí svobody	59
3.2.4 Ochranná výchova	62
3.3 ALTERNATIVNÍ SANKCE	66
3.3.1 Charakter alternativních sankcí	66
3.3.2 Institut dohledu	68
3.3.3 Obecně prospěšné práce (OPP)	68
3.3.4 Domácí vězení	69
3.3.5 Podmíněné odnětí svobody	71
3.3.6 Ukládání alternativních sankcí	72

3.4	ODKLONY.....	73
3.4.1	Charakter odklonů.....	73
3.4.2	Typy odklonů.....	75
ZÁVĚR	78
Seznam použité literatury:	80
Seznam použitých právních předpisů:	82

PŘÍLOHA

Graf č. 1:

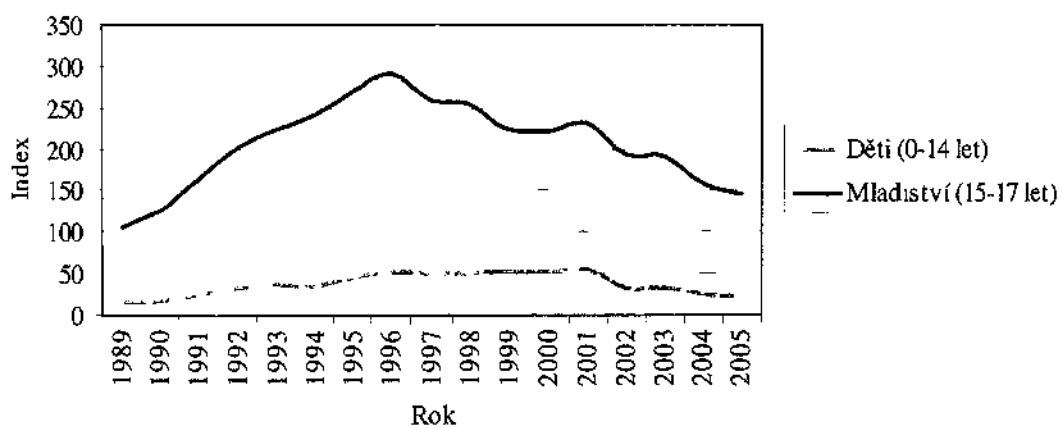
Vývoj počtu známých pachatelů (indexy na 10 000 obyvatel),
dospělí a mládež

Zdroj: IKSP- statistické ročenky kriminality, ročenky ČSÚ

Graf č. 2:

Vývoj počtu známých pachatelů (indexy na 10 000 obyvatel), děti
a mladiství

Zdroj: IKSP- statistické ročenky kriminality, ročenky ČSÚ

Tabulka č. 1:

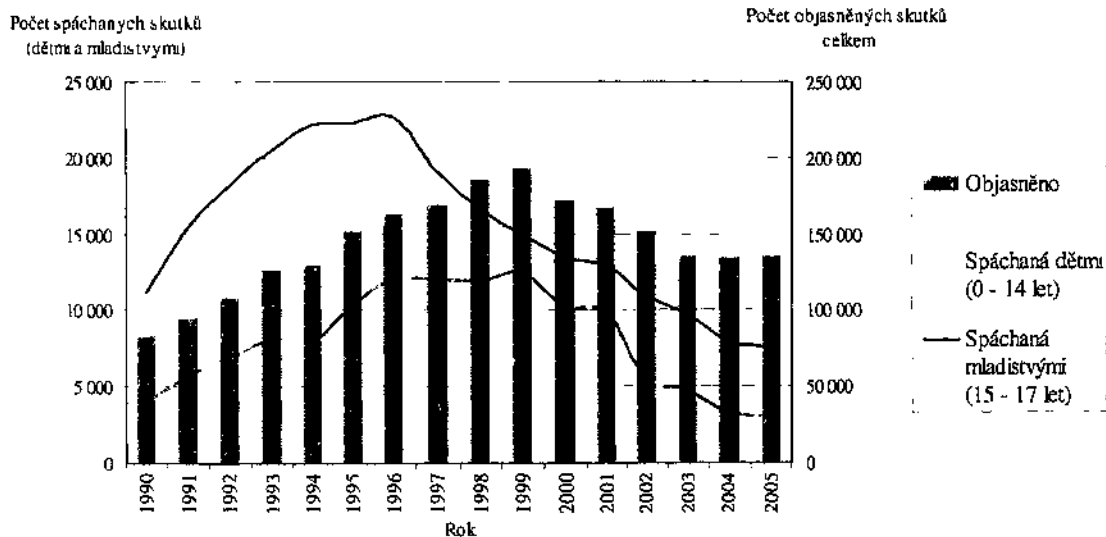
Celková objasněná kriminalita v ČR (1990 – 2005):

Rok	Objasněno	Spáchaná dětmi (0 - 14 let)	%	Spáchaná mladistvými (15 - 17 let)	%
1990	83 237	4 091	4,9	11 167	13,4
1991	94 115	5 805	6,2	15 573	16,5
1992	108 380	6 911	6,4	18 258	16,8
1993	126 442	8 074	6,4	20 580	16,3
1994	129 540	8 053	6,2	22 160	17,1
1995	151 842	10 322	6,8	22 310	14,7
1996	162 929	12 059	7,4	22 719	13,9
1997	169 177	12 086	7,1	19 139	11,3
1998	185 093	11 999	6,5	16 730	9,0
1999	193 354	12 464	6,4	14 920	7,7
2000	172 245	10 216	5,9	13 507	7,8
2001	166 827	9 926	5,9	12 913	7,7
2002	151 492	5 541	3,7	10 901	7,2
2003	135 581	4 692	3,5	9 779	7,2
2004	134 444	3 319	2,5	7 886	5,9
2005	135 281	3 086	2,3	7 614	5,6

Zdroj: Statistika Policejního prezidia ČR

Graf č. 3:

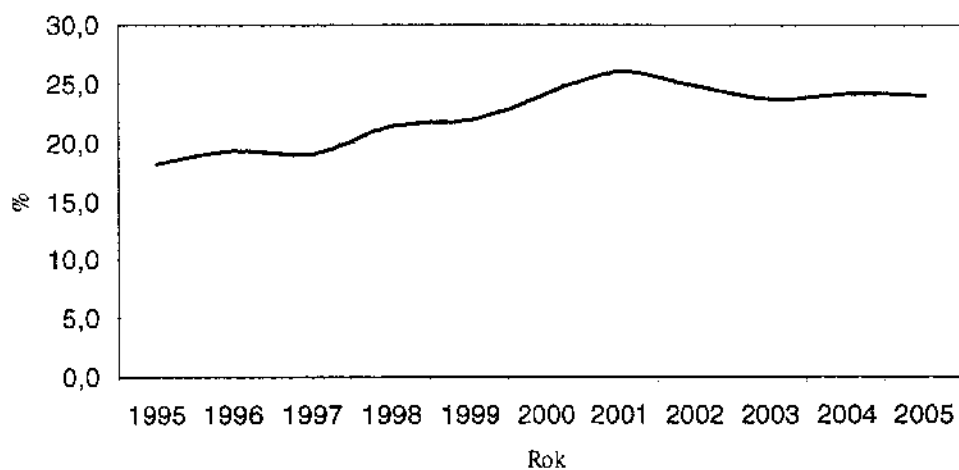
Celková objasněná kriminalita v ČR (1990 - 2005)

Zdroj: Statistika Policejního prezidia ČR

Graf č. 4

Počet dětí nově přijatých do 1.ročníku ZŠ starších 6 let (v %)

Zdroj: Ústav pro informace ve vzdělávání (<http://www.uiv.cz/clanek/437/415>;
<http://www.uiv.cz/clanek/457/814>; <http://www.uiv.cz/clanek/559/1091>;
<http://www.uiv.cz/clanek/431/365>)

Tabulka č. 2:

Počátek trestní odpovědnosti v evropských státech:

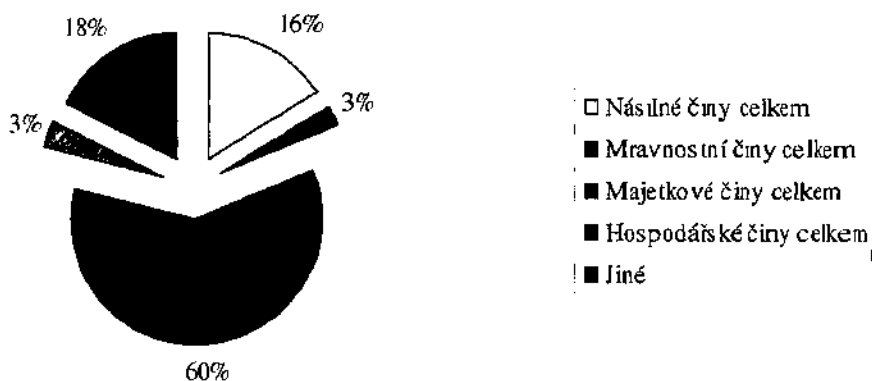
Albánie	14
Arménie	14
Belgie	16
Bulharsko	14
Česká republika	15
Dánsko	15
Estonsko	13
Finsko	15
Francie	7
Chorvatsko	14
Irsko	14
Itálie	15
Kypr	7
Litva	14
Lotyšsko	14
Maďarsko	14
Moldávie	14
Německo	14
Nizozemí	12
Norsko	15
Polsko	15
Portugalsko	16
Rakousko	14
Rumunsko	14
Řecko	7
Slovensko	15
Slovinsko	14
Španělsko	16
Švédsko	15
Švýcarsko	7
UK: Anglie a Wales	10
UK: Severní Irsko	10
UK: Skotsko	8
Ukrajina	14

Zdroj: European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics - 2006, WODC

2006

Graf č. 5:

Struktura kriminality mládeže v r. 2005

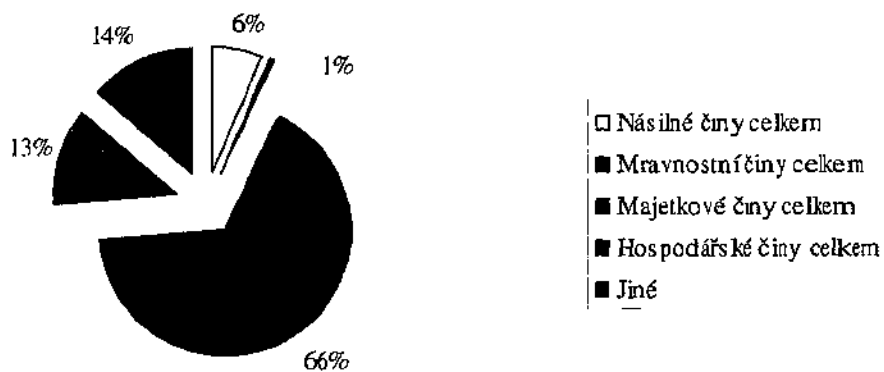

Mládež: osoby do 18 let

Zpracováno na základě Statistických přehledů kriminality Policejního prezidia ČR

Graf č. 6:

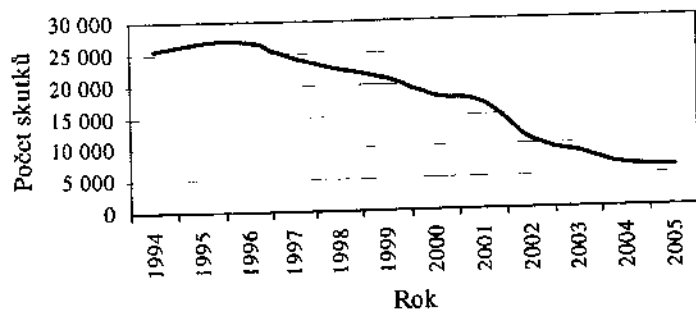
Struktura kriminality v r. 2005

Zpracováno na základě Statistických přehledů kriminality Policejního prezidia ČR

Graf č. 7:

Majetková kriminalita mládeže v letech 1994 - 2005

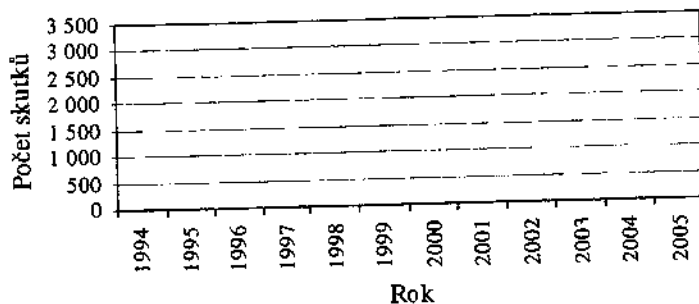

Mládež: osoby do 18 let

Zdroj: Statistiky Policejního prezidia ČR

Graf č. 8:

Násilná kriminalita mládeže v letech 1994 - 2005

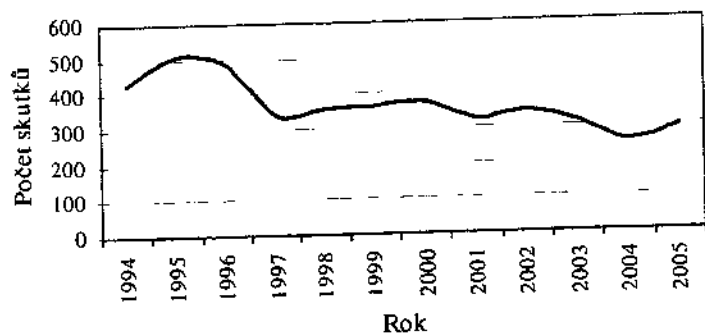

Mládež: osoby do 18 let

Zdroj: Statistiky Policejního prezidia ČR

Graf č. 9:

**Mravnostní kriminalita mládeže v letech
1994 - 2005**

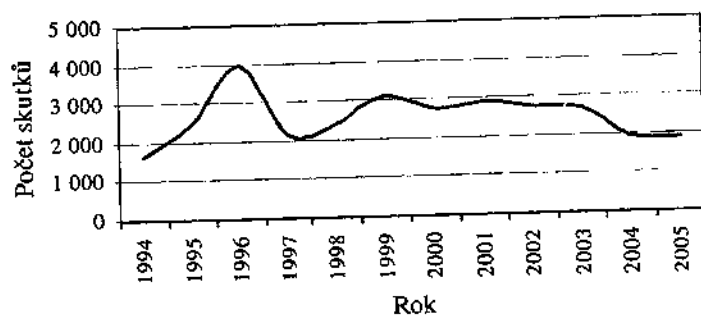

Mládež: osoby do 18 let

Zdroj: Statistiky Policejního prezidia ČR

Graf č. 10:

**Ostatní a zbývající kriminalita mládeže
v letech 1994 - 2005**

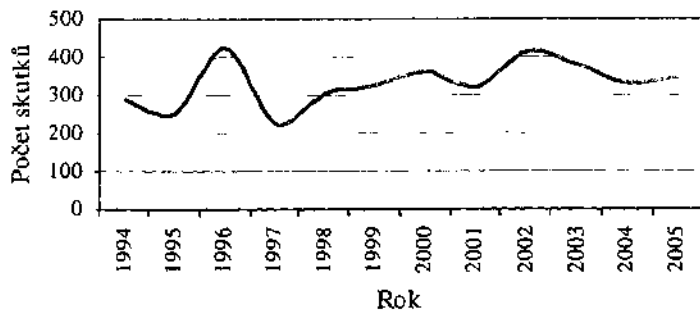

Mládež: osoby do 18 let

Zdroj: Statistiky Policejního prezidia ČR

Graf č.11:

**Hospodářská kriminalita mládeže v letech
1994 - 2005**

Mládež: osoby do 18 let

Zdroj: Statistiky Policejního prezidia ČR

Tabulka č. 3:

Zvyšování kvalifikace mladistvých odsouzených ve VTOS

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
získali střední vzdělání	14	21	19	35	25	28	23	29	28	20	4
studující*	60	78	80	85	88	79	74	72	74	42	44
zvýšili si kvalifikaci v	96	127	133	117	112	116	187	139	92	20	109
Celkem	170	226	232	237	225	223	284	240	194	82	157

*studující – jde o odsouzené, kteří studují v učebních oborech středního odborného učiliště, učiliště a odborného učiliště VS ČR

Zdroj: Statistické ročenky VS ČR

Tabulka č. 4:

Podmíněné propuštění odsouzených v letech 1989 – 2005:

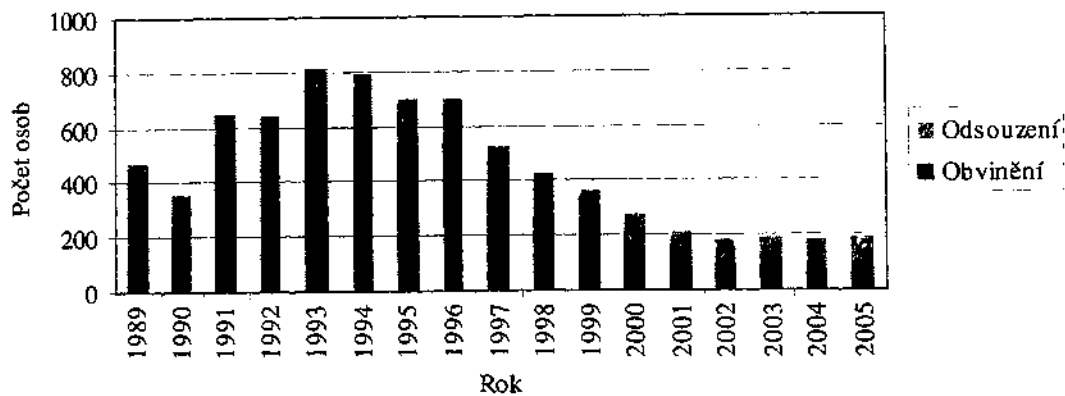
		1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Dospělí	Muži	2 590	2 643	1 994	2 233	2 145	2 186	2 316	2 584	3 173
	Ženy	274	136	65	65	80	73	39	56	55
Mladiství	Muži	120	5	87	87	85	88	87	85	100
	Ženy	5	-	2	6	1	-	-	-	-
Celkem		2 989	2 784	2 148	2 391	2 311	2 347	2 442	2 725	3 328

		1998	1999	2000	2001	2001	2003	2004	2005
Dospělí	Muži	2955	3095	3793	4007	4110	2965	3326	3445
	Ženy	81	113	125	190	178	139	163	191
Mladiství	Muži	89	89	71	66	60	36	51	61
	Ženy	1	2	-	1	1	-	1	1
Celkem		3126	3299	3989	4264	4349	3140	3541	3698

Zdroj: Statistické ročenky VS ČR

Graf č. 12:

Vývoj stavů mladistvých obviněných a odsouzených v letech 1989-2005

Zdroj: Statistické ročenky VS ČR

Tabulka č. 5:

Druhy sankcí ukládaných mladistvým (15 – 17 let) v letech 1995 – 2003:

Rok	1995	1996	1997	1998	1999
Odsouzeno celkem	6 192	6 239	6 423	4 615	4 721
Peněžitý trest uložený samostatně	131	99	78	23	19
OPP	-	126	214	149	248
Podmíněné odsouzení	4 566	4 546	4 656	3 352	3 377
Podmíněné odsouzení s dohledem	-	-	-	29	70
Jiný trest* uložený samostatně	30	25	26	12	18
Nepodmíněný trest					
celkem	888	774	854	619	510
do 1 roku	563	503	568	400	341
1 - 5 let	320	263	278	215	162
5 - 10 let	5	8	8	4	7

Rok	2000	2001	2002	2003
Odsouzeno celkem	4 252	3 912	3 948	3 558
Peněžitý trest uložený samostatně	18	8	5	17
OPP	552	657	826	809
Podmíněné odsouzení	2 667	2 261	2 112	1 905
Podmíněné odsouzení s dohledem	54	78	166	143
Jiný trest* uložený samostatně	27	17	15	18
Nepodmíněný trest				
celkem	432	327	254	213
do 1 roku	298	220	175	153
1 - 5 let	134	107	78	59
5 - 10 let	-	-	1	1

*trest zákazu činnosti, propadnutí věci a vyhoštění

Zdroj: Statistické údaje Ministerstva spravedlnosti ČR, Praha 1995 - 2003